

**T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MÜLKİYET İLİŞKİLERİNDEKİ
DÖNÜŞÜM VE KADIN EMEĞİNİN DEĞERSİZLEŞMESİ:
VEBLEN'İN İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ceren Songül TAMKOÇ

Danışman

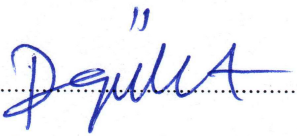
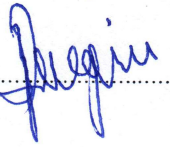
Doç. Dr. Gülenay BAŞ DİNAR

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ceren Songül TAMKOÇ'a ait "Tarihsel Süreç İçerisinde Mülkiyet İlişkilerindeki Dönüşüm ve Kadın Emeginin Değersizleşmesi: Veblen'in İktisadi Düşüncesi Üzerinden Bir Değerlendirme" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

29.07.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı): Doç. Dr. Gülenay BAŞ DİNAR	
Üye : Doç. Dr. Derya GÜLER AYDIN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fevzi ENGİN	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

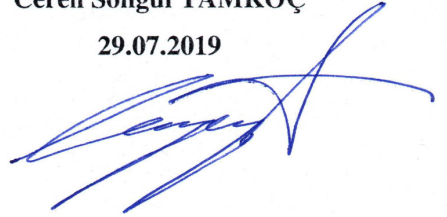
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Tarihsel Süreç İçerisinde Mülkiyet İlişkilerindeki Dönüşüm ve Kadın Emeginin Değersizleşmesi: Veblen’in İktisadi Düşüncesi Üzerinden Bir Değerlendirme**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ceren Songül TAMKOÇ

29.07.2019

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında rehberliğini, bilgisini, anlayışını, değerli tecrübe ve katkısını esirgemeyen, beni her zaman cesaretlendiren, hem akademideki başarısını hem de hayata dair davranış ve tutumlarını örnek aldığım danışman hocam Doç. Dr. Gülenay BAŞ DİNAR'a

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerini aktaran değerli bölüm hocalarıma,

Eğitim ve öğretim hayatım boyunca beni hiç yalnız bırakmayan ve her zaman destek olan sevgili annem Ayten TAMKOÇ, sevgili babam Hikmet TAMKOÇ ve kıymetli aileme,

Değerli görüş ve bilgilerini benimle paylaşan sevgili Nihan YURT ve Kübra TUNA'ya,

Süreç boyunca sıkıntılarımı, heyecanımı, mutluluklarımı benimle paylaşan, bana olan inancını, sevgisini ve desteğini her daim hissettiren yol arkadaşım Emre ÖZKAN'a sonsuz teşekkürler.

Ceren Songül TAMKOÇ

29.07.2019

ÖZET

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MÜLKİYET İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM VE KADIN EMEĞİNİN DEĞERSİZLEŞMESİ: VEBLEN'İN İKTİSADİ DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Ceren Songül TAMKOÇ

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Gülenay BAŞ DİNAR

Temmuz 2019, 129 + viii Sayfa

Tezin amacı mülkiyet ilişkilerinin oluşmasıyla birlikte kadının toplumsal konumundaki değişiklikleri hem tarihsel süreç içerisinde hem de Veblen'in iktisadi düşünce sistemi içerisinde ele almaktır. Bu bağlamda ilkel topluluklardan itibaren ele alınan mülkiyet ilişkileri ve kadın olgusu kapitalizmin gelişmesi ve Sanayi Devriminden sonrasına kadar uzanmaktadır. Tezin asıl konusu mülkiyet ilişkileri ve kadın emeğinin değersizleştirilmesi olduğu için feminist hareketlerden bahsedilmemiştir. Burada amaçlanan Veblen'in evrimsel iktisadi analizindeki kendine özgü kavramlarla ilkel barbar toplumlardan, yağmacı toplumlara ve yağmacı toplumlardan da nihai olarak modern toplum aşamasına geçilirken kadın emeğinin değersizleştirilme sürecinin açıklanmasıdır. Öte yandan tarihsel süreç içerisinde inşa edilen toplumsal cinsiyet ve ataerkinin kökenlerine değinilmiş ve bu kavramlar Veblen'in düşünce sistemiyle ifade edilmiştir. Bu bağlamda, bu tezde Veblen'in ortaya koyduğu iktisadi düşünce sisteminin, günümüzde kadınların yaşadığı sorunlara ve kadının ataerkil yapı içindeki toplumsal konumuna ışık tutması açısından oldukça aydınlatıcı olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ataerki, Veblen, Mülkiyet İlişkileri, Kadın, Kadın Emeği.

ABSTRACT

THE TRANSFORMATION OF PROPERTY RELATIONS AND TRIVIALIZING OF WOMEN LABOR WITHIN HISTORICAL PERIOD: AN EVALUATION BY REFERRING TO VEBLEN'S ECONOMIC THOUGHT

Ceren Songül TAMKOÇ

Master Thesis

Department of Economics

Advisor: Doç. Dr. Gülenay BAŞ DİNAR

July 2019, 129 + viii Pages

The main aim of this study is to analyze the societal role of woman within both historical period formed by property relations and Veblen's economic thought. In this context, the property relations and women's role traced to forming of primeval societies and continued to development of Capitalism and post-Industrial Revolution. Due to problematic of the study on property relations and trivializing of women labor, feminist movements were mainly mentioned. In doing so, the trivializing process of women labor was scrutinized within the historical period from primeval-barbarian societies to looters, and from looter societies to modern societies by referring to specific concepts underlined in the Evolutionary Economic Theory of Veblen. Additionally, the gender and patriarchy issues were described within historical period. In this context, the study pointed to elucidatory aspect of Veblen's Economic Theory in understanding the societal role of women in patriarchal structure and their issues in modern society.

Key words: Patriarchy, Veblen, Property Relations, Women, Women Labor

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1.FEODALİZMDEN KAPİTALİZME KADININ DEĞİŞEN KONUMU	17
1.1. Feodalizm Öncesi Dönemde Üretim İlişkileri ve Kadının Toplumsal Statüsü ...	18
1.2. Feodalizmde Üretim İlişkileri: Kadının Toplumsal Statüsü	26
1.2.1. Feodal Üretim İlişkilerinin Ortaya Çıkışı ve Serflik Sistemi	26
1.2.2.1. Çalışma ve İktisadi Faaliyetler: Veba Öncesi Dönem.....	39
1.2.2.2. Çalışma ve İktisadi Faaliyetler: Veba Sonrası Dönem	46
1.2.2.3. Feodalizmin Çözülmesi ve Toplumsal Durum	50
1.2.2.4. Cadı Avları ve Kadınlar.....	55
1.3. Kapitalist Üretim İlişkilerinin Ortaya Çıkışı ve Kadının Toplumsal Statüsü	68
1.3.1. 15. yüzyıl Sonrası Kentlerdeki ve Köylerdeki Kadınların Durumu.....	69
II. BÖLÜM	
2. VEBLERİN DÜŞÜNÇESİNDE MÜLKİYET VE KADIN EMEĞİNİN DEĞERSİZLEŞMESİ	83
2.1. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Kurumsal Evrim.....	83
2.1.1. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Aylak Sınıf Kavramı	90

2.1.2. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Mülkiyet İlişkilerinin Ortaya Çıkışı ve Emeğin Değersizleşmesi	92
2.2. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Kadının Ekonomik ve Sosyal Statüsündeki Değişim	93
2.2.1. Özel Mülkiyetin Ortaya Çıkışı ve Emeğin Değersizleşmesi Sürecinde Kadının Değişen Konumu	94
2.2.2. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Kadının Tüketimi ve Gösteriş Tüketimi	101
2.3. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Moda Kavramı	105
2.4. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeğinin Değersizleşmesi	112
III. BÖLÜM	
3. SONUÇ	115
KAYNAKLAR	120
ÖZ GEÇMİŞ	129

GİRİŞ

Kadının günümüzdeki ekonomik ve toplumsal konumunu ele alırken tarihsel süreç göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerki insanoğlunun var oluşundan itibaren olan kavramlar değildir. İlkel göçebe toplumlarda cinsiyet ilişkilerinde bugünkü anlamda bir eşitsizlik söz konusu değildir. Anaerki topluluklara da rastlanıldığı bu dönemlerde kadınlar bereketin ve hayatın kaynağı olarak görülmektedir. İlkel çağlarda hayatta kalmak en önemli amaç olduğundan fiziksel açıdan güçlü olan erkekler avcılık işiyle uğraşırken kadınlar ise ev aletleri yapımı, çocuk bakımı, besin toplama gibi işlerle ilgilenmiştir. Dolayısıyla erkek avlanamadığı zamanlarda kadınların sağladığı besinlerle yaşamını sürdürmüştür. Bu bağlamda kadının ekonomik hayata katkısı oldukça fazla olmuştur. Cinsiyete dayalı ilk iş bölümü bu dönemde görülmekle birlikte bu iş bölümü tamamen doğal bir niteliğe sahiptir. Sonraki aşamalarda mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet ve ataerki ortaya çıkmıştır.

Acar Savran (2013: 233) toplumsal cinsiyet kavramının Ann Oakley tarafından yazılan '*Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum*' kitabında ilk olarak işlendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda dişi (kadın) ve eril (erkek) olmayı belirleyen cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet, toplumsal olarak oluşturulmuş düşünce ve davranış yapılarının birikimli bir şekilde meydana getirdiği kadınsılık ve erkeklik anlamına gelmektedir. Diğer bir şekilde ifade edilecek olursa, cinsiyet biyolojik olarak belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyet ise kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklılaşmasına dayandırılan ve kadınların maruz kaldığı baskı ve tahakkümü meşrulaştıran cinsiyetçi bir yapıdır. Toplumsal cinsiyet hem ayrımcı, eşitsiz ve baskıcı bir toplumsal düzeni hem de bu toplum düzeninde yaşayan kişilerin psikolojik ve davranışsal özelliklerini belirler (Acar Savran 2013: 233-235). Bu bağlamda tarihsel olarak ele alınacak olursa toplumsal cinsiyet, tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ve

topluma nüfuz etmiş düşünce yapılarında kadına ve erkeğe bazı roller yüklemiş ve böylelikle kadının ve erkeğin toplumsal, sosyal ve ekonomik anlamda işlevlerini belirlemiştir. Buna göre ataerkil sistem içerisinde kadınlara annelik, toplayıcılık, ev kadınlığı, fahişelik, kölelik, bakıcılık gibi roller üstlendirilirken, erkeklere avcılık, askerlik, yöneticilik, sanatçılık gibi roller verilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri ataerkil sistem içerisinde belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyet sadece kadın ve erkeğe toplumda farklı roller yüklememekte; aynı zamanda sahip olunan haklar arasında da bir farklılaşma yaratmaktadır (Karapehlivan Şenel 2012: 247).

Ataerki, kadının bir cins olarak toplumda ezilmesini ve sömürülmesini meşrulaştırmış ve kadının hem cinselliğinin hem de emeğinin erkekler tarafından tahakküm altına alınmasına sebep olmuştur. Aslında bu iki kavram birbirini besleyen kavramlardır. Ataerkil düşünceler, toplumsal cinsiyet rollerinin toplum içinde kök salarak güçlenmesine yol açmaktadır (Karapehlivan Şenel 2012: 248). Ayrıca ataerki terimi kadınların sömürülmesinin ve tahakküm altına alınmasının tarihsel boyutunu da içermektedir (Mies 2012: 94).

Hartmann (2012: 174) ataerkillik kavramını maddi temele dayandırmıştır. Ona göre ataerkillik hiyerarşik bir yapıdır ve erkekler farklı sınıfa mensup, farklı ırk ve dini inanışa sahip olsalar da bu yapı içerisinde dayanışma içinde kadınlar üzerinde tahakküm kurmaktadır. Ataerkilliğin dayandığı maddi temel ise kadınların emek gücünün erkeklerin egemenliğinde olmasıdır. Bu da kadınların üretken kaynaklara ulaşması kısıtlanarak yapılmıştır (Hartmann 2012: 174).

Toplumsal cinsiyet rollerinin keskinleşmesi ataerkil düşünce yapısını pekiştirerek erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü artırmaktadır. Bu bağlamda Ulutaş (2009: 27) toplumsal cinsiyet rollerinde kadınlara atfedilen özellikleri ve bu özellikler kapsamında davranışları ve yapacağı işleri aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir:

“Kadınlara atfedilen, sabır, uysallık ve itaatkârlık özellikleri, kadınların çalışma hayatında vasıfsız, düşük ücretli, emek yoğun, sıkıcı, dikkat gerektiren, hünere dayalı işlerde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, güler yüz, el becerisi, cinsel cazibe gerektiren işler; toplumsal konulara ilişkin işler

veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik işleri çoğunlukla 'kadın işleri' olarak görülmektedir. ” (Ulutaş 2009: 27).

Toplumsal cinsiyet rollerinin tarihsel süreçte ortaya çıkışını anlayabilmek için ilkel göçebe toplumlardan itibaren toplumların yaşayış biçimlerini incelemek gerekmektedir. İkel göçebe toplumlarda avcılık işinin erkeklerin üstlenmesinin nedeni erkeklerin kadınlardan fiziksel açıdan daha güçlü olması ya da daha cesaretli olmasından değil kadının doğurganlık özelliğinden kaynaklanır. Kadınlar hamile olduklarında ya da emzirmeleri gereken çocukları olduğunda avlanmaya erkeklerle birlikte gidemedikleri için geçimlik üretim, ev içi alet yapımı, çocuk bakımı, bahçecilik gibi işlerle ilgilenmişlerdir. Bu toplumlarda hem erkek hem de kadın tarafından yapılan işlere değer verilmiş ve her iki cinsin de yaptıkları işleri daha da mükemmelleştirmeye çalışmaları topluluğun takdirini kazanmıştır. Aynı zamanda avcı-toplayıcı toplumların çoğunluğunda çocuksuz olan kadınlar erkeklerle birlikte avlanmaya gitmiştir (Coontz-Henderson 2016: 34). Genel olarak bakıldığında ilkel göçebe toplumlarda cinsiyetler arası doğal bir işbölümünün var olduğu ve cinsiyetler arası ilişkilerin genel olarak eşitlikçi olduğu görülmektedir.

İkel toplumdan yerleşik kabile toplum aşamasına geçilmesiyle birlikte avcılık ve tarım önemli uğraşlar haline gelmiştir. Erkeğin üretim araçlarını mülkiyetine dahil etmesiyle birlikte ataerkil düşünceler topluluklara nüfuz etmeye başlamıştır. Özel mülkiyetin, toplumsal sınıfların ve devlet otoritesinin ortaya çıkmasıyla birlikte cinsiyet ilişkilerinde yavaş yavaş bir farklılaşma yaşanmış ve buna bağlı olarak cinsler arası hiyerarşi ortaya çıkmıştır. Tarım aletlerinin gelişmesiyle birlikte daha fazla tarım alanı ve daha fazla zenginlik adına kabileler arası savaşlar yaşanmış ve bu savaşlarda malların yanı sıra kadınlar da ele geçirilmiştir. Ganimet olarak görülen bu kadınlar daha fazla çocuk doğurmak için kullanılmıştır. Öte yandan tarımda artı ürün elde etmek için emek gücüne duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu kadınlar bu süreçte bir yandan doğurganlıklarıyla köle gücünü yeniden üretmenin diğer yandan ürettikleri ürünler ile maddi zenginlik yaratmanın bir aracı haline gelmişlerdir. Ayrıca köle olarak kullanılan kadınlar soylular için bir zenginlik göstergesi haline gelmiştir. Bu toplumlarda kadın

kölelerin cinsellikleri efendileri tarafından kontrol edilmiş ve kadınlar bedenlerine yabancılaştırılmıştır.

İlerleyen süreçte feodal ilişkilerin gelişmesiyle birlikte cinsiyete dayalı işbölümü devam etmiş ve ataerkil yapı giderek sertleşmiştir. Feodal düzende ekonomik yapı, temelde toprak üzerine kurulmuş ve feodal bey ile serfler arasındaki ilişkiye dayandırılmıştır. Bu bağlamda feodal bey ile serf arasında sömüren ve sömürülen ilişkisi oluşmuştur. Feodal üretim tarzında yeni topraklar edinmek adına savaşlar ve yağmalamalar yapılmıştır. Bu süreçte yeni topraklar yağmalanırken üretim için gerekli olan serfler de ele geçirilmiştir. Dolayısıyla erkek avcı- savaşçı bu düzenin temel yapı taşı olmuştur (Karapehlivan Şenel 2012: 253). Öte yandan fethedilen toprakla birlikte üretim araçları ve üretim için gerekli olan emek gücü de ele geçirilmiştir. Üstelik sadece kadınlar değil erkekler de bu sömürüye maruz kalmışlardır (Mies 2012:141).

Duby (1991: 8)'e göre feodalizm yalnızca bir iktisadi yapılanma değil aynı zamanda kültürel ve toplumsal yapılanmayı da kapsamaktadır (Duby 1991: 8). Feodalizmin gelişmesiyle birlikte cinsiyete dayalı ataerkil iş bölümü, bir taraftan varlığını sürdürürken diğer taraftan yeni üretim ilişkisine göre biçimlenmiştir. Bu dönemde kadınlar ve köylüler toprağın bir parçası olarak görülmüştür (Mies 2012: 141). Feodal dönemde kadınların ekonomik ve toplumsal konumu hakkında çeşitli görüşler bulunsa da genel anlamda feodalizm öncesi döneme göre konumlarında bir kötüleşme yaşanmıştır. Özellikle miras hakkı, evlilik durumları ve Kilise'nin kadına olan tutumu kötüleşmiştir. Feodalizmde daha fazla işgücüne ihtiyaç duyulduğu için kadının doğurganlığı tahakküm altına alınmış ve evlilik kurumu ön plana çıkartılmıştır. Dolayısıyla evlilik kurumu altında kadın üreme aracı olarak görülmeye başlamıştır. Kadınlar kendi doğurganlıkları üzerindeki haklarını kocalarına ve devlet-kilise eline bırakmak zorunda kalmıştır. Kadınların evlere hapsedilmesi feodal ataerkiden kapitalist ataerkiye geçilmesiyle meydana gelmiştir. Yaşanan bu durum cadı avlarıyla desteklenmiş ve kadınlar evcilleştirilmiştir. Köylü kadınlar ve kentli yoksul kadınlar uzun yıllar işkenceye maruz kalmış, cadı olarak nitelendirilmişlerdir (Mies 2012: 145-146).

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kadın ev içi yaşama hapsedilerek emeğin yeniden üretiminin bir sağlayıcısı olmuştur. Bunun yanı sıra, kapitalist sistemde kadınlar düşük ücretlerle toplumda daha aşağı olarak nitelendirilen işlerde çalışmak zorunda bırakılmıştır. Bu süreçte kadın hem ev içi yaşam içerisinde hem de üretim sürecinde farklı sömürü biçimlerine maruz kalmıştır.

Mülkiyet ilişkisinin gelişmesiyle birlikte toplumsal ilişkilerde dönüşümler yaşanmıştır. Özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte yabancılaşma kavramı ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu dönüşüm kadının cinselliğine yaklaşımı da değiştirmiştir. Anaerik toplumlarda kadın bedeni ve cinselliği üreme ve üretmeyi ifade etmiş olup yaşamın kaynağı olarak görülmüştür. Ancak mülkiyet ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte kadın bedeni ve cinselliği bir mülk haline gelmiştir. Miras olgusu ile birlikte kadın kendi cinselliği üzerindeki söz hakkını kaybetmiştir. Dolayısıyla kadın bedeni üzerinde erkek tahakkümü oluşmuştur. Miras olarak nitelendirilen mülkiyet devrinde aynı kandan, aynı soydan gelen erkek çocuklarının olabilmesi için kadının cinselliği denetim altına alınmıştır. Böylelikle erkek egemenliği sağlanmıştır. Bu yüzden kadın, cinselliğini kendi istek ve düşüncelerine göre şekillendirememiştir. Bedeninin kendisine ait olmadığı, bedeninin sahibinin bir erkek hatta bir toplum olduğu düşüncesi empoze edilmiştir. Ayrıca kadına, bedenini evleneceği güne kadar koruması, istek ve arzularını bastırması ve bedeninin denetim altına alınması gerektiği düşünceleri baskı kurularak benimsetilmiştir. Bunun sonucunda ise kadın, kendi bedenini erkeğe sunacağı bir emanet olarak görmeye başlamış ve kendi cinselliğine yabancılaşmıştır (<http://www.adkh.org/arsivler/305>, 08.08.2019 tarihinde erişildi).

Marx, bireyin yabancılaşma kavramını iki yönlü ele almıştır. Bunlardan ilki, insanın, doğadan kopuş anlamında yabancılaşmadır. Bu tip bir yabancılaşma insanın gelişimi için olumlu olabilecek bir yabancılaşmadır. Çünkü toplumsal alanda kendine ikinci bir doğa kurmaktadır. Diğer yabancılaşma tipi ise kapitalist sistemin doğası gereği olan yabancılaşmadır. Kapitalist sistemde birey, kendi doğasına ve ürettiğine

yabancılaşmaktır.¹ Dolayısıyla kapitalist sistemde emek meta haline gelerek nesnelleşmiştir (Güler Aydın- Araz Takay 2017: 4-6)

Kadınlar sürekli olarak kocaları için ev işleri yapmış, çocuk ve yaşlı bakımını üstlenmiştir. Kadınların yaptıkları bu işler kadınların herhangi bir karşılık beklemezsizin doğal olarak yapmak zorunda olduğu işler olarak görülmüş ve değersizleştirilmiştir. Acar Savran (2012: 10-11) bu durumu “kadının görünmeyen emeği” kavramı ile aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

“Kadınların görünmeyen emeği, cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde harcanan bir emek biçimidir ve patriarkal yapının temel dayanaklarından birisini oluşturur. Bu emek görünmeyen emektir, çünkü birincisi doğallaştırılmış emektir. Ev içi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyetçi iş bölümü, patriarkanın modern biçimi olan kapitalist patriarka çerçevesinde, toplumsal - olmayan ilişkiler ve pratikler doğallaştırılır, kadınların yaptıkları işler kadın doğasını bir parçası, kadınların doğal yatkınlıkları olarak sunulur.” (Acar Savran 2012: 10-11).

Öte yandan kadınlar ücretli bir işte çalışsalar ev işleri, çocukları, kocaları ve yaşlı bakımı için ekstra bir emek harcamaktadırlar. Genel olarak kadınların yeniden üretime yaptıkları bu katkılar kadınların genel olarak bu işe yatkın oldukları ve kadınların fedakârlık ve şefkat duygularına sahip olmaları ile açıklanır. Bütünüyle kadının sorumluluğu olarak görülen bu işler günün her saatine yayıldığı için ev kadınlarının çalışma saatleri ile dinlenme saatlerini birbirinden ayırması oldukça güçtür. Çünkü kadınlar dinlenirken bile iş yapmaktadır. Oturduğu yerden çamaşırları katlamak, sökükle dikmek, alışveriş listesi hazırlamak v.b. işler buna örnek olarak verilebilir (Acar Savran 2003: 162). Kapitalist sistemde artı-değer üreten işler genellikle erkekler ile özdeşleştirilmektedir. Kadınlar da artı değer yaratma sürecine katkıda bulunmakta;

¹ Veblen ise yabancılaşma kavramını çalışma içgüdüleri üzerinden açıklamıştır. Aylak Sınıfın Teorisi adlı çalışmasında bahsettiği gibi toplum evrimsel olarak aşama katettikçe çalışma içgüdüleri yitirilmiş ve birey özgürce çalışma imkanı bulamamıştır. Veblen’e göre bu çalışma içgüdülerinin kaybı bireyin yabancılaşmasına sebep olmuştur. Veblen toplumsal evrimi barışçıl yabanıl aşamadan yağmacı toplum aşamasına evrildiğini belirtir. Bu bağlamda yağmacı toplum aşamasında özgür çalışma ortadan kalkmış ve özel mülkiyet ortaya çıkmıştır. Mülkiyet ise kabilelerden esir düşürülen kadınlar ile ortaya çıkmıştır. Öte yandan Veblen, yabancılaşma kavramını gösteriş tüketimi üzerinden de ele almaktadır. Bu gösteriş tüketimi ise yağmacı toplumun üst sınıfının yarattığı bir olgudur. Bu bağlamda gösteriş tüketimi ile çalışma içgüdülerini kaybeden birey yabancılaşmıştır (Güler Aydın-Bahar Takay 2017: 6-7)

ancak kapitalist sistemde kadınların evde yaptıkları üretime değer biçilmemektedir. Dolayısıyla artı değer üretimi erkeğe özgü kılınmaktadır (Mies 2008: 104). Aslında kadınlar hem ev içinde yaptığı karşılıksız üretim hem de erkekleri yeniden piyasada çalışmaya hazır hale getirmek suretiyle artı değer üretiminde önemli roller üstlenmektedir.

Özkaplan (2009: 15) yeniden üretim faaliyetinin daha geniş kapsamlı ele alınması gerektiğini belirterek “işgücünün yeniden üretimi”, “mevcut yaşamın sürdürülmesi için harcanan emek anlamında toplumsal yeniden üretim” ve “bir sonraki kuşağın yetiştirilmesi için harcanan emek olarak insanların yeniden üretimi” olmak üzere başlık altında toplamıştır (Özkaplan 2009: 15). Kadın emeği kolay kontrol altına alınabilmesi ve düşük ücretlerle çalıştırılabilmesi nedeniyle üretim sürecinde kapitalistler tarafından tercih edilmektedir. Öte yandan kadınların ev işlerini yerine getirmesinden hem erkekler hem de kapitalistler fayda sağlamaktadır. Erkekler karşılıksız hizmet aldıkları için işgücü piyasasında kadınlar karşısında ayrıcalıklı olmuşlardır. Kapitalistler, kadınların ücretsiz ev içi üretimi sayesinde işgücünün ücretini istediği gibi belirleyebilmektedir. Ayrıca aile kurumu içerisinde doğan çocuklar kapitalist açısından ucuz işgücü kaynağı olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra hane halkının tüketimi kapitalistlerin karlarının realize olmasını sağlayan bir talep kaynağı işlevi görmektedir

Kadınların çalışma hayatına hangi şekilde dâhil olacakları tarihsel süreçte inşa edilmiş ataerkil düşünce yapısının yanı sıra kapitalist ilişkilere de dayanmaktadır. Kapitalist ilişkiler kadınları yedek işgücü olarak görmüş ve toplumsal cinsiyet algısı ile birlikte emek piyasasına dâhil etmiştir. Ayrıca, kadınların -ister üst sınıfa ister alt sınıfa mensup olsun- bağımsız bir kişiliğe sahip olmaları kısıtlanmıştır. Bu çerçevede, kadının emeği, çocukları, bedenleri, cinsellikleri ve kişilikleri kocalarına ait görülerek kadınlar giderek erkeğin mülkiyetinin bir parçası haline gelmiştir (Mies 2012: 313).

Modern toplumlarda kadınların istihdam içindeki payı artmış ve kamusal alanda daha fazla görünür olmuşlardır. Bununla birlikte, özel alanda geleneksel cinsiyet rollerinin oldukça yavaş değiştiği görülmektedir. Diğer bir değişle kadın ücretli bir işte

çalışıyor olsa da özel alandaki işler -evde yapılması gereken işler, çocuk bakımı görevi v.b.- yine kadından beklenmektedir. Erkek bu noktada pasif kalmaktadır. Kadının ev içinde yaptığı üretim evli kadın tarafından yapıldığında herhangi bir değere sahip değildir. Bu hizmetlerin ancak, piyasadan satın alınması durumunda bir değere sahip olduğu düşünülmektedir (Başak 2013: 19-20).

Örneğin anaakım (neoklasik) iktisadın davranış modeli, rasyonel, kendi çıkarını gözeten,bağımsız, kıt kaynakları etkin bir biçimde dağıtmayı bilen, tercih ve seçimlerini birbirinden bağımsız şekilde yapan iktisadi bireylere dayanmaktadır. Bu model 3 kavram üzerine kurulmuştur; kıtlık, bencillik, rekabet. Ama bu kavramlar gerçek hayattaki iktisadi yaşamın bir kısmına karşılık gelmektedir. Diğer kısımda ise bolluk, diğergamlık ve işbirliği gibi özellikler vardır. İktisat yazınında var olan bu özellikler dişil ve eril olarak kadın ve erkek davranışları ile özdeşleştirilmiştir. Anaakım iktisat bolluk, diğergamlık ve işbirliği gibi özellikleri kadına; kıtlık, bencillik, rekabet gibi özellikleri ise erkeğe atfetmiştir. Dolayısıyla iktisatta kadın davranışları ve kadınların yaptığı üretim iktisattan dışlanmıştır (Serdaroğlu 2010: 14). Kapitalist ekonomide kadın ve erkek hem teori hem de politika bazında rasyonel olan iktisadi birey (erkek) farklılaşmıştır. Anaakım iktisat modelinde erkekler, rasyonel ve bağımsız olarak nitelenirken, kadınlar kendi geçimini sağlayamayan ve bağımlı olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla anaakım iktisat yazını da toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşıma sahiptir. Buna bağlı olarak kadının yaptığı eviçi üretim, üretken kabul edilmemektedir (Özkaplan - Serdaroğlu 2010: 24).

Kadının kamusal alanda varlığı giderek artmakla birlikte kadının çalışma alanları genel olarak hemşirelik, öğretmenlik, sekreterlik ve diğer bakım işleri gibi görevlerden oluşmaktadır. Mühendislik, doktorluk, yöneticilik, asker, akademisyenlik gibi işler ise daha çok erkeklerle ilişkilendirilmektedir. Toplumsal cinsiyetin ortaya çıkardığı işler arası ayrımın diğer bir yönü ise toplumsallaşmada çocuklara öğretilen kavramlardır. Özellikle çocukların oyunlarında ve oyuncaklarında toplumsal cinsiyet rollerinin çocuklara öğretildiği görülmektedir. Örneğin kitaplarda erkek çocuk için itfaiyeci, şoförlük, pilot gibi meslekler ön plana çıkartılırken, kız çocukları daha çok gelin olmak, anne olmak, hemşire, mankenlik gibi kimlikler ile özdeşleştirilmektedir. Oyuncaklar

açısından ise erkek çocuklarına araba, top, asker gibi oyuncaklar alınırken kız çocuklarına bebekler, bebek evleri, çiçekli oyuncaklar alınmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri çocukluktan itibaren bilinçaltına işlenmektedir (Aydiner Boylu vd. 2016: 957).

Kadınların emek piyasasına girmelerinin önünde birçok engel bulunmaktadır. Ataerkil düşünce yapısı ve gelenekler kadınların eğitim ve istihdama ulaşımını zorlaştırmıştır. Bu durum kadınların emek piyasasına katılım oranlarının düşük olmasına neden olmuştur. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgi ve beceri gerektiren işler artmıştır. Ancak kadınların eğitimden dışlanmasına yönelik tutum ve davranışlar kadınları vasıfsız işlerde çalışmaya mecbur bırakmıştır. Buna bağlı olarak kadınların iş bulmada problem yaşamaması ve vasıflı işlerde istihdamının artırılması için eğitimin önemli olduğu görülmektedir. Kadınların emek piyasasında karşı karşıya olduğu güçlükler evli olup olmamalarına bağlı olarak değişmektedir. Evli kadınların toplumsal olarak üzerine yüklenen sorumluluklar nedeniyle çalışma hayatına katılmasının önünde görünmez ve görünür pek çok engel bulunmaktadır. Kadınların çocuk, yaşlı bakımı ve ev içi yaşamın sürdürülmesi gibi özel yaşamına dair sorumlulukları işverenler tarafından tercih edilmemesine neden olmaktadır. Bu nedenle bekâr kadınların istihdam oranı evli olanlara göre görece daha yüksektir. Ayrıca evli kadınlar emek piyasasına dâhil olsalar bile ataerkil düşünce yapısından dolayı özel alana ait işlerin yine kadın tarafından yapılması beklenmektedir. Kadınların emek piyasasına girdikten sonra karşılaştığı problemlerden bir diğeri de kadınların daha üst düzey görevlere geçmek için önüne çıkartılan engeller ve uğradığı haksızlıklardır. Emek piyasasında yapılan cinsiyet ayrımcılığı, kadınların güç ve statü ile ilişkilendirilen işlerde çalışmasını ve yükselmesini engellemektedir (Bilican Gökkaya 2014: 377). Dolayısıyla öğretmenlik, sekreterlik, hemşirelik, hosteslik gibi kadının geleneksel rolleri ile ilişkilendirilen işlerde çalıştırılmaları ideolojik olarak kadının geri planda bırakıldığını göstermektedir. Kadının emek piyasasına dâhil olup olmayacağı, dâhil olsa bile hangi görevlerde yer alacağı kapitalist sistemde hâkim güçler tarafından belirlenmektedir. Kapitalizmin hâkimiyetini artırmasıyla birlikte kadın-erkek arasındaki iş ayrımı toplumda daha belirgin hale gelmiştir (Omay 2011: 154). Kapitalist sistem toplumsal cinsiyet kalıplarını etkin bir şekilde kullanarak kadınlardan yedek işgücü ordusu oluşturmuştur.

Kadınların iş hayatında ayrımcı muamelelere maruz kalmaları ve erkeklerle eşit haklara sahip olmamaları ataerkil yapıyı perçinlemektedir. Kadınların kazandığı ücret, aile bütçesine katkı ya da ek gelir olarak algılandığı için aileyi asıl geçindirenin erkek olduğu kabulü piyasanın kadınlara yedek işgücü olarak bakmasının temel sebebidir. Bu durum aynı zamanda kadınların ücretlerinin düşük tutulmasına da neden olmaktadır (Adak 2007: 140).

Çalışan kadınların cinsiyet ayrımından dolayı düşük ücret almalarıyla birlikte yoksullukları da artmaktadır. Ücretlendirmede yaşanan bu ayrım işin içeriği ile ilgili değil cinsiyetle ilgili olmaktadır. Çakır (2008: 34) bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“Ortalama olarak tam zamanlı işlerde kadınlar, ücretli işlerinin yanı sıra haftada 23 saat çalışmaktadır. Bu oran, tam zamanlı çalışan erkeklerin üç katıdır. Kısmi zamanlı pozisyonlardaki erkekler kadınlardan daha az sürelerle çalışmalarına rağmen (25 saat); kadınlardan daha fazla ücret almaktadırlar.” (Çakır 2008: 34).

Toplumsal cinsiyet temelli işbölümü kadınları ücret karşılığı olmayan işler yapmaya iterek ekonomik ve sosyal olarak güçsüzleştirmektedir. Bu durum kadınları hem sürekli bir yoksulluğa hem de kişisel, sosyal ve ekonomik krizlerden doğan geçici yoksulluğa karşı savunmasız bırakmaktadır (Ecevit 2003: 86). Şen (2018: 298) ücret eşitsizliklerinin kadın işçilerin verimliliklerini düşürerek ücretlerinin daha da azalmasına neden olduğuna ve bu nedenle kadın işçiler arasında gizli işsizliğin yaşanabileceğine dikkat çekmiştir (Şen 2018: 298). Dolayısıyla kadınların toplumda erkeklerle eşit haklara sahip olmaması ve cinsiyete dayalı iş bölümünün olması, kadınların yoksullaşmasına ve yoksulluğun da kadınlaşmasına yol açarak kadınların ekonomik ve toplumsal hayattaki ikincil konumunu güçlendirmektedir (Ulutaş 2009: 38). Yoksulluğun kadınlaşması ile aslında yoksulluk kavramının kadın ve erkek arasında değişkenlik gösterdiği ifade edilmek istenmektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlikler, kadının toplumsal hayata karışması önündeki engeller, eğitim imkânlarının kısıtlanması, kadının çalışmasına yönelik ön yargıların bulunması, işgücünde vasıfsız işlerde çalıştırılmaları, mülkiyet ve gelire

ulaşımda erkeklerle eşit koşullarda olmaması gibi etkenler nedeniyle kadınlar toplumda güçsüz ve erkeğe bağımlı bir hayat sürdürmeye maruz bırakılmıştır. Bu faktörler kadın yoksulluğunu artırıcı etkenler olmuştur. Kadınların iş hayatında düşük ücretli ve vasıfsız işlerde istihdam edilmeleri, erkeklerle aynı işi yapsalar bile onlardan daha düşük ücret almaları kadınların yoksulluğu erkeklere göre daha derin yaşadığını göstermektedir (Çamur Duyan 2010: 20-21).

Chant (2014: 34-35)'a göre yoksulluğun kadınlaşması en belirgin şekilde kadınların hane reisi görevini üstlenmesi durumunda görülmektedir. Yalnız anneler kadın reisli hanelerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu durumdaki kadınların sadece kendileri değil çocukları da yoksulluktan derin bir şekilde etkilenmektedir. Kadın reisli hanelerde, aileye yetecek kadar gelir olmadığı için yoksulluk nesiller boyu aktarılabilir (Chant 2014: 34-36). Bu durumda kadın çocuk bakımı ve ev işleri gibi işlerle de ilgilenmek zorunda kaldığı için genel olarak yarı zamanlı işler, ev temelli meslekler, eğitim ve tecrübe eksiklikleri nedeniyle vasıfsız işlerde istihdam edilmektedir. Bu durum ekonomik verimlilik ve refahlarını önemli ölçüde düşürmektedir. Bu nedenle kadın reisli haneler gıda, barınma gibi temel ihtiyaçlarını ancak asgari koşullarda sağlayabilmektedir (Chant 2014: 39-40).

Yoksulluğun kuşaklar arası aktarımına dayanan 'yoksulluk kültürü' Oscar Lewis tarafından kavramsallaştırılmıştır. Lewis, yoksulluğu alt kültür olarak nesilden nesile aktarılan bir yaşam biçimi olarak nitelendirmiştir. Kapitalist üretim yapısının yeni yeni geliştiği toplumlarda yüksek işsizlik oranları ve emeğin düşük ücretlendirilmesi yoksulluk kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Genel olarak Lewis'e göre yoksulluk kültürü bir toplumsal yapıdan diğerine geçişte ya da üretimde meydana gelen teknolojik değişikliklerde de ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk kültürüne en fazla maruz kalan topluluklar genel olarak gelişmekte olan alt sınıftan olan kişilerden oluşmuştur (Özdoğan 2010: 99). Düşük ücretle olumsuz koşullarda çalıştırılmaları, eğitime ulaşım konusunda problemler yaşamaları, hukuki olarak haklarını arayamamaları nedeniyle kadınlar, annelerinden devraldıkları yoksulluğu kendi çocuklarına miras bırakabilmektedir (Ulutaş 2009: 38).

Dolayısıyla kadınların emek gücünün sömürülmesi, yaptığı işlerin aşağılanması, eğitim olanaklarından dışlanması ve hayatta var olma nedenlerinin doğum yapmak, ev işleri, çocuk bakımı ve yaşlı bakımı gibi işleri yapmak olduğu düşüncesi kadınların toplumsal olarak ikincil plana atılmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle kadınlar toplumda güçsüzleştirilmiş, yalnızlaştırılmış ve her anlamda yoksullaştırılmıştır. Ayrıca kendi bedenlerine de yabancılaştırılmışlardır. Erkeklerin kadın bedeni üzerine kurduğu egemenlik kapitalist ilişkilerle gelişen bir olgu değildir. Bu çalışmada da açıklanmaya çalışıldığı üzere ilkel dönemlerden itibaren gelişmeye başlayan mülkiyet ilişkileriyle birlikte kadınlar tahakküm altına alınmıştır. Ancak kapitalist üretim ilişkileri geliştikçe kadın üzerindeki denetim ve egemenlik değişerek farklı biçimlere bürünmüştür. Tüketim kültürünün gelişmesiyle birlikte moda kavramı da ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda kadın bedeni için ideal ölçüler belirlenmiş ve bu ölçüler dışında kalan kadınlar sosyal ve toplumsal hayattan dışlanmıştır.

Dolayısıyla kadın bedeni tüketim toplumu tarafından metalaştırılmıştır. Ancak bu durumun tarihsel boyutu göz önünde bulundurularak ele alınması gerekmektedir. Eril tahakküm tarihsel süreç içinde kadın bedenini meta haline dönüştürmüş ve günümüzdeki güzellik anlayışını doğurmuştur. Kapitalist ekonomik sistem ve sistemin değiştirdiği kültür sürekli değişken bir kadın bedeni ideali yaratmaktadır. Bu ise kadınların sürekli olarak “genç”, “güzel” ve “seksi” olarak tanımlanarak toplum içinde konumlandırılmalarına ve kadınların cinsel meta olarak görülmelerine neden olmuştur (Bilgin 2015: 309).

Tarihsel süreç içerisinde bahsedildiği gibi ilkel göçebe toplumlarda kadın bedenine yönelik bir saldırı bulunmamaktadır. Kadınlar hayatın kaynağı olarak görüldüğünden toplumda saygınlıkları vardır. Ancak özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal cinsiyet rolleriyle beraber ataerkil düşünce yapısı da gelişmeye başlamıştır. Kabile toplulukları savaştıklarında esir aldıkları kadınları ve çocukları kendi kabilelerinde köleleştirmişlerdir. Dolayısıyla özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile kadınların köleleştirilmesi eş güdümlü olmuştur. İlerleyen süreçte feodal ilişkilerin yaygınlaşmasıyla birlikte serf olarak çalışan kadınlar sömürülmüştür. Ancak bu sömürü toplumsal cinsiyete bağlı olmamıştır. Bu dönemde aristokrat ve serf ayırımına

gidilmektedir. Lordlar için gerçekleşen üretimin hangi cins tarafından yapıldığı önemli olmamıştır. Bu dönemde sömürülen şey emek olmuştur. Feodal ilişkilerde asıl aşağılanan olgu bedenen çalışmak olmuştur. Bu bağlamda feodal dönemde daha fazla emek gücüne ihtiyaç duyulduğundan aile kavramı ön plana çıkartılmıştır. Hem soylularda hem de serflerde yapılan evlilikler maddi bir kazanç sağlamak için gerçekleştirilmiştir. Soylularda evlilik saygınlık ve iktisadi kudret artırma aracı olarak kullanılırken serflerde ise daha fazla toprak edinmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla kadın bedeni hem maddi kazanç elde etmek için hem de doğum aracı olarak kullanılmıştır. Erken Ortaçağ döneminde kadınların doğum, kürtaj gibi durumlarına karışılmamış olmasına rağmen kıtlık, savaş, hastalıklardan dolayı yaşanan felaketler sonucunda daha fazla emek gücüne ihtiyaç duyulması kadın bedeninin giderek daha fazla tahakküm altına alınmasına neden olmuştur. Bu tahakküm sürecinde cadı avlarının önemli bir rolü bulunmaktadır. Cadı avlarını cinsiyetler arası hiyerarşiyi kurmak adına devlet, kilise ve toplumun önde gelenleri tarafından kadına yönelik yapılan zulümler olarak nitelendirmek mümkündür. Geç Ortaçağ döneminde yaşanan toplumsal istikrarsızlıklar, kapitalist ilişkilerin gelişmeye başlaması, kadının güçsüz, pis, şeytani bir varlık olarak görülmesi cadı avlarına yol açan başlıca etkenlerdir. Cadı avlarıyla birlikte hem devlet hem kilise hem de erkekler, kadın bedeni üzerindeki baskılarını güçlendirmişlerdir. Dolayısıyla kadınlar doğurganlıkları üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş ve ataerkil düşünce yapısından faydalananlar için kadın bedeni bir meta haline gelmiştir. Kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle birlikte kadın bedeni bir yandan toplumun yeniden üretimini sağlamada diğer yandan sermaye için değer yaratma sürecinde önemli hale gelmiştir (Yaman Öztürk 2012: 274-280).

Öte yandan ataerkil kapitalist sistem, yeniden üretimi gerçekleştirmek için 'moda' kavramını bir araç olarak kullanmıştır. Bu bağlamda 'moda' ile giyim, estetik, ideal vücut ölçüleri gibi kavramlar ön plana çıkartılarak kadın bedeni ticarileştirilmiş ve aynı zamanda kontrol altına alınmıştır. Moda ve tüketimin sömürgeleştirmeye çalıştığı kadın bedeni kapitalizm için pek çok karlı iş alanı yaratılmasını sağlamıştır. Modanın yarattığı güzellik algısı ile fitness salonları, kuaförler, diyetisyenler, estetik cerrahiler gibi hizmet sektörleri yüksek kar sağlayan ticari yerler olmuştur. Dolayısıyla bu tüketim

endüstrisinde ideal vücut için gerekli olan tüm yapay güzellik ve estetik değerler serbest piyasa tarafından belirlenmektedir (Köse 2011: 82-83).

Tüketim kültürünün merkezinde yer alan kadın, bir taraftan toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmeye çalışırken diğer taraftan bedenine güzel bakması, her zaman çekici görünmesi ve erkeklere kendisini beğendirmeye çalışması için psikolojik bir baskıya maruz kalmıştır (Özdemir 2016: 247). Bu psikolojik baskı genellikle medya aracılığıyla yapılmaktadır. Medya aracılığıyla bilinçaltına işlenen moda sürekli olarak zayıf olmak, estetik olmak, moda olan ürünleri satın almak gibi fikirleri empoze eder (Himam Er 2009: 22). Öte yandan medyada kadın hem tüketen hem de başkalarının tüketimini artırmak için bir obje olarak kullanılır. Pek çok ürünün pazarlanması genel olarak kadın cinselliğinin medyada ön plana çıkartılması ile yapılmaktadır. Bu ürünlere giyim, iç giyim, otomobil, gıda, kozmetik ve temizlik ürünleri örnek verilebilir. Bu reklamların bazılarında kadının cinselliği ön plana çıkartılırken bazılarında ise toplumsal cinsiyet rollerine gönderme yapılmaktadır. Ayrıca toplumsal açıdan genellikle eş ve anne rolleri benimsetilen kadın medyada ekonomi, siyaset, kültür, gibi konular işleyen programlarda oldukça az yer almaktadır. Çünkü kadının düşüncelerini seyirciye aktaramayacağı düşünülmektedir (İlgaz Büyükbaykal 2007: 24). Sonuç olarak medyada modern kadın kimliği genellikle bağımsız, çalışkan, genç, güzel, başarılı kadının geleneksel rollerini terk etmeden kamusal alanda var olabileceği vurgusu yapılmaktadır. Bu bağlamda modern kadın kimliği, toplumsal hayatta aktif rol almak, ev, aile ve iş hayatı arasında denge kurmak, bilim ve teknolojiyle yakından ilgilenmek, tüm bunların yanında ayrıca 'sağlıklı ve güzel olmak' olarak tanımlanmaktadır (Karaca-Papatya 2011: 482).

Bu çalışmada açıklanacağı üzere tarihsel süreç içerisinde ilkel toplumlarda kadına yönelik hem politik hem de sosyal ve toplumsal olarak bir tahakküm kurulmamıştır. Mülkiyet ilişkilerinin gelişmesiyle beraber toplumsal cinsiyet ve ataerkil düşünce yapısı da gelişmiş ve toplumu bu düşünceler çerçevesinde dönüştürmeye başlamıştır. Kadın bu düşünce sistemlerinden dolayı ekonomik ve toplumsal olarak ikincil plana atılmış ve kadının kamusal alandaki görünürlüğü kısıtlanmıştır.

Tezin amacı mülkiyet ilişkilerinin oluşmasıyla birlikte kadının toplumsal konumundaki değişiklikleri hem tarihsel süreç içerisinde hem de Veblen'in iktisadi düşünce sistemi içerisinde ele almaktır. Bu bağlamda ilkel topluluklardan itibaren ele alınan mülkiyet ilişkileri ve kadın olgusu kapitalizmin gelişmesi ve Sanayi Devriminden sonrasına kadar uzanmaktadır. Tezin asıl konusu mülkiyet ilişkileri ve kadın emeğinin değersizleştirilmesi olduğu için feminist hareketlerden bahsedilmemiştir. Burada amaçlanan Veblen'in evrimsel iktisadi analizindeki kendine özgü kavramlarla ilkel barbar toplumlardan, yağmacı toplumlara ve yağmacı toplumlardan da nihai olarak modern toplum aşamasına geçilirken kadın emeğinin değersizleştirilme sürecinin açıklanmasıdır. Öte yandan tarihsel süreç içerisinde inşa edilen toplumsal cinsiyet ve ataerkinin kökenlerine değinilmiş ve bu kavramlar Veblen'in düşünce sistemiyle ifade edilmiştir. Bu bağlamda, bu tezde Veblen'in ortaya koyduğu iktisadi düşünce sisteminin, günümüzde kadınların yaşadığı sorunlara ve kadının ataerkil yapı içindeki toplumsal konumuna ışık tutması açısından oldukça aydınlatıcı olduğu vurgulanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve ataerkil düşünce yapısı nedeniyle kadınların günümüzdeki problemlerini anlayabilmek adına tarihsel süreç içerisinde kadının konumunun nasıl belirlendiği iyi analiz edilmelidir. Dolayısıyla bu çalışmanın ilk bölümü mülkiyet ilişkilerinin gelişmesi ve değişmesiyle birlikte kadının ekonomik ve toplumsal konumundaki dönüşümleri açıklamayı amaçlamaktadır.

Tezin ikinci bölümünde Veblen'in iktisadi düşüncesi çerçevesinde tarihsel süreçte mülkiyet ilişkilerinde yaşanan değişimin kadının ekonomik ve toplumsal konumu üzerine etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda Veblen'in ortaya koyduğu evrimsel iktisat anlayışı günümüzde kadının ekonomik ve toplumsal yaşam içinde ikinci planda olmasının nedenlerinin anlaşılması açısından oldukça yararlı bir analiz sunmaktadır. Ayrıca Veblen, içinde yaşadığımız ekonomik ve toplumsal hayata ilişkin sorunların sadece günümüze bakılarak anlaşılamayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla bu konunun evrimsel ve tarihsel bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Veblen'in evrimsel iktisat anlayışı üzerinden açıklanmaya çalışılan kadının ekonomik ve toplumsal konumu Veblen'in kendine özgü kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bu noktada, Veblen'in evrimsel iktisat anlayışı ile ortaya koyduğu yaklaşım, Veblen'in düşünce alışkanlıkları olarak tanımladığı kurumsal yapının kökenlerinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla tezin ikinci bölümünde Veblen'in evrimsel iktisat anlayışı açıklanmış ve toplumun gelişimini sınıflandırdığı aşamalarda aylak sınıf, mülkiyet, kadının toplumsal konumu, gösteriş tüketimi gibi kavramlar incelenmiştir

I. BÖLÜM

1. FEODALİZMDEN KAPİTALİZME KADININ DEĞİŞEN KONUMU

Tarihsel süreç içerisinde ister üst sınıftan isterse alt sınıftan olsun kadının ekonomik konumunun giderek gerilediği görülmektedir. Bu bölümde tarihsel süreç içerisinde ilkel toplumda, feodal toplumda ve kapitalist toplumda kadının ekonomik ve toplumsal yaşam içerisindeki konumu incelenmektedir.

Tezin bu bölümünde feodal dönemde yaşanan olaylarla ilgili zaman zaman ‘Ortaçağ’ olarak genelleme yapılmaktadır. Ortaçağ’ın ne zaman başladığı ve ne zaman sona erdiğiyle ilgili pekçok tarihçi farklı yorumlar getirmiştir.

Ortaçağ tarihinde birçok farklı Ortaçağ bulunmaktadır. Eco (2014: 12), bu durumu şu şekilde açıklamaktadır;

“Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden 1000 yılına kadar (veya en azından Şarلمان'a kadar) uzanan erken ortaçağ, 1000 yılından sonraki sözde Rönesans döneminden oluşan ara ortaçağ ve "geç" gibi bir kelimenin akla getirebileceği olumsuz çağrışımlara rağmen Dante'nin İlahi Komedyası'yı tamamladığı, Petrarca (1304-1374) ile Boccaccio'nun (1313-1375) eserlerini yazdığı ve Floransa Hümanizminin geliştiği görkemli dönem olan geç ortaçağ şeklinde bir dönemleme yapılmaktadır.” (Eco 2014: 12).

Dolayısıyla Ortaçağ tek bir yüzyıldan oluşmamaktadır. Hristiyan kültür alanında 6. yüzyıldan başlayarak 15. yüzyılın sonuna dek devam eden bir süreçtir. Bu süreçte önemli tarihi olaylar yaşanmıştır (Kadıoğlu 2001: 13). Bu bölümde önemli tarihi olayların ve toplumsal dönüşümlerin kadınları ne şekilde etkilediği incelenecektir. Ortaçağ yalnızca Avrupa toplumlarına özgü bir dönem olmamıştır. Ancak tezde Avrupa

tarihi incelendiği için Avrupa'daki toplumların yaşayış biçimleri ele alınmaktadır. Dolayısıyla feodal toplum yapısından bahsedildiği dönemler aslında Ortaçağ'ın ara dönemine denk düşmektedir.

1.1. Feodalizm Öncesi Dönemde Üretim İlişkileri ve Kadının Toplumsal Statüsü

Tarih öncesi dönemlerde ilkel göçebe toplumlarda üretim esas olarak basit aletlerle yapılmıştır. Dolayısıyla toplumun bütün üyeleri üretime katılmaktadır ve her üye kendi yeteneğine göre üretim yapmaktadır. Toprak ortak olarak işletildiğinden üretim araçları ve ürünler üyeler arasında eşit şekilde bölüştürülmüştür. Bu topluluklarda doğal bir iş bölümü vardır.

İlkel topluluğun yaşam tarzı, toplayıcılıkta ilkel toplum, avcılık-toplayıcılıkta avcı ve toplayıcı toplum, uzman avcılıkta ise avcı topluluk olarak küçük birimler şeklindedir. İlkel topluluk üyeleri birbirlerinin davranışlarını ve düşünce yapılarını bilirler ve birbirlerinin düşünce yapılarını ve alışkanlıklarını etkilerler. İlkel toplumda geçim toplayıcılıkla sağlanmış ve kadın-erkek arasında ekonomik iş bölümü oluşmamıştır. Kadın ve erkek arasındaki görev farklılığı, yalnızca topluluğun güvenliğini sağlama işinin erkeklere verilmiş olmasından ibarettir. Bu farklılık ileriki zamanlarda önemli farklılaşmaların temelini oluştursa da ilkel toplumda önemli değildir (Şenel 1982: 91).

Reed (2012: 145) insanlık tarihinin iki ana çağa ayrılabileceğini belirtmiştir. Bunlardan ilki yüzyıllar boyu süren yiyecek toplama çağı, diğeri uygarlığın temellerini atan tarım ve hayvanların evcilleştirmesi ile ortaya çıkan üretim çağıdır. Kadınlar insanlık tarihinin başından itibaren yiyecek toplama, biriktirme ve geliştirme çabası içinde olmuşlardır. Tarihte toplumların beslenmesine bakıldığında ilkel dönemlerde güvenilir yiyecek kaynağı olarak sebzeler ön plana çıkmaktadır (Reed 2012: 145-146).

Avcı-toplayıcı toplumlarda meydana gelen doğal işbölümü ile erkekler avcılık, kadınlar ise toplayıcılığı üstlenmişlerdir. Erkeklerden avlanmaları, avladıklarını getirmeleri beklenirken kadınlardan bitkiler, böcek, tavşan gibi hayvanları toplamaları ve topladıklarını getirmeleri sonrasında ise bu ürünleri topluluktaki üyelerle paylaşmaları beklenmektedir. Bu toplumlardaki her üyenin topluluğa bir katkısı olması nedeni ile herkesin ortaya koyduğu değer önemli görülmüştür. Şenel (1982: 93)'in de belirttiği gibi erkeklerin yaptığı avcılık, hayvanları evcilleştirme, sürülerini koruma gibi işlerle kadınların doğurganlık özelliği ve yaptığı toplayıcılık ve bitkicilik işleri birbirini dengelemiştir. Dolayısıyla ortak çalışma ve ortak paylaşmaya dayanan eşitlikçi ilişkiler içinde erkeklerin elinde bulundurduğu silah ve güç toplum içinde var olan bu eşitlikçi yapıyı değiştirememiştir (Şenel 1982: 93).

Badinter (1992: 33) ise avcılık ve toplayıcılık arasındaki doğal işbölümünün cinsler arasında doğal bir farklılık yarattığını ifade eder. Avcı-toplayıcı topluluklarda hayvansal ve bitkisel besin kaynaklarını edinmek için kadın ve erkekler birbirlerinden bağımsız ve farklı yollar denemişler; yaşadıkları toprakları da besin kaynaklarının elde edilmiş biçimine göre bölüşmüşlerdir. Bunun sonucunda ise kadınlar ve çocuklar bir arada, avcı erkekler ise kendi aralarında yaşamışlardır (Badinter 1992: 33). Cinsiyete dayalı doğal iş bölümü aslında cinslerin tamamlayıcılıklarını göstermektedir. Bu dönemde topluluğun hiçbir üyesi kaynakları denetleme işini tekelinde bulundurmamıştır. Çünkü beslenme gereksiniminden dolayı kaynakların ortak kullanımı nedeniyle karşılıklı bağımlılıklarını devam ettirmişlerdir (Badinter 1992: 35).

Badinter (1992: 37) Zihlman'ın kadınların toplayıcılığına bambaşka bir yorum getirdiğini ifade etmiştir:

“Ona göre (Zihlman) toplayıcılık tehlikeli bir uğraştı ve erkeklerin fiziki gücüne sahip olmayan kadınların zekâlarını geliştirmelerini ve büyük enerji harcamalarını gerektiriyordu. Besleyici bitkileri hızlı ve verimli şekilde toplayabilmek için, alet kullanmayı öğrenmeleri ve zehirli bitkilerin yarattığı tehlikeye karşı uyanık olmaları gerekiyordu. Kadınların ayrıca, çocuklarının gereksinimlerini sürekli şekilde karşılamaya hazır olmaları, bunun için sürekli bir dikkat harcamaları gereklidi:

Çocukları korumak, beslemek, eğlendirmek, hayata hazırlamak onların işiydi.”
(Badinter 1992: 37).

Dolayısıyla kadınların insanlığın toplumsallaşmasında katkısı oldukça yüksektir. Bu katkının temelini ise çocuklarına toplumsal yaşamı, topluluklarının temel kurallarını, dillerini, sevgi kavramını öğreten annelik görevi oluşturur (Badinter 1992: 37). Sonuç olarak geçimin sağlanmasında, alet yapımında, toplumsallaşmada, tarımın gelişmesinde kadınların rolü oldukça önemlidir.

Öte yandan Badinter, Mumford’un neolitik uygarlığının erken ve geç dönemleri arasında, çiçek, meyve ve sebze yetiştiriciliği olan bahçecilik işi ile tohumla yapılan tarım arasındaki ayrıma dikkat çektiğini belirtmiştir. Kadının görevi olan bahçecilik işi aslında tohumla yapılan tarımın kökenidir. Dolayısıyla tohum elde etme konusunda kadınlar önemli bir rol oynamaktadır. Kadınlar toplumun bütün besin gereksinimini karşılayamasalar bile bu besinler kurutulup depolanabildiği için dengeli ve sürekli beslenmeyi mümkün kılmışlardır (Badinter 1992: 55).

Zamanla üretim araçlarının gelişmesiyle birlikte toplumun bütün üyelerinin üretime katılması zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Üretimi üstlenenler toplumun geçimini sağlayacak kadar ürün elde edebilir hale gelmişlerdir. Dolayısıyla üretim faaliyetine katılmaksızın yaşamını sürdürebilen bir sınıf ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak, avlanma, bitkilerin toplanması, aletlerin yapımı gibi işler üretim faaliyetini üstlenen kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Üretim ilişkilerinde yaşanan ilerleme üretkenliği artırmış ve toplumda gerekli olan malların sağlanması için iş bölümü ortaya çıkmıştır. Kadınlar ev işleri, giysi yapımı, ev işlerinde kullanılan aletlerin yapımı, bitkilerin yetiştirilmesi, yemek yapımı gibi işlerle ilgilenirken erkekler avlanma ile uğraşmışlardır. İlkel dönemde kadınların üstlendiği görevler güvenli ve düzenli bir geçim kaynağı oluşturduğu için ekonomik yaşamda kadınlar daha çok ön plana çıkmıştır. Çünkü erkek tek bir iş (avlanma) ile uğraşmış ve bu avlanma da rastlantıya göre şekillendiği için erkeğin ekonomik yaşama katkısı sınırlı olmuştur (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 36-38). Ayrıca anaerkil toplumlarda kadın doğurganlık özelliğinden dolayı hayatın kaynağı olarak görüldüğü için yüceltilmiştir. Sonuç olarak

bu dönemde insanlığın yaşamını sürdürmesinin avcı erkekten çok toplayıcı kadına bağlı olduğu görülmektedir (Mies 2012: 127).

İnsanları hayvanlardan ayıran temel öge olan emek çoğunlukla kadınlara ait olmuştur. İlk çiftçi, sanayici, bilim insanı, doktor, mimar, öğretmen, sanatçı, tarihçi kadın olmuştur. Kısacası kadın yalnızca ev işi ve çocuk bakımında değil aynı zamanda birçok alanın gelişmesine öncülük etmiştir. Dolayısıyla kadının emek verdiği işler sıkıcı ve ağır işler değil aksine yaratıcı ve üretken olmuştur. Aslında kadın toplumsal hayatın ihtiyaçlarının ilk ve temel üreticisidir (Reed 2012: 171-172).

Anaerkilliğin tarihte ilk olarak ne zaman uygulandığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte yabanılığın sonu ve barbarlığın ilk evresinde, tarımın başlangıcında kadının toplumsal ve ekonomik konumunun üstün olduğu görülmektedir. Anaerkil toplumlarda kadının ekonomik özgürlüğü doğurganlığı nedeniyle kısıtlanmamıştır. Aksine bu özellik kadınlara yaşamın kaynağı olarak bakılmasına sebep olmuştur (Reed 2012: 174). İlkel toplumlarda kadınların yarattıkları şeyler bütün topluma fayda sağladığı için kadına saygı duyulmuş ve bu durum kadınlara üstünlük sağlamıştır.

Berktaş (1989: 90-91)'a göre mızrağın icat edilmesiyle birlikte avcılık işi erkeklerin uğraşı haline gelmiştir. Avlanan hayvanların bazen canlı olarak eve götürülmesi ve yetiştirilmesi yoluyla hayvancılık yapılmıştır. Ancak kadın bu noktada hamilelik ve emzirme dönemlerindeki hareketsizliğinden dolayı ev bakımı, çocuk bakımı gibi işlerle ilgilenmiştir. Avcılıktan çobanlığa geçilen süreçte kabileler, sadece hayvan evcilleştirme ile değil aynı zamanda hayvan hırsızlığı ve savaşla da zenginliklerini artırebileceklerini keşfetmişlerdir. Dolayısıyla savaş ve yağmacılıkla birlikte anaerkillik hızla yıkıma geçmiştir (Berktaş 1989: 90-91).

İlkel toplumdan kabile toplumuna geçerken bazı farklılıklar yaşanmıştır. İlkel toplumlar yiyecek toplayarak hayatlarını sürdürürken kabile toplumu yerleşik, toplu halde yaşayan ve tarıma ve hayvancılığa önem veren bir toplum olmuştur (Berktaş 1989: 67). Mies (2012: 132-133) de Berktaş (1989: 91)'a benzer bir şekilde erkek tahakkümünün ortaya çıkmasında kadın ve erkeğin kullandığı aletlerin etkili

olabileceğini belirtmektedir. Çünkü erkeğin kullandığı av aletlerinin (fırlatılan oklar, taş baltalar vb.) öldürmeyi amaçlayan aletler olması nedeniyle, avcı erkek bu aletlerle hayvanları avladığı gibi insanları da öldürebileceğini keşfetmiştir. Bundan böyle aletler yalnızca yaşamı devam ettirme aracı olarak değil insanlara yönelik bir baskı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla aletler avcılarının sadece hayvanlar üzerinde değil kadınlar üzerinde de iktidar kurmasının bir aracı olmuştur. Bu bağlamda aletler aracılığıyla yağmacı ve sömürücü bir ilişki ortaya çıkmıştır (Mies 2012: 132-133).

İlerleyen süreçte erkekler avcılığın hayvanların soyunun azalmasına yol açabileceğinden bu yok etme eyleminin yanlış olduğunu fark etmişler ve bazı hayvan türlerini evcilleştirmeye karar vermişlerdir. Artık erkekler avlanmaktan çok hayvanların evcilleştirilmesi ile sürüler oluşturmaya başlamıştır. Sürülerin oluşturulması ve korunması, hayvansal besinlerin üretimi gibi işler erkek denetimi altında olmuştur (Badinter 1992: 57). Bunun yanı sıra, toprağın sabanla sürülmesi ile birlikte tarla tarımına geçilmiş ve hayvancılığın erkeklerin kontrolü altında olması nedeniyle tarım da erkek denetimine geçmiştir. Bu bağlamda, tarla tarımına geçişle birlikte erkek üstünlüğü pekiştirilmiştir (Berktaş 1989: 92). Toprağı sürme görevi erkeğin, tohum atma işi kadının ve hasadı kaldırmak ise her ikisinin görevi olmuştur. Karasaban tekniğinin gelişmesi ile köylünün tasarrufu artmış ve köylü daha geniş alanları ekmeye başlamıştır. Böylelikle bir çift öküzün çektiği koşum kullanma usulü yerleştiğinde tarım işi erkeğin görevi olmuştur (Badinter 1992: 67). Çünkü hayvanı evcilleştiren erkek, sabanın mülkiyetini edinmiş böylelikle tarla da onun mülkü haline gelmiştir. Kadın ise bahçecilik işine devam etmiştir.

Üretim ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler insanların yavaş yavaş göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesini sağlamıştır. Yerleşik hayata geçişten sonra tarımsal üretimde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Sulama yöntemlerinin gelişmesi, ekilebilir toprak alanlarının genişlemesi ve tarımın verimli arazilerde yapılması tarımsal ürün miktarını ve verimliliğini artırmıştır. Tarımda yaşanan ilerlemelerle toplumsal işbölümü ortaya çıkmıştır. Toplumsal işbölümü ataerkilliği de beraberinde getirmiştir. Toprağın işlenmesi, çobanlık, avcılık gibi güç gerektiren işler erkeklere verilmiş ve böylece ekonomik hayatta erkekler ön plana çıkmaya başlamışlardır. Ev işleri ve çocuk bakımı

ile ilgili işler kadına ait işler olarak görülmeye başlanmış ve erkek yavaş yavaş ailenin reisi konumunu üstlenmiştir (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 50-58).

Üretim ilişkilerinin ilerlemesiyle birlikte artı ürünün ortaya çıkması toplum içindeki bireylerin ürettikleri artı ürünü diledikleri gibi kullanmaları üretimin yavaş yavaş kolektif olmaktan çıkmasına ve bireyselleşmesine neden olmuştur. Ayrıca artı ürünün ortaya çıkması bir kesim üreticinin zanaat adı verilen emek türlerinde uzmanlaşmaya başlamasını sağlamıştır. Artık zanaat faaliyetinde uzmanlaşan bu kişiler ürettikleri zanaat mallarının ihtiyaç fazlası olan kısmını verip karşılığında ihtiyaç duyduğu diğer malları almaya başlamıştır (Berktaş 1989: 124-125). Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte anne-babanın malları miras yoluyla çocuklara geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum servet eşitsizliklerine yol açmıştır (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 61). Öte yandan ilkel toplumlarda mülkiyet ilişkisi gelişmediğinden ötürü kişinin en temel gereksinimleri hariç toprak ve eşyalar herkesin ortak malı olarak görülmüştür. Ancak özel mülkiyetin gelişmesi topluluklardaki düşünce yapısı üzerinde değişime yol açmış ve erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurmasına neden olmuştur. (Reed 2012: 211).

Anaerkil toplumdaki ataerkil topluma geçilmesiyle birlikte aile ve mülkiyet ilişkilerinde önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Engels ilkel toplumlarda ailenin sırasıyla kandaş aile, ortaklaşa aile, iki başlı aile ve tek eşli aile olmak üzere dört aşamadan geçtiğini belirtmiştir. Yukarı kuşak ile aşağı kuşak arasında diğer bir deyişle anne ve babalarla çocuklar arasında evlilik söz konusu değildir. Ama birinci, ikinci ve üçüncü dereceden erkek ve kız kardeşler, kuzenler kendi aralarında hepsi birbirinin karı kocası olabilir. Ortaklaşa aile de gruptaki kadınlar ile gruptaki erkekler birbirleriyle ilişkiye girebilmektedir. Dolayısıyla kadınlar ile erkekler arasında karşılıklı bir ortaklık bulunmaktadır. İki başlı aile yapısında ise erkek, birçok kadın arasından bir baş kadına sahiptir ve bu erkek esas koca olmuştur. Diğer bir ifadeyle erkek bir kadınla birlikte olur ama çok eşli olma hakkına sahiptir. Ama kadından sadakat beklenir ve kocasını aldatan kadın cezalandırılır. İki başlı aile barbarlığın aşağı aşamalarında ve yabanılığın üst aşamalarında yer almıştır. Bu aile yapısı kandaşlar arası evlenme yasaklarının ortaya

çıkmasıyla oluşmuştur. Bu evlenmelerde daha sağlıklı soylar türemiştir (Engels 2017: 46-57).

Tek eşli aile ise iki başlı aileden doğar ve barbarlığın yukarı aşamasında yer alır. Bu aile yapısının ortaya çıkmasındaki temel itki erkeklerin egemenliğinin sağlanması ve mirasçılık için çocukların babalarının bilinmesinin önemidir. Engels bu aile yapısı için “uygarlaşmış toplumun hücre-biçimi” tanımlamasını yapmıştır. Tek eşlilik servetin bir erkek elinde toplanma ve bu serveti de çocuklara bırakma isteğinden doğmuştur. Bu yüzden kadının tek eşli olması önem kazanmıştır. Bu bağlamda Engels ilk sınıf baskısının erkek cinsin dışı cinse uyguladığı baskı olduğunu ifade etmiştir (Engels 2017: 73-78).

Engels kandaş aileden tek eşli aileye geçişi şu şekilde ifade etmiştir:

“Önce en yakın, sonra giderek uzaklaşan ve hatta evlilikle edinilmiş akrabalıkların gitgide karı koca ilişkisinin dışında bırakılmasıyla, grup halinde evlenmenin her türlü pratik bakımdan olanaksız duruma gelir ve sonunda, daha da gevşek bağlarla geçici olarak birleşmiş bir tek çiftten başka bir şey kalmaz.” (Engels 2017: 58).

Tek eşlilikten önceki aile aşamalarında erkekler istedikleri kadınlarla birlikte olabilmeye imkânına sahipken, tek eşli aile yapısının ortaya çıkmasıyla birlikte erkeklerin eş bulmada zorluk yaşamaya başlamaları kadınların kaçırılmalarını ve satılmalarını gündeme getirmiştir. Dolayısıyla bu süreçte kadının kendisi bir meta haline dönüşmeye başlamıştır (Engels 2017: 58-59).

Görüldüğü gibi, emek üretkenliğinin artmasıyla birlikte hem insan üzerinde hem de maddi mallar üzerinde bir mülkiyet ortaya çıkmıştır. Bu dönemde savaş tutsakları öldürülmeyip köle olarak kullanılmaya başlanmıştır. Önceleri köleler topluluğun ya da ailenin mülkü idi. Daha sonra toplumun ileri gelenleri hem köleleri hem de topluluğun ürettiği diğer malları kontrolleri altına alarak kölelerin ürettiği artı-ürün ile zenginleşmiş ve iktidarlarını sağlamlaştırmışlardır (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 63). Bu koşullarda kadın köleler hem tarım işlerinde çalıştırılabilmeleri hem de daha fazla köle

üretmek için kullanılabilirmeleri nedeniyle daha fazla tercih edilir hale gelmiştir (Mies 2012: 137).

Servetlerin artması erkeklerin aile içinde daha güçlü bir konum elde etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Engels ilk olarak erkeklerin özel mülkiyete sahip olduğunu vurgulamaktadır. Erkeklerin sahip olduğu mülkiyeti çocuklarına bırakmak isteği tek eşliliğe yönelmelerine neden olmuştur Bu durum miras anlayışında da köklü bir değişime yol açmıştır (Engels 2017: 67).

Miras anlayışında yaşanan bu değişimi Berktaş (1996: 39) şu şekilde ifade etmektedir:

“Anasoylu bir sistemde, erkeğin sahip olduğu her şey, ana tarafına miras kalmaktaydı, yani erkeğin kendi çocuklarına değil, kız kardeşinin çocuklarına geçiyor, kendi çocukları da karısının soyuna ait oluyordu. Babasoylulukta ise, erkeğin karısı üzerindeki cinsel tekelinin yanı sıra çocukları üzerinde ekonomik ve hukuksal tekeli olmaktadır. Sonuç olarak, anasoyluluktan babasoyluluğa geçiş süreci içinde kadınlar, cinsel olarak sınırlandırıldılar ve ekonomik olarak da ikincilleştiriler.” (Berktaş 1996: 39).

Kandaş toplulukta mirasın aile içerisinde kalması önemli olduğundan mülkiyetin sürekliliği kadın üzerinden sağlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde anaerkil yapı ortadan kaldırılmış ve soy zincirinin erkek tarafından belirlenmesiyle birlikte erkeğin kadın karşısındaki konumu güçlenmiştir. Artık erkek ailenin reisi, kadınlar ise erkeklerin kölesi ve çocuk doğurma aracı olarak görülmeye başlanmıştır (Engels 2017: 68).

Kolektif mülkiyetin olduğu zamanlarda bir mülk üzerinde kabilenin tüm kadın ve erkeğin hakkı vardır. Bu hak aslında anne klandan kız çocuğu klana geçmektedir. Ancak mülkiyet ilişkilerin gelişimiyle birlikte bu mülk babadan oğula geçmeye başlamıştır. Mülkiyet ilişkilerindeki bu değişim ile birlikte tek eşli yapı ve aile kurumunun ortaya çıkması ile birlikte kadınlar eş ve anne olarak tanımlanmıştır. Kadınlar evlenene kadar baba hâkimiyeti altında kalmış ve evlendikten sonra da kocanın hâkimiyeti altına girmiştir. Dolayısıyla bu erkek hâkimiyeti mülkiyet ilişkilerindeki

değişimden ve ataerkil aile yapısından kaynaklanmaktadır. Bu ataerkil aile yapısı ile kadınlar yalnızca ekonomik özgürlüklerini yitirmemiş aynı zamanda cinsel özgürlüklerini de kaybetmişlerdir. Bu nedenle mülk sahibi olan erkeğin kendisine meşru varisler yaratma güdüsü tek eşli evliliği ortaya çıkartmıştır (Reed 1985: 25).

Sonuç olarak ilkel anaerkil toplumlarda kadınlar ve erkekler arasında doğal bir işbölümü bulunmaktadır. Bu nedenle bu tür toplumlar kadınların emekleri değerli görmüştür. İkel toplumlarda kadınlar yaşamın kaynağı olarak görüldüğünden doğurganlık özellikleri günümüzde olduğu gibi aşağılanmamıştı. Ayrıca kadınlar hem ekonomik hem de toplumsal hayattan dışlanmamışlardı. Erkeklerin zamanlarının çoğunu avcılık ve savaşçılığa ayırdıkları zamanlarda kadınlar toplumun gelişmesi için alet yapımı, bitki yetiştirme, kimya, tıp, dokuma gibi alanlarda teknik olarak uzmanlaşmışlardır. Böylelikle kadınlar tarım ve sanayinin temelinde yer almışlardır. Dolayısıyla kadınların yaptığı işlerin çeşitliliği, hem zekâlarını geliştirmiş hem de sonraki nesillere aktarılacak kültürel olguları ortaya çıkarmıştır (Reed 1985: 18-20).

1.2. Feodalizmde Üretim İlişkileri: Kadının Toplumsal Statüsü

Feodal toplumda kadının konumunu tartışmadan önce serflik sisteminin ortaya çıkışını ve toplumda yaşanan sosyal, ekonomik, dinsel olayları incelemek gerekmektedir. Dolayısıyla bu kısımda köleci üretim tarzından serflik sistemine geçiş ve bu sistemin ekonomik ve toplumsal analizi yapılmıştır.

1.2.1. Feodal Üretim İlişkilerinin Ortaya Çıkışı ve Serflik Sistemi

Köleci üretim tarzında kölenin kendisi efendisinin menkul malı olup bir mülk olarak görülmekte ve üretim aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca köleler, köle pazarlarında satılarak kullanım değerinin dışında değişim değeri olarak da piyasada yer almıştır. Köle kendisinin geçimi için gerekli olan ürünü almadan emeğinin bütün çıktısını efendisine vermektedir. Sonrasında efendi, kölenin ürettiği ürünün yaşaması için gerekli olan asgari kısmını köleye vermiştir. Bu durum köle ve efendi arasında bir

sözleşme sonrasında oluşmamıştır. Dolayısıyla köle bu tüketim miktarını daha fazla çalışarak artıramamaktadır. Böylelikle kölelerin üretim için sarfettiği emeğin tamamı, karşılıksız emek haline dönüşmüştür (Berktaş 1989: 210-211). Kölelik düzeninin gelişmesi, üretici güçlerin gelişmesiyle paralel ilerlemiş ve ona bağlı olmuştur. Tarımsal üretimin ve hayvancılığın artması köle talebini artırmıştır. Buna bağlı olarak köle sayısındaki artış efendi-köle arasındaki anlaşmazlığı artırmıştır (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 67).

Pelizzon (2009: 76), 9. ve 10. yüzyıllarda işgücünün büyük ölçüde köleleştirilmiş işgücünden oluştuğunu belirtmiş; ama belirli bir süre sonra köle işgücünün azaldığını ifade etmiştir. Bu azalmanın ise çeşitli nedenlerinin olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, kimi tarihçilere göre bu azalma üretimde köle kullanımının giderek daha verimsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Kimi tarihçiler ise köle işgücü kullanımındaki azalmayı köleleştirilecek ya da yağmalanacak toplulukların tükenmesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir (Pelizzon 2009: 76-77). Yine kölelikte azalmanın başka bir gerekçesi olarak sınıf mücadelesi gösterilmektedir.

Pelizzon (2009: 78) aristokratların işgücü yetmezliğine karşı ortaya çıkardıkları serflik sistemini “kölelerin biçimsel olarak özgürlüklerini kazanıp aynı şekilde çalışmaya devam ettiği, serbest köylülerin ise özgürlüklerini kaybedip eski kölelerle aynı toplumsal konumda harmanlandığı bir durum” olarak tanımlamaktadır (Pelizzon 2009: 78). Federici (2017: 38) de feodalizmin ortaya çıkışını birbiriyle ilişkili iki olgu ile açıklamaktadır. Bunlardan biri toprak sahiplerinin, ayaklanmaları bastırmak için bir parça toprak vermek zorunda kalmış olmaları, diğeri ise toprak sahiplerinin, köle emeğinin genişlemesi için özgür köylüleri kontrol altına almaya başlamış olmasıdır (Federici 2017: 38). Bu gelişmeler sonucunda kölelik tamamen ortadan kalkmamış sadece biçim değiştirmiştir.

Sonuç olarak 5. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasındaki süreçte kendi değerleri olan ve belirli bir üretim tarzına bağlı olan bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu sistemin temeli, senyörün toprak üzerindeki mülkiyet hakkına ve toprağa bağlı olan köylü üzerindeki tahakkümüne dayanmaktadır (Gül 2013: 89).

Sander (2003: 73) feodalizmin kökeninde, örgütlenmemiş devletin olduğu yerde, yerel düzeyde bir çeşit hükümet görevi gören toplulukların olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla feodalizm, belirli miktarda toprak parçası üzerinde hatırı sayılır bir mülk sahibi olan kişilerin, daha az toprak parçasına sahip olan kişileri koruması ve bu kişilerin hatırı sayılır mülk sahiplerine bağlılık sözünü vermesiyle ortaya çıkmıştır. Buna göre feodal lord (hatırı sayılır mülk sahibi), vassal (daha az toprak parçasına sahip olan) ve serf (toprağa bağlı olan köylüler) kurumları oluşmuştur (Sander 2003: 73).

Goff (2005: 45)'a göre feodal sistem iki temel olguya dayanmaktadır, toprak ve kişisel ilişkiler. Feodal sistem içerisinde kişisel ilişkilerle kast edilen soyluların (lordların) korunması olmuştur. Bir vassal, toplumsal konumu açısından kendisinden daha yüksek konumda yer alan diğer vassala (lord) bağlılık sözü verir ve bunun karşılığında ise daha yüksek konumda bulunan vassal da onu koruma ve ona toprak parçası (fief) verme sözü verir (Goff 2005: 45). Dolayısıyla "lord" ile "vassal" arasında karşılıklı ve önceden belirlenmiş hak ve görevler ilişkisi bulunmaktadır. Lord, vassalı koruyarak adaleti sağlamalıdır. Vassallar arasında çıkan anlaşmazlıklara çözüm bulmalıdır. Ayrıca toprağını işletmeli ve ürünlerini toplatmayı sağlamalıdır. Eğer bir vassal genç yaşta ölürse vassalın eşine ve çocuklarına bakarak onların ileride miras edinmelerini de sağlamalıdır. Vassal ise vergi vermelidir ve bu vergi 3 durumda alınmalıdır. Bunlardan ilki lordun çocuklarının evlenmesi durumunda, ikincisi vassal savaşta tutsak düşerse fidyesinin ödenmesi durumunda ve üçüncüsü ise vassalın toprak mirası elde etmesi durumundadır (Sander 2003: 73). Bu sisteme göre serflerin artık ürünleri, senyörün geçimlik üretimini belirlemektedir. Dolayısıyla geçimlik üretim senyörün feodal hiyerarşi içindeki yerini belirlemektedir. Buna göre geçimlik üretim ne kadar fazla olursa o kadar çok serf elde eder ve dolayısıyla artık ürün fazla olacağından daha fazla bağımlı savaşçı (vassal) barındırabilir. Bu nedenle feodal sistemde şato sahibi bir senyörün hiyerarşik yapıda üst sırada yer alması için bağımlı savaşçıya sahip olması gerekmektedir. Kılıçbay (2005: 76) feodalizmde lord ile vassal arasındaki ilişki siyasi yapıyı, lord ile serf arasındaki ilişki ise ekonomik yapıyı oluşturduğunu belirtmiştir. Ancak önemli bir nokta bulunmaktadır; hem toprak parçası alan (fief) vassal, hem de toprak parçası veren (lord) soyludur (Kılıçbay 2005: 76).

Sander (2003: 73)'in ifade ettiği gibi toprağa bağımlı köylüler diğer bir deyişle serfler, feodal üretim ilişkilerinde yer alırken gerekli ürünü üretebilmesi için belirli miktarda toprağa ve zamana ihtiyaç duymaktadır. Eğer bunlar sağlanmazsa serf artık ürün elde edememektedir. Dolayısıyla lord belirli miktar toprağı ve zamanı sağladıktan sonra aynı miktarda toprağı aynı sürede işlenmesini talep etmektedir (Kılıçbay 2005: 73). Öte yandan Kılıçbay (2005: 72), feodalizmin lordlar arasındaki toprak mücadelesinden ibaret olmadığını gerçekte yapılan mücadelenin serfler için olduğunu ifade etmiştir. Çünkü feodal dönemde, üzerinde serf olmayan toprağın herhangi bir değerı yoktur. Bu yüzden kaçan serfin yakalanıp lorduna iade edilmesi konusunda kesin hükümler konulmuştur. Çünkü feodal rant toprak sayesinde elde edilir ve serf olmayan topraklar işlenmeden kalacağı için bir değere sahip değildir. Feodalizmin temelinde yer alan rant sisteminde, serfler lordun büyük tarlasında artık ürünü üretmek için çalışmaktadır. Lord ise serflerin kendilerini için gerekli olan ürünü üretmeleri için küçük bir tarla tahsis eder (Kılıçbay 2005: 72-73).

8. yüzyılın sonralarında toplumsal olarak var olma çabası yalnızca toprak mülkiyeti üzerinden llmştir. Dolayısıyla, ordu mensupları fief almış vassallardan, yöneticiler ise büyük toprak sahibi lordlardan oluşmaktadır (Pirenne 2013: 15-16).

Mies (2008: 139) feodalizmin, toprak mülkiyetine dayanan, aşırı şiddet kullanımı ve savaşla oluşturulmuş bir sistem olduğunu belirtmiştir. Yeni topraklar elde etmeyle birlikte ortaya çıkan yağmacılık ve silahlanma feodal sınıfı oluşturmuştur. Bu sınıfı da toprakla birlikte üretim araçları ve üretim için gerekli olan insanları ele geçirmiştir. Ele geçirilen köylüler arasında kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın herkes feodal bey karşısında aynı statüye sahip olmuştur. Dolayısıyla köylülerin bedenleri de toprak gibi ele geçirilmiştir (Mies 2008: 139-140). Kendileri ve sahip oldukları şeyler efendilerinin mlk sayılmıştır. Serfler, kendi küçük işletmelerinde elde edilen mahsulün bir kısmını ve efendi toprağı olarak adlandırılan bölümde karşılıksız olarak çalışarak ürettikleri ürünleri efendilerine aktarmışlardır (Federici, 2017: 39).

Feodal beylerin başlıca üretim araçları olan toprak ve alet üzerindeki mülkiyetleri, feodal üretimin başlıca özelliğidir. Feodal ilişkiler niteliği gereği, köleci

üretim tarzı gibi egemen azınlığın, çalışan çoğunluğa tahakkümüne dayanmıştır. Serfin, ailesine ve kendine ait küçük bir ekonomisinin olması üretimde verimliliği artırmıştır. Bu anlamda feodal toplum üretici güçlerin gelişmesini desteklemiştir (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 170).

Feodal lordun üretim araçlarındaki mülkiyeti ve serfler üzerindeki yarı mülkiyeti feodalizmin temelini oluşturmakla birlikte köleci toplumla arasındaki temel fark, serflerin sınırlı mülkiyet haklarının olmasıdır. Serfler kendi araç gereçlerine sahip olmuşlar ve feodal beye hizmet ettikten sonra ürettiklerinin geri kalanını kendileri alabilmişlerdir (Kılıç-Demirçelik 2011: 183). Böylelikle serfler feodal beyin toprağındaki üretimlerine karşılık geçimini sağlayabileceği ve çocuklarına miras olarak bırakabileceği toprak parçasına sahip olmuşlardır. Bu durum serflerin yaşam koşullarının gelişmesini sağlamıştır. Ama feodal beyin toprağında yaşayanlar bir yandan sömürülürken diğer yandan korunmuşlar ve feodal beye bağımlı bir yaşam sürmüşlerdir.

Feodalizm baştan aşağıya hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Kilise bu hiyerarşinin en tepesinde yer almaktadır. Asillerden daha güçlü bir konumda olan kilise yönetiminde söz sahibi olan en etkili güçtür. Özellikle 9. yüzyıl ile 11. yüzyıl arası dönemde Kilise yönetim dâhil olmak üzere birçok alanda söz sahibi olmuştur. Bu dönemde yönetimde yer alacak kişiler Kilise adamları içinden seçilmiştir. Bunun yanı sıra Kilise verdiği vaazlar ile toprağın Tanrı tarafından insanlara yaşayabilmeleri için verildiğini ve çalışmanın amacının zengin olmak değil sadece temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek olduğunu vurgulayarak insanlara kanaatkâr bir yaşam sürmelerini telkin etmiştir. Bu çerçevede, Kilise feodal dönem boyunca ekonomik ve toplumsal yaşamı yönlendiren en önemli güç olmuştur (Pirenne 2013: 21-22).

Serflerin sınırlı da olsa toprak parçasının mülkiyetine ve bir miktar kullanım hakkına sahip olması lordlarla bir anlaşmazlık yaşamaları durumunda açlık korkusuyla serflerin üzerinde baskı kurulmasını imkânsız hale getirmiştir. Aslında lordlar serfleri istedikleri an topraklardan atabilme hakkına her zaman sahip olmuşlardır. Ancak kapalı bir ekonomide yeni işgücü sağlamanın zorlukları ve köylü direnişinin kolektifliği göz önüne alındığında buna nadiren başvurulmuştur (Federici 2017: 39-40). Serflerin

kullandığı topraklara sahip çıkmasıyla aristokratlar, serflerin özgürlüklerine kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalara karşı direnen serfler, “toprak ekenindir” anlayışıyla topraklarına sahip çıkmışlardır. Bu anlayışla birlikte toprağın kullanımı, bir yandan köylü ekonomisine kaynak sağlarken diğer yandan toplumsal kaynaşmayı kuvvetlendirmiştir. Köylü kolektifliği var olsa bile, özgür köylü olanlar ile köle olanları; zengin olanlar ile fakir olanları; kadınlar ile erkekleri birbirinden ayıran toplumsal farklılıklar olmuştur (Federici 2017: 40-41).

1.2.2. Feodal Üretim Tarzında Kadının Toplumsal ve Ekonomik Statüsü

Feodalizm esas olarak toprak mülkiyetine dayanan özel bir ekonomik ilişki olarak ortaya çıkmıştır. Bu ekonomik ilişki temelde yağmacılığa, şiddete ve savaşa dayanmaktadır ve böylelikle yeni topraklar elde edilmektedir. Ama yapılan yağmalamalar ve savaşlar sonucunda sadece toprak mülkiyeti kazanılmamış aynı zamanda toprağın bir parçası olarak görülen üretim araçları ve köylüler de ele geçirilmiştir. Köylüler arasında yalnızca kadınlar yoktur, erkek köylüler de feodal beye ait olmuştur (Mies 2012: 141).

Feodalizmde kadının toplumsal konumu hakkında farklı bilgilerden dolayı bu konu muğlaklığını korumuş ve net bir şekilde açıklanamamıştır. Tarihçilerin bazıları kadınların feodalizm öncesinde tahakküm altına alındığını ve feodalizmle bu durumun süregeldiğini, feodal toplumda kadınların boyunduruk altından çıkmadığını dile getirmektedir. Bazıları ise böyle bir genellemenin yanlış olabileceğini feodal dönemde soylu kadınlar ile serf kadınlar arasındaki ekonomik statü arasındaki farkı ön plana çıkartarak, soylu kadınların her ne kadar kocasıyla karşılaştırıldığında bazı haklardan yoksun olsa da, toplumun diğer üyelerine karşı kocasının konumunu kullanarak iktisadi ve toplumsal konumlarını güçlendirdiklerini ileri sürmektedir (Pelizzon 2009: 43). Feodal dönem incelendiğinde sömürü olgusu cinsiyete bağlı olmaktan çok esas olarak kişinin soylu ya da serf olup olmama durumuna bağlıdır. Çünkü erkek ve kadın tüm serfler feodal bey için çalışmak zorunda kalmışlardır. Ancak kadın ve erkek arasında cinsiyetten kaynaklanan ayrıma odaklanılırsa bu dönemde kadın genellikle, kilisenin, devletin, eşinin ve toplumdaki diğer kurumların tahakkümü altında olmuştur.

Lordlar serflerin mallarını, işlerini, evliliklerini, cinsel davranışlarını kısacası hayatlarının her yönünü kontrol altına almaya çalıştıkları için lordların otoritesi, erkeklerin otoritesinin üstünde kalmıştır. Kadınların çalışmaları ve toplumsal ilişkileri lord yönetimindedir. Ayrıca topraklar sadece erkek serflere değil aileye verilmiştir. Bu yüzden erkeklerin kadınlar üzerinde otoritesi bir bakıma kısıtlıdır. Kadınlar, bu topraklardaki emeğinin karşılığında elde ettikleri ürünleri kullanabilmişlerdir ve dolayısıyla geçinmek için kocalarına bağımlı kalmamışlardır. Federici (2009: 41) feodal dönemde köydeki malların üretimi ile işgücünün yeniden üretimi arasında toplumsal cinsiyet ayrımının bulunmadığını belirtmiştir. Yapılan her iş ailenin geçimine katkı sağladığı için kadınlar evlerinde de tarlalarda da çalışmıştır. Bu dönemde henüz toplumsal cinsiyet ayrımı olmadığı için evlerinde yaptıkları işler değersizleştirilmemiştir. Dolayısıyla Federici (2009: 41)' ye göre bu dönemdeki cinsiyete dayalı iş bölümü kadınların gücünün bir kaynağı olmuştur. Yapılan işbölümü, kadınların erkeklere itaat etmesini ve kocanın karısını dövme hakkının olduğunu vaaz eden Kilise'ye rağmen kadınlar erkeklere karşı biraraya gelmiş ve bu durum aslında kadın dayanışmasının temelini oluşturmuştur (Federici 2009: 41-42).

Pelizzon (2009: 90) da feodalizmde köylü kadınların köylü erkeklerin tahakkümü altına girdiği gibi bir açıklamanın yanlış olabileceğini ifade etmektedir. Bu dönemde feodalizmde toplumda cinsiyetler arası bir ayrışma değil sınıflar arasında bir ayrışma bulunmaktadır. Feodal beyin toprağına bağımlı yaşayan bütün serfler bey için çalışmak zorundadır. Ayrıca Pelizzon (2009: 90) feodal beylerin kadınların yaptığı işi erkeklerinkinden daha değersiz saydığı fikrine dair bir izlenimin bulunmadığına da dikkat çekmiştir. Toplumsal açıdan köylüler bir bütün olarak alt sınıftan sayılmışlardır. Burada hor görülen şey bedensel çalışmanın kendisidir (Pelizzon 2009: 90-91).

Daha önce de ifade edildiği gibi feodalizm hiyerarşik bir sistemdir. Ancak burada toplumsal cinsiyete dayalı bir hiyerarşi yoktur. Dolayısıyla toplumda 'kadınlar erkeklere tabi olmalı' şeklinde bir görüş egemen değildir. Kişilerin toplumsal konumu cinsiyetten çok feodal soyluluk tarafından belirlenmektedir. Feodal beylerin eşleri, kızları ve özellikle de dullar toplumsal konumda şövalyeden üstün olarak kabul edilmiştir. Aristokrat sınıfta bulunan kadınların yaş aldıkça ve dul kaldıkça toplumsal

konumunun ve refahının arttığı görülmektedir. Örneğin 12. yüzyılın ortalarında ölen feodal beyin kızları verasette ikinci sırada yer almış ve ehliyetsiz erkek kardeşlere göre mirasta önceliği olmuştur. Soyun devam etmesi çok önemli olduğundan kişilerin sağlık durumları varislerin belirlenmesinde çoğu zaman cinsiyetten daha önemlidir. Bu çerçevede, erkek kardeşlerin öldürülme ihtimalinin daha yüksek olmasının kadınların miras alma ihtimalini artırdığı görülmektedir (Pelizzon 2009: 138-139).

Öte yandan Orta Çağ'da köle ticareti meselesine odaklanıldığında çoğunlukla alım satım konu olan kölelerin kadınlar olduğu görülmektedir. Kadın kölelerin azat edilme, firar ya da isyan çıkarma durumları çok daha az olduğundan kölelerin büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur. Ayrıca yasada ve örfte kadın kölelerin doğurduğu çocuklar da köle olarak kabul edilmiştir. Aristokrat erkekler, köle kadınlardan gayri meşru çocuk sahibi olmuşlardır. Hatta kadın kölelerin bazıları soylu aileler arasında güven kazanarak itibarlı konuma da yükselebilmıştır (Pelizzon 2009: 80-82). Ancak özgür bir kadının özgür olmayan bir erkekle birlikte olması durumunda kadının hem özgürlüğünü hem de malını kaybettiği ve çocuklarının da köle statüsünde kabul edildiği görülmektedir (Genç 2011a: 251). Dolayısıyla erkekler için geçerli olan kurallar kadınlar için geçerli olmamış ve bu durum kadına yapılan ayrımcılığın bir bakıma ispatı olmuştur.

11. ve 12. yüzyıllarda birçok yerde evlilik aileler arasında bir ittifak olarak görülmüştür. Kadınlar ise bu anlaşma ya da ittifakın aracı ve teminatı olmuştur. 1200' lü yıllarda Avrupa'da kadınlar çok genç yaşlarda kendilerinden çok daha yaşlı kişilerle evlenmişlerdir. Erken yaşta evliliğin nedenlerinden biri kadının iffetsizliğe düşmesini önlemektir. Öte yandan iktidar ilişkisi cinsiyetle birlikte yaşla da ilgili olduğu için erkekler kendilerinden yaşça küçük kadınlarla evlenerek kuracakları tahakkümü kuvvetlendirmişlerdir. Evli kadınlar ömürlerinin çoğunu hamilelikle ve doğumla geçirmiştir (Bock 2004: 22).

Soyluların çocukları, özellikle de kızları ailenin gücünü ve servetini artırmak için evlendirilmiştir. Soylu kızların bazıları, ev işi yaparak, kadınlar için ayrılan mekânlarda zaman geçirerek ve evliliği bekleyerek büyümüşlerdir. Bazıları ise rahibe

olmak için manastırlara gönderilmiştir. Eğer bir kız ergenliğe girmeden önce evlendirilmişse, çoğunlukla cinselliği yaşayabileceği yaşa gelene kadar kocasının ailesiyle birlikte yaşamıştır (L' Hermite-Leclercq 2005: 203-204). Bunun yanı sıra kızlar iffetli bir hayat yaşamak için ya manastırlara kapatılmakta ya da dinsel gruplara katılmaktadır. Kalanlar da soyun devamı için evlendirilmektedir. Bu dönemlerde 14-15 yaşlarında evlendirmelerin fazla olduğu görülmektedir (Genç 2011a: 255). Toplumsal konum açısından alt kısımda bulunan kentli kızlar genellikle erken yaşta evlendirilmemiştir. Çünkü köylülerin ve zanaatçıların kızları erken yaşlarda ailesine yardım etmeye başlamıştır. Zanaat dallarında ise kızlar az da olsa çırak olarak çalışabilmişlerdir. Dolayısıyla köylü ve zanaatçıların kızları aileleriyle daha yakın ilişkiler kurabilmişlerdir (L' Hermite-Leclercq 2005: 204). Diğer yandan köylüler de kızlar için küçük yaşta "söz kesme" daha az görülmektedir. Köylüler arasında evlilikler genel olarak aynı topluluk ve bölge içinde gerçekleşmektedir. Bu durum ise çoğunlukla toprakları evlilik yoluyla genişletme isteğinden kaynaklanmaktadır (Heritier vd. 2014: 69).

Genç kızlar ve genç erkekler genellikle birbirlerini görmeden evlendirilmiştir. Evlilik genellikle baba ve damat arasında yapılan yazılı sözleşme sonrasında gerçekleştirilmiştir. Böylelikle genç kız, babanın himayesi altından çıkıp kocasının himayesi altına girmiştir. Dolayısıyla erkek, kadının beraberinde getirdiği taşınır ve taşınmaz mallarının ve kadının da sahibi olmuştur (Kadıoğlu 2001: 38).

Bock (2004: 23) Ortaçağ başında yapılan evliliklerde malların takas yapılmasının kural olduğunu belirtmiştir. Damat ve ailesi geline hediyeler vermiş, gelin ise drahoma denilen çeyizini kendisiyle birlikte getirmiştir. Ancak 13. yüzyıldan sonra artık damatın geline hediye vermesi geleneği yavaş yavaş kalkmıştır. Böylelikle kadınlar bir bakıma mülksüzleştirilmiştir. Ancak kadınların evlendiklerinde drahoma getirmesi geleneği devam etmiştir. Kadınlar zamanla babalarından gelen bu miras üzerindeki tasarruf haklarını yitirmişlerdir. Öte yandan Bock (2004) evlenmenin öneminin giderek arttığına ve aile kurumu dışında kalan kadınların büyük yoksulluklarla mücadele etmek zorunda kaldığına vurgu yapmaktadır (Bock 2004: 23).

Hangi sınıfa mensup olursa olsun, kadınlardan beklenen ailesine ve evine karşı sorumluluklarını yerine getirmeleridir. Toplum tarafından kadınların, dürüst bir ev idarecisi, iyi bir anne, iyi bir eş gibi sıfatları üstlenmesi beklenmiştir. Kocanın ise çok daha geniş bir hareket alanı olmuştur. Kadına karşı hiçbir sorumluluğu ve hesap verme zorunluluğu bulunmamaktadır. Evliliklerde eşler arasındaki sevgi, ilgi, tutku gibi duygular toplum tarafından ayıplanmıştır. Öte yandan erkeğin aile dışı yaşamı kınanmamış, hatta erkeğin bir veya birden fazla kadınla birlikte olması toplumsal konumunu kuvvetlendirmiştir (Kadıoğlu 2001: 39-40).

Aile kurumu feodalizmde daha fazla serfe ihtiyaç duyulması nedeniyle gittikçe önemli hale gelmiştir. Köylülerin evlenmesi de babadan serf doğan insan sayısını artırması ve ucuz işgücü sağlaması nedeniyle feodal beylerin işine gelmiştir. Dolayısıyla feodalizmde evlilik içindeki kadın bir üreme aracı olarak görülmüştür. Feodal bey açısından ise köylü kadınların tahakküm altına alınması, köydeki işgücünün kontrol altına alınmasını kolaylaştırmıştır (Pelizzon 2009: 141-142).

Feodal toplumda kilise aristokrat sınıfın mülkiyet üzerindeki hâkimiyetini korumak için evlilik kurumunu örgütlemiştir. Aristokrat sınıf açısından evlilik soyun devamı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Kilise evliliği yalnızca aristokratlar düzeyinde örgütlemeye çalışmıştır. Kilise toplumun alt sınıfını oluşturan emekçilerin evlenmesiyle ilgili bir çaba göstermemiştir. Bu çerçevede Duby (1991: 10)'e göre evlilik kurumu ile mülkiyet arasında yakın bir ilişkisi vardır (Duby 1991: 10).

Kilise, ikinci veya üçüncü evliliklere karşı çıkmakla birlikte bu evlilikleri desteklememiştir. Ancak toplumun tüm basamaklarında birkaç kez evlenmek sanki kural haline gelmiştir. Kocanın önce ölmesi durumunda beyin toprağında emek gücü azalacağı ve daha az ürün elde edileceği için bazen beyler dul kalan köylü kadınları tarlalarının atıl kalmasını önlemek adına onları evlendirmeye çalışmışlardır (Bloch 1983: 175). Kilise Ortaçağ'da akrabalık ilişkilerini kadın aracılığıyla kontrol etmiştir. Çünkü kadınlar erkeklere göre daha uzun yaşamakta, çeyiz getirmekte ve kocaları öldükten sonra mirastan pay alabilmektedir. Dolayısıyla Goody (2004: 40) Kilisenin zengin ve evlenmemiş dulların evlilere kıyasla kilise etkinliklerine katılma ve mirasını

kiliseye bırakma olasılıklarının daha yüksek olması nedeniyle yeniden evlenmelerini desteklemediğini ifade etmektedir. Diğer taraftan kilisenin fakir dullara bakmak zorunda olması zengin dullardan miras talebinde bulunması için iyi bir neden olmaktadır (Goody 2004: 39-40).

Kocasını savaşa gitmiş veya ölmüş olan kadın, erkek çocukları erginlik yaşında değilse kocasının aile içindeki ve toplumdaki yerine geçip kocasının gücünü devam ettirebilmiştir. 10. yüzyılda birçok kadın bu yolla kalelere, topraklara, kiliselere sahip olabilmıştır. Bu kadınlar etkili bir biçimde yönetimde bir otorite olarak söz hakkına sahip olmuşlardır. Soylu ya da üst sınıfa mensup evli olan birçok kadın mal varlıklarına daha fazla toprak eklemeye çalışmış ve dul kaldıklarında elde ettikleri bu maddi güçle hayatlarını özgürce yaşamayı amaçlamışlardır. Kadıoğlu (2001: 22) ortaçağ döneminde özgürlük kavramının görece olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu dönemde dul kalan üst sınıfa mensup kadınlar kralın koruması altına alınmıştır. Bu yüzden kadına ait olan tüm malvarlığı krala ait sayılmıştır. Ancak kralın bu malvarlığını kendi çıkarına ve kamu yararına kullanması yasaktır. Ama eğer kral isterse kadını isteği olmaksızın evlendirebilir ya da kadının mal varlığını kiliseye bağışlayabilirdi. Dolayısıyla kadınların hakları güvence altında değildir (Kadıoğlu 2001: 22).

Pelizzon (2009: 172) feodal dul kadınların, tekrar tekrar evlenerek dul hakkı olan eşlerine ait arazileri mülk edindiğini belirtmiştir. Ayrıca köylü dul kadınlar evli olan kadınlara göre haklarını daha rahat bir şekilde kullanmış ve daha iyi koşullarda yaşamışlardır. Kadının dul kalması durumunda kocasının işlediği toprağın yarısına hatta bazen tümü üzerinde kullanma ve yararlanma hakkına sahip olmuştur. Bu durum köyden köye değişmekle birlikte, feodal toplumda dul kadın tekrar evlenene kadar bu hakkından faydalanabilmiştir. Bu bakımdan Pelizzon (2009: 176) dul kalmanın ve yaşlanmanın köylü kadınların konumunu yükselttiğini de belirtmiştir. Feodal toplumda her sınıftan yaşlı kadın üzerinde toplumsal denetim baskısının hafiflediği görülmektedir (Pelizzon 2009: 172-176). Dulluk kadına daha fazla ekonomik ve yasal özgürlük tanımıştır. Örneğin dullar yeterince zengin olurlarsa tekrar evlenmelerinde bir sakınca yoktur (Goody 2004: 104).

Ortaçağ'ın başlangıcından 7. yüzyıla kadar Hıristiyan toplumları, toplumsal düzenlerini henüz oluşturamadığı için kadının toplumsal konumu da yasalarla belirlenememiştir. Ancak kadınlar, 1. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar dini kurumlarda önemli görevlerde yer almış, papaz, kilise yaşlılar heyeti gibi işlerde çalışmışlardır. Ancak bu kadınlar, genellikle soylu bir aileye sahip ya da rahibe olarak manastırlarda görevleri olan kadınlardır. İlerleyen süreçte Katolik Kilisesi 12. yüzyılın sonu 13. yüzyılın başında kadınların papaz olarak görev almasını yasaklamış ve kadınlara baskı uygulamaya başlamıştır. Kilisenin giderek güç kazanması toplum üzerinde yeni baskıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle kadınlar üzerine kurulan bu baskılar kadınların aşağılanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda kadın cinsinin erkek cinsinden daha aşağı olduğu ve bu nedenle yöneticilik, din, savaş gibi alanlarda görev almalarının doğru olmadığı yönünde görüşler ileri sürülmüştür (Kadıoğlu 2001: 16-17).

12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar din adamları ve aristokrasi sınıfı kadınlar için yeni davranış modelleri ve değerleri belirlemiştir. Bu değişim sürekli olarak devam etmiştir. Dolayısıyla bu durum kadınların yaşayış tarzını oldukça etkilemiştir.

“İffetlilik, alçakgönüllülük, tevazu, ağırbaşlılık, sessizlik, hamaratlık, merhamet, gözetim: Bu sözler yüzyıllar boyunca kadınların kulaklarında çınladı; ya kilisede vaizler tarafından dillendirildi ya aile üyeleri tarafından sürekli tekrarlandı ya da kadınlar için yazılan metinlere dolduruldu. Zaman geçtikçe bu sözleri dinleyen kadınlar -kraliçeler, rahibeler, zengin burjuvalar, yoksul köylüler, hizmetçiler, anneler, genç kızlar- değişti. Bu sözleri telaffuz eden erkekler de -vaizler, filozoflar, teologlar, mahkeme üyeleri, bilgili laikler- değişti. Kadınlara hitap şekilleri bile değişti. Bazen sözlü, bazen yazılı dili kullandılar; bazen buyurucu ve iddiacı bir ton kullandılar; bazen ikna edici, daha kişisel öğütlerde bulundular. Fakat sözler, her zaman az çok aynıydı.” (Casagrande 2005: 104).

Görüldüğü gibi bu dönemde Kilisenin toplumsal ve ekonomik hayata müdahalesi oldukça yüksektir. Öte yandan Kilisenin yoksulluğu övmesi yoksulluğa kutsal bir statü kazandırmış; yoksulların zenginleri kıskanmalarını engellemek için sadakalar dağıtılmıştır. Zenginlere ancak Kiliseye toprak, bina ve para bağışında

bulunarak kurtuluşa kavuşacakları telkin edildiği için Kilise bu bağışlar sayesinde giderek zenginleşmiştir. Bunun sonucunda ise Kilise en büyük toprak sahibi olarak Ortaçağ döneminin en zengin kurumu haline gelmiştir. Kilise'nin yoksullara yardım için topladığı gelirler onlar için kullanılmayınca yoksulların sayısı gittikçe artmıştır. Kilisenin lüks içinde yaşaması ve Kilisenin bu tutumuna karşı çıkan grupların ortaya çıkmasıyla birlikte Kilise'nin açgözlülüğü toplum tarafından fark edilmeye başlamıştır (Federici 2017: 83-84)

13. yüzyılın başlarından itibaren kilise, bir taraftan yoksulluğun kutsallığını vaaz eden diğer taraftan maddi kazanç peşinde olmanın erdemli bir iş olduğunu vurgulayan ikiyüzlü bir politikaya sahip olmuştur. Bu durum kilisenin, halk nezdinde güvenilirliğini, saygınlığını giderek azaltmıştır. 13. yüzyıldan sonra ise kilise yoksulluğu övmeyi artık bırakmış ve papazlık makam alışverişi, kutsal sayılan şeylerden kazanç sağlama, ruhban sınıfını vergilendirme, papazların kıyafeti gibi konularla ilgilenmeye başlamıştır. Dolayısıyla kilise artık toplumsal sorunlara cevap veremez olmuştur. Bunun sonucunda ise itibarı sarsılmıştır. Pelizzon (2009: 237) kilisenin toplumsal konumundaki gerilemeye sebep olan nedenlerden biri olarak feodal gelirlerin azalması olduğunu belirtmiştir. Gelirlerin azalmasıyla Avrupa'nın en büyük toprak sahibi olan kilise büyük bir sıkıntı içine düşmüştür (Pelizzon 2009: 237).

Bu dönemde kilisenin hırs, rüşvet ve açgözlülüğü sürekli eleştirilmeye başlamıştır. Kilise bazen kaba güç kullanarak halkı kendine çekmeye çalışmış bazen de anlayış ve yumuşaklıkla halkın güvenini kazanmaya çalışmıştır. Ancak kilisenin bu ikiyüzlü politikasından dolayı halkın kiliseye olan güveni ve desteği ciddi bir biçimde azalmıştır (Kadioğlu 2001: 41).

15. yüzyıla gelindiğinde Kilise artık zenginler açısından da önemini yitirmeye başlamıştır. Zenginler üzerindeki manevi gücünün azalmasıyla Kilise'nin koyduğu vergilere karşı çıkmıştır. Dolayısıyla Kilise'nin güç ve mülküne itibar edilmemeye başlanmıştır (Sander 2003: 83).

Kilisenin gücü sarsıldıktan sonra halkla iç içe olan yeni tarikatlar ortaya çıkmıştır. Bu tarikatlar herkese kapılarını açık tutmuş, halktan hiçbir maddi destek istememiştir. Kent orta sınıfı ve kırsal kesim kadınları bu tarikatlar etrafında birleşmeye başlamışlardır. Kilise bu itibar ve güç kaybından dolayı kendisine bir suçlu aramış ve ruhsal ve sosyal olarak yetenekli kadınları hedef almıştır (Kadıoğlu 2001: 42-43). İlerdeki bölümlerde ayrıntılı olarak işlenecek olan cadı avlarında Kilise büyük ölçüde etkili olmuştur.

Öte yandan Ortaçağ'da tek dini otorite olarak Katolik Kilisesi görüldüğünden kilisenin önde gelenleri rahiplerin evliliklerinden doğacak çocuklarının kilisenin topraklarında hak iddia edebileceği kuşkusuyla evlilik geleneklerini değiştirmek istemişlerdir. Bunun sonucunda rahiplere evlilik yasağı gelmiştir. Bu yasağın sonucunda rahibin ne miras hakkı ne de miras üzerinde hak iddia edebilecek çocukları vardır. Böylelikle rahiplerin ailelerinden kalan mal öldükten sonra kiliseye devredilmiştir. Diğer yandan kilise kadınların mal ve mülklerinin kocalarının kontrolüne geçmesi konusunda da oldukça çaba sarfetmiştir. Toprak ya da başka bir mal varlığına sahip kadının kocası miras yoluyla kadına ait mal varlıklarına sahip olabilmıştır. Kilise bu noktada evliliklere karşı çıkmamıştır çünkü mirasın erkeklere geçiyor olması kilisenin çıkarına uygun düşmüştür (Kadıoğlu 2001: 18-19).

1.2.2.1. Çalışma ve İktisadi Faaliyetler: Veba Öncesi Dönem

Ortaçağ kadın hakları konusunda oldukça çelişkili bir çağdır. Bu dönemde kadınların en büyük güç kaynağı toprak olmuştur. Ancak kadının değeri akrabalarının ve erkek çocuklarının toplumsal konumuyla ve gücüyle ölçülmüştür (Kadıoğlu 2001: 22). Ancak Ortaçağ hukukuna göre kadın toplumun yönetiminde bulunamamaktadır. Kutsal ya da politik bir görev üstlenememekte, askeri faaliyetler yürütememektedir. Ancak Pelizzon'un belirttiğine göre vebadan önce köylü kadınlar, ev işleri, hayvanların tumar edilmesi, sebze-meyve yetiştirilmesi gibi işlerle ilgilenmektedir. Ayrıca geçimlik düzeyde para kazanmak için bira yapımı, iplik eğirme gibi işlerle de uğraşmışlardır (Pelizzon 2009: 189). Kırsal bölgelerde kadınlara çok fazla sorumluluk verilmiştir. Kadınlar sebze yetiştirmek, ürünleri toplamak ve depolamak gibi görevler üstlenerek

ailenin üretkenliğine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu dönemde üretime yaptıkları katkılara rağmen kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip değildir (L' Hermite-Leclercq 2005: 222).

Bu dönemde kadınların genellikle erkeklerle ilişkilendirilen mesleklerde çalıştığı da görülmektedir. Böyle istisnalar dışında çiftçi ailede kadın ve erkek arasında açık bir işbölümü vardır. Kadınlar, ev hayvanlarının bakımının yanı sıra ev ve bahçeyle de ilgilenmişlerdir. Süt sağma ve süt ürünleri üretmek, ekmek pişirmek, bira mayalamak, giysi ve yatak yapmak ve onarmak kadınların işi olarak görülmüştür. Tarımın uzmanlaşmasıyla birlikte hasat zamanında kadınların desteğine ihtiyaç duyulmuş ve ev temizliği, çocuk bakımı gibi işler ikincil plana atılmıştır. Erkeklerin görevleri ise tarla sürme ve tohum ekmedir. Ancak tahıl hasadı ve ot toplama işleri ortaklaşa yapılan işlerdir. Aynı zamanda çiftçi kadınlar tereyağı, süt, peynir, yumurta gibi kendi emeği olan ürünleri para karşılığı satarak aile gelirine katkıda bulunmuşlardır (Opitz 2005: 279-280).

Köydeki kadınlar ev ve çiftlik işlerinin yanı sıra feodal beylerin yanında da çalıştığı için kadının kamusal alanla ilgilenebilecek zamanı kalmamıştır. Böylelikle aileyi dışarda temsil etme görevi erkeğe kalmıştır. Dolayısıyla köylerde kadınlar, erkeklerden daha fazla çalıştığı ve kendisine zaman ayıramadığı gibi toplumsal konularla ilgilenememiştir (Kadioğlu 2001: 27).

Öte yandan ilkel toplumlarda da ev hayvanlarının bakımı, bahçecilik, ev işleri, çocuk bakımı gibi işlerle kadının ilgilendiği diğer bölümlerde belirtilmiştir. Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta bulunmaktadır. İlkel toplumlarda kadınlar bu işleri yaparken ikincil plana itilmemişlerdir. O dönemlerde daha çok kadın ve erkeklerin yaptığı işlerin birbirini tamamladığı anlayışı mevcuttur. Feodal toplumda ise kadınların yaptığı bu işler küçümsenmiş ve bayağı işler olarak görülmüştür.

12. yüzyıl ortalarından sonra gelişen ekonomik yapıda kadınlar özellikle ticari alanlarda ve manifaktürde önemli derecede yer almışlardır. Bu dönemlerde kadınlar diğer dönemlere göre çalışma hayatında biraz daha imtiyazlı durumda olmuşlardır.

Hakları ve çıkarları belirli bir yere kadar imparator fermanlarıyla korunmuştur. Gelişen ekonomik yapıda büyük toprak sahiplerine bağlı çalışma sistemi yerini pazarda satışa çıkartılan ürünlerin üretimine bırakmıştır. Dolayısıyla talep ve arzaya dayalı bir ekonomik sistem oluşmuştur. Ekonomik gelişimle beraber kent ve kır ayrımı yaşanmıştır. Ancak bu ayrım yalnızca ekonomik anlamda değil aynı zamanda toplumsal olarak da kent halkı ve kırsal halk olarak da bir farklılaşmaya yol açmıştır (Kadioğlu 2001: 25).

Feodal toplum sadece köylülerden değil aynı zamanda kentlilerden de oluşmaktadır. Kentlerdeki insanların meslekleri çok çeşitlidir. Burada çeşitli meslekten olan insanlar iç içe yaşamışlardır. Kentlerin sayısının artması ve genişlemesiyle gıda ihtiyacı da artmıştır. Lordlar bu ihtiyacı, ekim alanlarını genişleterek karşılamaya başlamışlardır. Ekim alanlarının genişlemesi ve yeni köylerin kurulması sonucunda birbirine çok uzak olan köyler yavaş yavaş yakınlaşmaya başlamış ve aralarında daha rahat haberleşme olanağı bulmuşlardır. Yeni tarım alanlarında çalışmak üzere daha fazla emek gücüne ihtiyaç olması nedeni ile lordlar o alanda çalışmayı köylülere özgürlüğünü vererek cazip hale getirmeye çalışmışlardır. Ancak bu durum diğer köylülerin lordun emrinde çalışmasını zorlaştırmıştır (Sander 2003: 77).

11. ve 12. yüzyıllarda kadınlar kentlere yoğun bir şekilde göç etmişlerdir. Kiliselere göre kentler iki büyük kötülüğü beraberinde getirmiştir, cinsellik ve para. Köle kadınlar genellikle fahişe ya da ev hizmetçisi olmuşlar ve hizmetçiler, efendilerinin diğer ihtiyaçlarının yanı sıra cinsel ihtiyaçlarını da karşılamaya zorlanmışlardır (L' Hermite-Leclercq 2005: 223-224).

Diğer yandan ticaretin gelişmesi, kent sayısının ve kentteki nüfusun artması ile köylüler, ürettikleri ürünleri pazarlara götürerek kazanç elde etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla girişim serbestliği, kişi özgürlüğü ve özel mülkiyet giderek önem kazanmaya başlamıştır. Böylelikle yetiştirdiği ürünü satarak para kazanan köylüler özgürlüklerini elde etme imkânı da bulabilmişlerdir. Buna karşılık lordlar da serf azat etme işleminden büyük kazançlar elde etmişlerdir (Göze 1989: 74). Serfler lorda yıllık olarak vereceği para karşılığında özgürlüklerini satın alabilmişlerdir (Sander 2003: 77).

Yünlü dokuma Ortaçağ'da kent ve kırsal alanları birbirine bağlayan en önemli sanayi üretim alanlarından biri olmuştur. Tarım aletlerindeki gelişmeyle birlikte artık köylü ailelere bu gibi zanaat işleriyle ilgilenmeleri için daha fazla zaman kalmıştır. Hatta bazı köylüler senyöre rantı sadece zanaat mallarıyla ödemiştir. Egemen sınıf, yünlü dokuma ürünlerini, keten dokumalarından daha üstün tuttuğu için yünlü dokumada daha fazla uzmanlaşma sağlanmıştır. Zanaat işleri köylüler açısından da karlı olmuştur. Kendileri için de bir miktar para ayırabilmişlerdir. Bu bağlamda, köylülerin tek geçim kaynağı tarım olmaktan çıkmıştır. Usta zanaatçılar köyde yeterli Pazar alanı bulamadığı ve feodal sömürüden kurtulmak için kentlere kaçmaya başlamıştır. Kimisi gizli gizli kaçmış kimisi ise özgürlüğü için senyöre bir miktar para ödemiş ve senyörün izni ile kentlere gitmişlerdir. Bu izinler önceleri kısa süreleri olsa da sonradan daha uzun süreli olmuştur. Kentlere yerleşen köylüler zanaat eşyasını daha rahat satabildiği, hammaddeye yakın ve güvenli yerlere yerleşmişlerdir. Böylece köylüler yavaş yavaş feodal beye bağlılıklarından kurtulmaya başlamıştır (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 174-177).

Kentlerde zanaatçılık geliştikçe siyasal yaşamda loncaların görünürlüğü de artmıştır. Köylü gibi zanaatçı da küçük üretici olduğu için kendi üretim aletlerine sahiptir. Amacı kar etmek değil geçimini sağlamak olmuştur. Ortaçağ zanaatçıları, aynı zanaat işiyle uğraşan kişileri bir araya getiren loncaları oluşturmuştur. Loncalar karşılıklı yardımlaşmaya dayanan meslek kuruluşları olmuştur (Zubritski, Mitropolski, Kerov 1979: 182-183)

Kuzey İtalya'da ve diğer pek çok yerdeki gibi burjuva kadınları tüccar, toprak sahibi, lonca başı olamamış ve yüksek mevkili hiçbir görevde yer alamamıştır. Bu durum Paris'teki burjuva sınıfından olan kadınlar için geçerli değildir. Çünkü onlar zamanlarını genellikle lükse, eğlenmeye ve süslenmeye harcamışlardır. Burada kişinin toplumsal konumunu yükselten olgu çalışmamaktır. Burjuva sınıfının gösteriş tüketimine olan merakından dolayı zahirecilik, dokumacılık, kuyumculuk ve mücevheratçılık, tesviyecilik, dericilik ve diğer zanaatlar olmak üzere altı zanaat kolu ortaya çıkmıştır (Pelizzon 2009: 202-205).

Ticaret hacminin henüz oluşmadığı zamanlarda bir aile belirli bir malın hem toptan hem perakende ticaretini yapmıştır. Erkekler daha büyük alım satımlar yapmak için gezmiş, kadınlar ise perakendeci dükkâna bakmışlardır. Kentli kadınlar kendi ürettikleri, satın aldıkları ya da ithal ettikleri malların tüccarları olarak aktif olmuşlardır. Ama kocanın karısını temsil etme ve onun adına konuşup karar verme durumu olması nedeniyle kadınlar sınırlı bir şekilde kendi adına ticari işlem yapma yetkisine sahip olmuştur. Ticaret hacmi değiştiğinde ve genişlediğinde hatırı sayılır servet kazananlar loncalarda örgütlenen kadınlar olmuştur. Loncalarda örgütlenmiş olan kadınların kazançları yerel tüccarlardan fazla olduğu gibi daha iyi eğitime de sahip olmuşlardır (Opitz 2005: 280-282). Hatta Pelizzon (2009: 208), bazı kadınların kocalarından bağımsız iş yürüttüğünü ve krala satış yaptıklarını belirtmiştir. Ama Ortaçağ kentlerindeki tüm zanaat loncaları ve meslekler yüksek gelirli olmamıştır. Kentlerdeki meslekler yüksek statülüden düşüğe göre sıralanmıştır ve zaman zaman birbirine karışmıştır; düşük statülü loncaya üye olan kişilerin konumu, kendi hesabına çalışan ya da başka birinin yanında ücretli çalışan loncasız kişilerin konumunun birbirine karışması gibi (Pelizzon 2009: 208-209).

Kentte çalışan kadınların çoğunluğu zanaat alanında çalışmıştır. Bazıları aile girişiminin katılımcısı, bazıları bağımsız ücretliler, bazıları lonca üyeleri bazıları ise ücretli çalışan olmuştur. Özellikle giyim üretiminde çalışan kadınların sayısı oldukça fazladır. Bu alanda yaptıkları işler ise yün tarama ve eğirme, keten hazırlama ve terzilik, kürkçülük, çantacılık ve nakışçılık olmuştur. Kadınlar loncaya üye olduktan sonra erkeklerle aynı koşullarda çalışmalarına, satın almalarına ve satmalarına izin verilmiştir. Kadınların ön planda olduğu diğer bir alan ise gıda üretimi olmuştur. Fırıncılık, kasaplık, tatlısı balıkçılığı, yağ yapımı ve bostancılık gibi işlerde çalışmışlardır. Bunların haricinde çalıştıkları diğer alan da bira yapımı olmuştur. Ayrıca kadınlar fiziksel güç gerektiren ve erkek işi denilen metal işleme ve inşaatçılık gibi işler de de çalışmışlardır. Öte yandan bu dönemde kadınların kendi atölyelerini açma hakları da bulunmaktadır. Kendi atölyesini açan kadınların çoğunluğu zanaatla uğraşan erkeklerin eşlerinden ve dullardan oluşmaktadır. Ancak bekâr kadınların da kendi atölyesini açtığı görülmektedir. Kadınların loncaya kabul edilebilmesi için birkaç yıllık çıraklık sürecinden geçmesi gerekmektedir. Lonca üyesi olduktan sonra ise, erkek

meslektaşlarıyla aynı koşullarda, aynı haklarla, fakat aynı kısıtlamalarla ve gece bekçiliği ve askerlik hizmeti gibi aynı yükümlülüklerle çalışmışlardır (Opitz 2005: 284-286).

Mies (2012: 159) kentte zanaat işiyle uğraşan kadınların baba ya da koca bağımlılığından kurtulabildiğini tespit etmiştir. Ticaretin gelişmesiyle birlikte kıyafet ve diğer mamul mallara olan talep artmıştır. Bu mallar ise evlerde üretilmektedir. Aristokrat sınıfında pahalı giysiler, ipek kumaşlar, dantel yakalar, korseler moda olunca bu mallara talep de artmıştır. Evlerde yapılan bu üretimi gerçekleştirenler ise kadınlardır. Ancak bu kadınların hakları sınırsız değildir. Aile içerisinde koca, karısının efendisi durumundadır. (Mies 2012: 159-160).

Kentlerde ticaretle uğraşan kadınlar, örgütlenen ve aynı meslekte çalışanların her türlü olumsuzluğa karşı korunması amacını taşıyan loncalarda erkekler kadar etkin olmuşlardır. Ancak ilerleyen süreçte tacir loncaların kent yönetimini ele geçirmesiyle birlikte loncalardan önce ruhban sınıfa mensup kişiler ve yabancılar dışlanmış sonra da kadınlar uzaklaştırılmıştır. Kadınlar da bunun üzerine bazı mesleklerde uzmanlaşmış ve ipekçilik, dantelcilik, dikiş gibi mesleklerle ilgilenmişlerdir (Michel 1993: 39).

Lonca tüzüklerinde kadınlara karşı giderek artan bir düşmanlık oluşmuş ve kadınların sahip olduğu bağımsız atölyelere karşı bir saldırı başlamıştır. Bu eğilimin temelinde ekonomik nedenler bulunmaktadır. Farklı çıkar grupları arasındaki rekabet yüzünden Ortaçağ'ın sonuna gelindiğinde kadınlar loncalardan dışlanmışlardır (Opitz 2005: 286-287). Pelizzon (2009: 311) erkeklerde 'kadınlar yüzünden iş bulamadıkları' ve 'kadınlar yüzünden ücretlerin düşük olduğu' algısının bulunduğunu, bu yüzden loncaların kadınları meslekten dışladığını ifade etmiştir (Pelizzon 2009: 311).

Kadınların loncalardan dışlanmasının bir diğer nedeni ise Amerika'nın keşfi, Hindistan deniz yolunun bulunması gibi gelişmelerin yeni pazarların ortaya çıkmasına neden olmasıdır. Bu durum Batı Avrupa'nın ekonomik olarak gelişmesine katkı sağlamıştır. Gelişen teknolojiyle beraber yeni makineler ortaya çıkmış ve bu makineler insan gücünün yerine kullanılmaya başlamıştır. Bu nedenle işgücü gereksinimi de

azalmıştır. İşgücü talebinin azalması loncaları bunalıma düşürmüştür. O dönemlerde kadının da çalışma hayatında yer alması nedeniyle loncalarda kadının çalışmasına karşı çıkılmaya başlanmıştır. Bu sebeple serbest meslek alanlarında çalışan kadınlara kısıtlamalar getirilmiştir (Kadıoğlu 2001: 30).

Kadınların loncalardan dışlanmasıyla beraber Kilisede gerçekleştirilen reformlarla kadınların toplumsal konumu gerilemiştir. Örneğin Kilise rahiplerin evlenmesini yasaklamış ve kadınları yer aldığı görevlerden dışlamıştır. Öte yandan Michel (1993: 37) kilisenin koyduğu yasaklardan birinin de kadınların eğitim hayatını etkilediğini belirtmiştir;

“Önceleri bir kültür ve eğitim yeri olan manastırların yerini ilkin piskoposlara bağlı yetkililer, ardından da Roma’ya bağlı Katolik hiyerarşisi alınca, manastırların çevresinde odaklanan kültürel canlılık, Kilisece katedraller çevresinde oluşturulan okullara ve üniversitelere kaydı. Bu kurumlar kızlara kapalıydı. Onlar eğitimlerini yine eskisi gibi manastırlara bağlı okullarda sürdürmekteydiler. Kız ve erkek çocukların eğitiminde ortaya çıkan bu fark, sonradan erkekler tarafından kadınları serbest mesleklerden dışlamak için kullanılacaktı.” (Michel 1993: 37).

12. yüzyılın başlarında ticaretin gelişmesi, kentlerin oluşması ve birçok kişinin göç etmesi, merkezi devletlerin ortaya çıkması gibi nedenler bürokrasiyi de geliştirmiştir. Ancak gelişen bürokraside kadınlara yer verilmemiştir. Kilise, siyasi konumunu korumak için bürokrasiye karşı savaşa da konu kadınları bu alanlardan dışlamak olunca bürokrasiyle ittifak kurmuştur. Böylece kadınlar toplumsal konumlarını ve kamusal alandaki görünürlüklerini yitirmişlerdir (Michel 1993: 37-38).

Ortaçağ’ın sonlarına doğru soylu kadınların da sosyal konumlarında bir gerileme olmuştur. Artık soylu kadınların, soylu erkeğin sahip olduğu sorumlulukları üstlenmesi kısıtlanmıştır. 13. yüzyılın başından itibaren kadınların konumunda yaşanan gerileme zirveye ulaşmıştır. Kocasının yokluğunda kadınların yönetimde onları temsil etmesi ve kararlar alması engellenmiştir. Aslında soylu kadınlar, orta sınıf kentli kadınlara ve köylü kadınlara göre iyi durumda olmuşlardır. Soylu kadınların birçok konuda diğer sınıftaki kadınlara göre çok daha iyi bir eğitim almaları ve kendi sınıflarından olan bir

erkeklerle evlenmeleri kadının konumunun görece olarak daha iyi olmasını sağlamıştır (Kadıoğlu 2001: 31-32).

Genel olarak soylu kadınlarla kentli ya da köylü kadınlar arasında bazı farklılıklar olsa da Ortaçağ Avrupa'sında kadınlar belirli kurallar doğrultusunda ikinci sınıf bir hayat yaşamak zorunda bırakılmıştır. Öte yandan çalışan kadınların sosyo-ekonomik durumu loncalarda yer alırken daha iyi olmuştur. Ancak loncalardan ve Kilise'deki görevlerden dışlanmalarıyla birlikte kadınlar yavaş yavaş ücretsiz eviçi üretiminin bir parçası olarak görülmüştür.

1.2.2.2. Çalışma ve İktisadi Faaliyetler: Veba Sonrası Dönem

Ortaçağ döneminde yaşanan salgın hastalıklar, kıtlık ve uzun süren savaşlar, Avrupa'yı önemli ölçüde etkilemiştir. 1315'ten 1317'ye kadar Avrupa'nın tümünü saran kıtlık, çok büyük yıkımlara yol açmıştır (Pirenne 2013: 216). Bu kıtlığın ardından Avrupa halkı bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Verimsiz toprakları ikame etmek ve artan nüfusu besleyebilmek için açılan yeni tarım alanları ve yaygın tarımsal faaliyetler, doğanın dengesini bozmuştur. Ekolojik dengenin bozulmasıyla insanlar hastalık taşıyan unsurlarla karşılaşmıştır. Öte yandan kentlerin düzensizliği, uzun süren savaşların yarattığı yıkım, sefaletlerden dolayı hastalıklar salgına dönüşmüştür. Veba salgını bu dönemde yaşanan en korkunç salgın hastalıklardan biri olup, ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal hayatı da değiştiren önemli sonuçlara yol açmıştır. Köylüler, artan nüfusu besleyebilmek için ormanları yok etmiş ve bataklıkları kurutmuşlardır. Dolayısıyla vebanın ilk belirtileri, Avrupa'nın çok işlenmekten verimsizleşmiş topraklarında ortaya çıkmıştır. Daha çok ürün elde edebilmek adına otlakların da tarım üretimine açılması nedeniyle hem hayvancılık hem de gübre üretimi önemli ölçüde azalmıştır. Bu durum toprağın veriminin azalması ile sonuçlanmıştır (Özden-Özmat 2014: 63-64).

Genç (2011: 131), Avrupa kıtasında 1340 yılında yapılan nüfus sayımında nüfusun 76 milyondan 1450 yılında 50 milyona düştüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla veba salgını nedeniyle her üç kişiden biri hayatını kaybetmiştir. Bu durum bazı

bölgelerde nüfusun tamamen yok olmasına, bazı bölgelerde ise nüfus yoğunluğunun ciddi bir şekilde azalmasına neden olmuştur. Ölen nüfus içinde ruhban sınıfından olan kişilerin sayısı oldukça fazladır. Bu din görevlilerinin manastırlardaki hastanelerde, hastaların bakımını üstlenmelerinden ve hastalığı taşıyan kişilerin ölmesi durumunda cenazelerinde yer almalarından dolayı veba mikrobuna doğrudan maruz kalmalarından kaynaklanmıştır (Genç 2011: 131-132).

14. yüzyılın ilk çeyreğinde görülen büyük kıtlık, kara vebayla birleşince Avrupa tarihinde önemli derecede nüfus kaybı yaşanmıştır (Özden - Özmat 2014: 75). Kara veba kısa sürede birçok kişinin ölümüne sebep olduğu için 14. yüzyılda Batı Avrupa'daki artık ürünler eritememiş ve bu yüzden ürünler bollaşmıştır. Dolayısıyla yoksulların geçici bir süre de olsa refahı artmıştır. Buna bağlı olarak toprak parçalarının sahipleri ve mirasçıları öldüğü için toprağı sahiplenen fırsatçılar, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara da el koymuşlardır. Ancak yaşanan bu refah Avrupa'daki ekonomik verimsizlikten dolayı kısa sürmüştür (Gümüş 2011: 147).

Öte yandan veba salgını sonucunda nüfustaki azalma nedeniyle çalıştıracak işçi bulamayan işverenler işçilere veba öncesi döneme göre daha yüksek bir ücret ödemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca salgında ölen kişilerin ardında çok sayıda arazi ve malikânenin boş kalması bunların fiyatlarının düşmesini sağlayarak köylünün toprak ve ev sahibi olmalarını mümkün hale getirmiştir. Bu dönemde veba salgını süresince en fazla ihtiyaç duyulan doktorların da ekonomik durumu iyileşmiştir. Veba salgını sırasında kıtaya girişin olmaması uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla tüccarlar, mal ve hizmetlerin hareketliliğine konan bu giriş çıkış kısıtlamalarına karşı çıkmıştır. Öte yandan tüketici sayısı azaldığı için buğday, domuz ve tuz fiyatları haricinde birçok gıda maddesinin fiyatlarında düşüş yaşanmış, veba sonrası halk görece bir refah dönemi geçirmiştir (Genç 2011: 134-135). Ancak Kara vebayı takip eden birkaç yıl sonra yaşanan ölümlerden dolayı emeğin ücreti artmasına rağmen ürünü topraktan toplayacak emek gücünün yeterince olmamasından dolayı ürünler tarlalarda telef olmuştur. Dolayısıyla ürünlerin pazarlardaki kıtlığı nedeniyle fiyatlarda ciddi bir artış yaşanmıştır. Öte yandan hayvancılık da böyle bir kıtlık olmadığı için fiyatlarında herhangi bir artış yaşanmamıştır. Çünkü eskiden tarla olan

yerlerde kendi başına otlayabilen hayvanlar serbestçe üreyebilmişlerdir (Gümüş 2011: 146-147).

Aslında toplumun zengin sınıfları vebadan çok fazla etkilenmemiştir. Çünkü zenginler kendilerini veba salgınından koruyabilmişler ve vebadan korunmak için yaşadığı yerleri terk edebilmişlerdir. Ancak beslenmesi zaten kötü olan halkın mikroba karşı direnci düşük olmuştur. Ayrıca vebadan kaçabilecekleri maddi güçleri bulunmadığından vebadan en çok yoksul sınıflar etkilenmiştir (Özden - Özmat 2014: 67).

Federici (2017: 70-71) Kara Veba'nın yaşandığı dönemi şu şekilde ifade etmektedir;

“İnsanların hastalıklara karşı direncini kıran büyük kıtlığın ardından gelen nüfus yıkımı, Avrupa'nın toplumsal ve siyasi hayatını önemli ölçüde değiştirerek yeni bir çağ açmıştır. Gittikçe yayılan hastalıkların katlanarak artan etkileri toplumsal hiyerarşileri ters yüz etti. Ölümle bu denli içli dışlı olmak toplumsal disiplini oldukça zayıflattı. Ansızın ölme ihtimaliyle karşı karşıya kalan insanlar işe, toplumsal ve cinsel düzenlemelere boş vererek günlerini gün etmeye, gelecek kaygısı olmaksızın eğlenmeye çalıştılar. Ancak vebanın önemli sonucu, sınıf çatışmasından kaynaklanan emek krizinin yoğunlaşması oldu. İşgücündeki bu hızlı düşüş emeği oldukça azaltırken maliyetini önemli ölçüde artırdı ve insanların feodal yönetimin prangalarından kurtulma kararlılığını artırdı. Salgının neden olduğu emek kıtlığı güç ilişkilerini alt sınıfların lehine çevirdi. Toprak kıtlığı olduğunda, köylüleri kovulma tehdidiyle kontrol altında tutmak mümkündü. Ancak nüfus azalıp da topraklar bollaşınca lordların tehditleri önemini yitirdi. Köylüler artık özgürce hareket ederek yerleşebilecekleri yeni topraklar bulabiliyorlardı. Bu yeni gelişmenin bir belirtisi de başka topraklara ya da ülkelere kitleler halinde göçme tehditleriyle beslenen kira grevlerinin artışıydı. 14. yüzyılın sonuna gelindiğinde kira ödemenin ve hizmetleri yerine getirmenin reddi, kolektif bir olgu haline geldi. Köyler örgütlü bir şekilde kira, vergi ve avarız ödemelerini kesmeye, parasallaştırılmış yükümlülükleri yerine getirmemeye, feodal iktidarın ana aygıtları olan manor mahkemelerinin kararlarını ciddiye almamaya başladılar.” (Federici 2017: 70-71).

Pelizzon (2009: 182) İngiltere verilerine dayanarak vebadan sonra toprak edinmede köylü kadınların önemli bir konuma geldiğini belirtmiştir. Ayrıca veba sonrasında köylere yerleşenlerin sayısında artış olduğunu belirtmiş ve nüfusun azalmasıyla serf kadınların toprak edinme ve eş bulma ihtimalini arttırdığını da öne sürmüştür. Serf kadın köyü dışından biriyle evlendiği zaman çocukları örfе göre özgür sayılmıştır. Dolayısıyla feodal beyler kendileri için çalışacak işgücünde azalmayla karşı karşıya kalmıştır (Pelizzon 2009: 182).

Kara vebadan sonra ailenin geçimini sağlamak için tarımın yanı sıra demirci, marangoz, tekstil işçisi, fırıncı gibi işlerde de çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla, köylerde veba sonrasında yapılan işlerde çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise bu tarz işlerde çalışanların sayısının oldukça düşük olması ve vebadan sonra bu alanların tarıma göre daha yüksek ücret kazandırmış olmasıdır. Öte yandan bu gibi işlerde uzman olmayan kişilerin çalışması nedeniyle ürünlerin kalitesinde bozulmalar meydana gelmiştir (Karaimamoğlu 2016: 597-598).

Kadınlar erkek işi olarak görülen zanaat işlerinde, bira imalatçılığı, gübreleme, yol tamiri, koyun kırkma, tarla sürme, tahıl nakli, mandıracılık gibi pek çok işte çalışmıştır. Zanaat dışında küçük ticaretle, meyve, tavuk, yumurta, çiçek, süt ürünleri gibi ürünlerin ticaretiyle ilgilenmişlerdir. Bazı kadınlar küçük perakendecilikte, kocalarının ürettiklerini de satmıştır. Kadınlar aynı zamanda bağımsız işçi olarak da çalışmaya başlamıştır. Bu kadınlar kendi evlerinde oturmuş ve ücret karşılığında tarımsal işle uğraşmışlardır. Kırsalda ücretli olarak çalışanların çoğunluğu kadınlar olmuştur ve veba sonrasında ücretler bölgeden bölgeye farklılık göstermiştir (Pelizzon 2009: 218). Pelizzon (2009: 230)'a göre vebadan sonra hem erkeklerin hem de kadınların iş bulma imkânları artmıştır. Batı Avrupa'da kadınlar hem yüksek hem de düşük rütbeli işlerde çalışmışlardır. Ancak yüksek rütbeli işlerde öncekine göre daha görünür olmuşlardır (Pelizzon 2009: 230).

Yaşanan salgınla beraber Ortaçağ Avrupası'nda ekonomik ve siyasal olarak önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu önemli değişikliklerden ilki feodal sistemin ağır darbe almış olmasıdır. Feodal sistemi içine düştüğü bu durumdan kurtarmak ve emeğin

maliyetini düşürmek için çalışma yükümlülükleri yenilenmiştir. Floransa'da 1366'da köle ithal edilmesi yasal hale getirilmiştir. İngiltere'de soylular, azami ücreti kısıtlayan İş Kanunu ile emeğin maliyetini hafifletmeye çalışmış, fiyatları düşürmüş ve kişilerin bir bölgeden diğerine geçmesini yasaklamıştır. Ayrıca bu yasa ile 60 yaşın altında olanlara çalışma zorunluluğu getirilmiştir. Bu durumun sonucunda ise 1381 Köylü Ayaklanmaları ortaya çıkmıştır (Genç 2011: 138).

Federici (2017: 73) köylü ayaklanmalarının yaşandığı dönemi şu şekilde ifade etmiştir:

“Köylü ve zanaatkâr mücadelelerinin boyutları genişlemiştir. Köylüler bütün bölgelerde meclisler oluşturmuş ve silahlanarak ayaklanmışlardır. Kimi zaman da köylüler çeteler oluşturarak lordların kalelerine saldırmışlar ve serfliklerinin yazılı belgelerinin saklandığı arşivleri yok etmişlerdir.” (Federici 2017: 73).

Dolayısıyla, serfler feodal bağımlılıktan kurtularak feodal beylerle pazarlık yapabilecek duruma gelmiştir. Kara veba ile birlikte Avrupalı köylülerin geniş bir kesimi ve kentli işçiler, 15. yüzyılda daha önce görülmemiş bir güç elde etmiştir. Emekçiler emek kıtlığı nedeniyle emekleri için kendi aralarında rekabet eden işverenleri gördükçe üstünlüğün kendilerine geçtiğini farketmişlerdir. İşçiler artık çalışmayı ya reddetmiş ya da sadece ihtiyaçları karşılandıktan sonra çalışmaya devam etmek istemişlerdir. Uzun süreli işler yerine yalnızca sınırlı görevlerde çalışmak üzere anlaşmalar yaparak ücretlerin yanı sıra başka ikramiyeler de talep etmişlerdir. Öte yandan köylüler hür insanları taklit etmek adına gösterişli giyime özen göstermişlerdir (Federici 2017: 74-75). Ayrıca kırsal alanda da işgücü eksikliğinden dolayı paraya dayalı ekonominin gelişmesi de hız kazanmıştır. Kara vebadan sonra insanların refahı arttığı için serfliğe karşı halk çok daha duyarlı hale gelmiştir (Özden - Özmat 2014: 80).

1.2.2.3. Feodalizmin Çözülmesi ve Toplumsal Durum

Feodal sistemde yaratılan artı-değerin çoğu soylulara ve toprak sahiplerine aktarılmıştır. Soylular ve toprak sahipleri artı değere el koyarken hukuk sistemi tarafından da korunmuşlardır. Ancak feodal dönemde artı değer genellikle para değil

mal cinsindendi. Bu nedenle bu mallar satılmadıkça kar elde edilemiyordu. Zamanla şehirlerin artı değeri satın alıp kendi ürünleriyle takas etmesi yolu ile şehirler gelişmiş ve gelişen şehirlerde bir tüccar sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf toprak beylerinin bağımsız kalan aracılarında ya da toprak beyine yaptığı ödemedi sonra kendisine kalan malları pazarda satan orta ölçekli köylü sınıftan ve uzak şehirlerdeki tüccar sınıfının temsilcilerinden oluşmaktadır. Tüccar sınıfı bölgelerdeki farklılıklardan yararlanarak kar elde etmişlerdir. Şehirler büyüdükçe köylüler için iş fırsatları artmıştır. Böylelikle toprağa bağlı yaşama karşı bir alternatif oluşturulmuştur (Wallerstein 2015: 44-45).

Federici (2009: 43) çalışma yükümlülüğünün serflerin hayatını doğrudan etkileyen bir yükümlük olması nedeniyle 13. yüzyıl boyunca serflerin özgürlük mücadelesi, serflerin temel meselesi olduğuna dikkat çekmektedir. 13. yüzyılın ortalarına gelindiğinde serfler, hasat zamanı lordların topraklarında çalışmak üzere çağırıldıklarında işe gitmeyi de çocuklarını işe göndermeyi de reddetmiş, ya gitmek için hasadın tamamen mahvolmasını beklemişlerdir ya da üstün körü çalışmışlardır (Federici 2017: 42- 44). Federici, 14. yüzyılın sonlarına gelindiğinde köylülerin toprak sahiplerine karşı giriştikleri mücadelenin yaygınlaştığını, kitleselleştğini ve silahlandığını ifade etmiştir. Bu dönemde köylülerin örgütlü gücünün artması ortaçağ boyunca süren uzun bir çatışmanın sonucudur (Federici 2009: 42). Serflerin asıl amacı ortaya çıkan artık emeklerine ve ürünlerine sahip çıkmak, ekonomik ve yasal haklarını genişletmektir.

Egemen seçkinlerin toplumsal kontrollerini yitirmesinde ve sıradan halkın kazanımlarında kadınlar büyük rol oynamıştır. Merkezi ve yerel yöneticilerin kadınları bastırıp, onları kontrol altına almaya çalışmasının ardındaki neden budur. Kadınlar öncelikle doğum kontrolleri yaparak nüfusu kontrol etmişlerdir. Böylece toplumsal hiyerarşide yükselme imkânları, ücret artışları ve işçilerin ağır çalışma şartlarına karşı dirençleri de artmıştır. Buna karşın feodal beyler kiralari toplama konusundaki hâkimiyetini yitirmişlerdir. Köylü kadınları malikâne kurallarını hiçe saymış ve istediği zaman evlenmişlerdir. Nikâh dışı doğumlar arttığı ve çocukların toplumsal konumu belirsizleştiği için serf çocukları azat edilmiş ve özgür statüsü nesilden nesle geçmeye başlamıştır (Pelizzon 2009: 265-266).

Öte yandan Wallerstein ekonomik faaliyetin, küçük bölgelerde ticareti yapılan yiyecek ve el sanatından ibaret olduğunu belirtmiştir. Ancak ekonomik faaliyet yavaş yavaş gelişmektedir. Bu gelişmeyle beraber yeni alanlar üretime açılmış ve ekonomik merkezler büyümeye başlamıştır. Yeni şehirlerin kurulmasıyla birlikte nüfus da artmıştır. 14. yüzyıla gelindiğinde ise bu genişlemeler durmuş, tarım arazileri ve nüfus azalmıştır. Bu süreçten sonra Avrupa’da savaş, hastalık ve ekonomik bunalımlar yaşanmıştır (Wallerstein 2015: 47).

Perroy’a göre ise bu durum genişlemenin maksimum seviyesine gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre tarım hala ilkel şartlarda yapılmaktadır ve daha iyi tarla sürme ve gübreleme imkânları olmadığı için bu durumu düzeltmek adına yapılacak çok az şey bulunmaktadır. Tarımdaki imkânsızlıklardan dolayı önce gıda yetersizliği sonra da salgınlar ortaya çıkmıştır. Sabit para stokunda yaşanan fiyat artışları ise hiçbir şey yapmadan, yatırımları aracılığıyla geçinen kesimi bunalıma sürüklemiştir. Yaşanan bu ekonomik bozulmaya bir de Yüzyıl Savaşları eklenince Batı Avrupa artık savaş ekonomisine yönelmiştir. Böylelikle vergilere olan ihtiyaç artmıştır. Feodal vergilerin yanı sıra bir de savaş nedeniyle eklenen vergiler üreticiler için oldukça ağır olmuştur (Wallerstein 2015: 48).

En şiddetli mücadeleler, vergilere ve yükümlülüklerle karşı olmuştur. Çalışma yükümlülüğünün yanı sıra, lord iktidarının keyfiliğini gösteren ve öfkeye en çok neden olan feodal yükümlülükler, doğaya ve özgürlüğe karşı konulan vergiler olmuştur. Bu yüzden köylüler bunlara karşı kuvvetle direnmişlerdir. Kente kaçış serf mücadelesinin ana bileşenlerinden biri olarak görülmektedir. Federici (2017: 47)’ye göre efendi-serf çatışmasının en önemli sonucu, feodal ilişkiyi daha sözleşmeci bir temele oturtacak şekilde, çalışma yükümlülüğünün nakdi vergilere çevrilmesi olmuştur. Bu önemli gelişmeyle birlikte serflik pratik olarak son bulmuştur. Dolayısıyla bu durum feodal köyün parçalanmasına katkıda bulunan bir toplumsal bölünme aracı haline gelmiştir. Yaşanan bu değişim geniş topraklara sahip, canlarını satın alabilecek kadar para kazanabilen ve başka işçileri çalıştırabilen hali vakti yerinde köylülere ekonomik ve kişisel bağımsızlık yolunda bir fırsat tanımıştır. Serfler artık geçimlerini yalnızca lord için yaptıkları işlerle sınırlandırmamışlardır. Dolayısıyla lordun kiracılar üzerindeki

kontrolü azalmıştır. Bu süreçte yoksul köylülerin büyük bir çoğunluğu ellerinde olan birkaç dönüm toprağı da yitirdiğinden vergilerini parayla ödeyememiş ve dolayısıyla kronik bir borcun altına girmişlerdir. Sonuç olarak 13. yüzyıla gelindiğinde nakdi vergilerin Batı Avrupa'nın tamamına yayılmasıyla birlikte, kırsal kesimdeki toplumsal bölünme daha da derinleşmiş ve köylülerin bir kısmı proleterleşme sürecine girmiştir. Nakdi vergi sistemine geçişin diğeri bir olumsuz sonucu ise köylülerin üreticilerin kendilerini ne kadar sömürdüklerini anlamalarını zorlaştırmasıdır. Dolayısıyla Federici (2017: 48)'ye göre çalışma yükümlülüğü nakdi ödemelere dönüştürülür dönüştürülmez, köylüler kendileri için yaptıkları iş ile lordlar için yaptıkları işi birbirinden ayırt edememişlerdir. Diğeri yandan bu sistem bağımsız hale gelmiş kiracıların başka işçileri sömürmesini kolaylaştırmıştır. Böylece bağımsız köylü mülkiyetinin gelişimi teşvik edilmiş ve sonuç olarak kendi kendini istihdam eden toprak sahipleri kapitalist kiracılara dönüşmüştür (Federici 2017: 45- 48).

Kara vebadan sonra toplumun her kesimi haklarını savunmaya başlamıştır. Batı Avrupa'da seçkin zümre, halkın kılık kıyafetindeki toplumsal yükselme hevesinden kaynaklanan gösterişten endişe duyduğu için sürekli harcamaları kısımaya yönelik kanunlar çıkarmıştır. Bu dönemde kılık kıyafetteki değişimin insanın toplumsal konumunu iyileştirebileceği düşüncesi gelişmiştir. Aslında bu durum zanaatkâr ve zengin köylü kesiminin eşlerinin soyluları taklit etmesiyle ortaya çıkmıştır (Richards 1991: 17 aktaran Pelizzon 2009: 260).

Ortaçağın sonlarına doğru, birikim kriziyle karşı karşıya kalan feodal ekonomi çökmüştür. Federici (2017: 93), bu kriz karşısında Avrupalı hâkim sınıfın, yeni zenginlik kaynaklarına el koymak ve emri altına yeni işçiler almak amacıyla, kapitalist bir dünya düzeninin temellerini atan ve bütün bir gezegenin tarihini değiştirecek olan küresel bir saldırı başlattıklarını ifade etmiştir. Bu süreç işgal, köleleştirme, soygun, cinayet gibi şiddet hareketleri ile gerçekleştirilmiştir. Feodal tepkiyi ortaya çıkaran toplumsal süreçler ve kapitalist ilişkilerin gelişimi ancak ilkel birikim kavramıyla açıklanabilir. İkel birikim, yalnızca sömürülebilir işçilerin ve sermayenin birikmesine değil, aynı zamanda Avrupalı köylülerin topraklarından mülksüzleştirilmesine ve özgür bağımsız işçilerin ortaya çıkışına dayanmaktadır. Ayrıca bu süreç, bedenin bir iş

makinesine dönüştürülmesini, kadınların işgücünün yeniden üretimine tabi kılınmasını da gerektirmiştir. Dolayısıyla Avrupa’da ve Amerika’da cadıların yok edilmesine yönelik düşünce ve davranışın altında yatan temel yapı ‘kadınların gücünün yok edilmesi’ olmuştur (Federici 2017: 93-95).

Üst sınıfın alt sınıfa uyguladığı baskıların yanı sıra erkek ve kadın arasındaki cinsiyet eşitsizliğine dayalı politikalar, kadınlar üzerindeki baskıları daha da artırmıştır. Cinsiyet eşitsizliğine dayalı politikalarla soylu sınıf, proleter sınıftan olan erkekleri yanlarına çekerek proleter sınıfın mücadelesini zayıflatmaya çalışmıştır. Federici (2017: 75) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde toplumsal ve siyasi alanın her düzeyinde bir karşı devrim baş göstermekteydi. İlkın, siyasi otoriteler genç ve isyankâr işçilerin cinselliğe özgürce ulaşmalarını sağlayan, hain cinsellik politikası izleyerek bu işçileri kendi saflarına katmaya çalıştı ve sınıf antagonizmasını proleter kadınlara karşı bir antagonizma haline getirdi.” (Federici 2017: 75).

Bu durumun yanı sıra kadının sosyal prestiji de devletin öncülük ettiği bir takım politikalarla ciddi bir şekilde zayıflatılmıştır. Şöyle ki Fransa’da yetkililer, alt sınıf kadınlara tecavüzü suç olmaktan çıkartmıştır. Federici (2017: 75-76) bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“14. yüzyılda Venedik’te bekâr bir proleter kadına tecavüz etmenin cezası, çoğu kez toplu tecavüz biçiminde gerçekleşse de, bileklere vurmanın ötesine nadiren geçiyordu. Fransa’nın pek çok kentinde toplu tecavüz yaygın bir eylem halini almıştı. Tecavüzcüler kendilerini saklamak ya da kılık değiştirmek gereği duymaksızın, ikiden on beşliye değişen gruplar halinde, geceleri kurbanın evini basıyor ya da kurbanı sokaklarda sürüklüyor, ona açıkça, bağıra çağıra tecavüz ediyorlardı. Buna ortak olanlar, genç kalfalar, ev işlerine bakan hizmetliler ve hali vakti yerinde ailelerin meteliksiz oğulları olmuştur.” (Federici 2017: 75-76).

Dolayısıyla Federici (2017: 77) yoksul kadınlara devlet destekli tecavüz edilmesiyle, feodalizm karşıtı mücadelelerdeki sınıf dayanışmasının sarsıldığını da ifade etmiştir. Sonuç olarak efendileri ve hizmetkârları tarafından gözden çıkarılan proleter

kadınlar, bir kez tecavüze uğradıklarında toplumsal statüleri de azalmıştır. Federici tecavüzün yasallaştırılması ile sınıf farkı gözetilmeksizin bütün kadınları değersizleştiren yoğun bir kadın düşmanlığının yaşandığını belirtmiştir (Federici 2017: 77-79). Aslında bu durum kadınlara yapılan şiddetin göz ardı edilmesine ve şiddetin kanıksanmasına neden olmuştur. Tecavüzcülerin devlet desteğini almasının ardında yatan temel sebep ise “yalnız yaşayan kadınlara en kötü evliliğin bile ne kadar tercih edilebilir olduğunu göstermek” tir (Opitz 2005: 292).

Öte yandan rahibe olmayan kadınlar manastırlara çekilmiş ve kentlerin kırsal kesimdeki evlerde toplu bir şekilde yaşamış ve çalışmışlardır. Bu manastırlara önce kırsal kesimden kadınlar daha sonra da dul ve hiç evlenmemiş soylu kadınlar gelmiştir. Bu manastırlardaki kadınlar hem erkeklerin hem de Kilise'nin tahakkümünden kaçmışlardır. Kadınlar bu şekilde evlilikten ve rahibe olma zorunluluğundan kendilerini korumuşlardır. Ancak Kilise ve burjuva sınıfı bu durumdan rahatsız olmuş ve kadınları evlere hapsedecek bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte ise iki şey etkin olmuştur. Engizisyon ve aile hukuku. Aile hukukunda yapılan değişikliklerle kadınlar hukuki yönden kısıtlanmışlardır (Michel 1993: 41).

Ayrıca Kilise, toplum üzerindeki gücünü yitirmesinin nedeni olarak ruhsal ve sosyal açıdan yetenekli olan kadınları göstermiştir. Dolayısıyla, Kilise bu kadınlara karşı oldukça sert müdahalelerde bulunmuştur. Ortaçağ Kilisesi cadı avlarını Hıristiyan düşünce sistemine ve inancına karşı olanlara yönelik yaptığını ifade ederek yaptığı zulmü meşrulaştırmıştır (Kadıoğlu 2001: 43). Bu cadı avlarının temelinde ekonomik ve cinsel bağımsızlığı ile burjuva sınıfına karşı olan kadınların boyunduruk altına alınmak istenmesi yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle feodal sistemin yavaş yavaş çözülmesiyle birlikte yükselen kapitalist üretimde güçlenen erkekler kadınları baskılamaya çalışmışlardır. Cadı olarak nitelendirilen kadınlara yapılan zulüm devletin ve Kilisenin işbirliğiyle gerçekleştirilmiştir.

1.2.2.4. Cadı Avları ve Kadınlar

Bu bölümde cadı avları geniş bir şekilde ele alınmıştır. Çünkü kadınların boyunduruk altına alınmaya başlandığı asıl dönemi oluşturmaktadır. Cadı avlarıyla

birlikte başlayan süreçte kadının bedeni ve cinselliği himaye altına alınmıştır. Kadınların aşağılanması, kendi bedenine yabancılaşması bir yana, ebelik, şifacılık gibi görevlerinden uzaklaştırılmaları, kadınların toplumsal konumlarını oldukça derinden sarsmıştır. Kapitalist sistemle birlikte kadınların ekonomik ve toplumsal konumundaki gerilemenin nedenlerinin anlaşılabilmesi için cadı avlarının iyi analiz edilmesi gerekir.

Cadının ve cadılığın tarihsel serüvenine bakıldığında mitoloji, din, sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler ve cinsiyet gibi birçok faktörün bu kimliğin oluşmasında etkili olduğu görülmektedir. Bu ilişkiler sarmalı içerisinde cadı kavramını tanımlamak belli zorluklar içermektedir. Ancak genel kanı itibarıyla bakıldığında cadı; sihir ve büyü gibi doğüstü güçlere sahip olan ve bu güçleri iyilik ya da kötülük için kullanabilecek olan kişidir. Cadı kavramına ilişkin en eski bilgi ise 9. - 10. yüzyıla kadar giden yüksek Almanca bir sözcük olan 'hagazussa' kelimesidir. Hagazussa kelime anlamı itibarıyla sarmaşık kadını, sarmaşığa binen kadın anlamındadır ve bu anlam günümüzde cadının süpürgesiyle birlikte anılmasına temel teşkil etmektedir (Aydın 2001: 132).

Cadı olgusunun anlaşılmasında yardımcı olan bir diğer tanım ise geleneksel cadı kavramsallaştırmasıdır. Geleneksel cadı; masalarda, destanlarda, efsanelerde ve halk kültüründe var olan çok sayıda varlıktan biridir (Arslan Karaküçük 2010: 43). Avrupa'da 14. yüzyılın başına kadar geleneksel kimliğiyle var olan cadı, bu yüzyılın sonrasında toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilerle dönüşüm geçirmiş ve Tanrıyı, Hıristiyanlığı ve Kiliseyi yok etmek için şeytanla işbirliği yapan bir figür olarak gösterilmiştir. Modern anlamda cadı ise insanlığın var oluşundan itibaren efsanelerde, masalarda, destanlarda yaşayan çok sayıda düşsel varlığın oluşturduğu ve onları kapsayan bir üst anlam olarak düşünülebilir (Aydın 2001: 124).

Cadı kimliği kendine has özellikleriyle hemen hemen tüm kültürlerde aynı öğelerle bezenmiş şekilde betimlenmektedir. Masalardaki haliyle cadı; kocaman ve sarkık burnu, içine çökmüş gözleri, başında sivri uçlu şapkası, omzunda kargası ve bindiği süpürgesiyle yaşlı bir 'cadaloz'dur. Toplumdan ayrı, gözden uzak ve kimsenin girmeye cesaret edemeyeceği karanlık ormanlarda yalnız yaşayan bir aykırıdır. Cadı tüm kötülükleri üzerinde toplamış kıskanç, hınç ve nefret dolu olan ve çoğunlukla bu

nefretini çocuklara yönelten bir kişiliktir. Çocukları kandırıp, kaçıran ve sonrasında öldüren cadı kimliği, bu formuyla nefretini ve kötülüğünü çocukları üzerine yönlendirmiş bir ‘üvey anne’ tipi olarak görülebilir. Önemli olan nokta ise üvey anne kimliğinden çok bu kimliğin cinsiyetidir. Cadı yaşlı, yalnız, insanlara ve hayvanlara sihir/ büyü yapan, etrafa korku salan bir varlık, bir kadındır (Aydın 2001: 124).

Cadının ve cadılığın ne olduğunu anlayabilmek için bireysel histeri ya da ruhsal bozukluk kavramlarından daha geniş çerçevede bakmak gerekir. Cadı kendine içkin özellikleriyle bir kimliğe sahip olmasının yanında toplumsal olanın, dışarıdan olanın onu göstermesiyle de üstüne kimi özellikler alır. Cadılık toplumsal huzursuzluğun bir ifadesi ve toplumsal bir problem olarak ortaya çıkmaktadır (Aydın 2001: 135). Ortaçağda cadılığın ortaya çıkmasına sebep olabilecek nedenler arasında 14. yüzyılın ekonomik ve toplumsal koşullarını oluşturan salgın hastalıklar, açlık, sefalet ve kötü hasat gösterilmektedir. 14. yüzyılın felaketler yüzyılı olarak anılmasında en büyük pay Kara Veba’ya aittir. Binlerce insanın ölümüyle sonuçlanmış ve ölümlerden dolayı ürünlerin hasat edilmeyişi, fiyatların artışına neden olmuştur (Aydın 2001: 138). Öte yandan 14. yüzyıl halkın otoritelere karşı isyan edip başarılı olduğu bir dönemdir. Avrupa kıtasında genel bir savaş hali hâkimdir (Genç 2011: 125). Her toplum gibi Batı toplumu da meydana gelen ekonomik, toplumsal ve dini alt üst oluş, düzensizlik ve kargaşa ortamında bir günah keçisine ihtiyaç duymuştur. Toplumun, bölgenin ve zamanın yapısına uygun olarak günah keçisi kimi zaman Yahudi kimi zaman cadı kimi zaman ise bir başka ötekidir (Berktaş 2018: 60).

15. yüzyılın ortalarına gelindiğinde halk ayaklanmaları, salgınlar, ortaya çıkan feodal krizle Avrupalı üst sınıf, ortaçağın ortalarına doğru politik ve ekonomik iktidarını tehdit eden olguları ortadan kaldırmayı istemiştir (Federici 2017: 237-238). Bu bağlamda cadı avı, üst sınıfın sahip olduğu mal varlığını kaybetme korkusuyla alt sınıfa karşı açtığı bir saldırı olarak da görülebilir. Cadı olarak suçlanıp yakılan çoğu insanın yoksul kimseler olması cadı avlarının mülkiyet, sınıf ve insanlar arası sosyal mesafe ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Cadı avları hem maddi anlamda hem de toplumsal düzende değişime yol açmıştır. Kırsal kapitalizmin gelişmesi ile birlikte araziler gasp edilerek toplumdaki kişiler arasında ilişki bozulmuştur. Piyasa ekonomisinin gelişmesi

ve köylülerin mülksüzleştirilme süreci ile yeni bir burjuvazi sınıf ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler cadı avlarının yaşanmasında önemli bir etkidir (Berktaş 2018: 63-64).

Cadı avları zaman içerisinde servet kaynağı olarak görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla birçok insanın cadı ve büyücü olarak suçlanması için özel komisyonlar oluşturulmuştur. Kişiler suçlu bulunduğunda bu komisyonlar alkol ve yiyecek faturalarından (üyelerin yevmiyeleri) yakma için kullanılan odunun maliyetine kadar yargılamanın bütün masraflarını suçladıkları kişiler ve ailelerinden çıkarmışlardır. Diğer para kaynağı ise zengin ailelerin, aile fertlerinden biri cadı olarak suçlandığında onu zulümden kurtarmak için yargıçlara ve hukukçulara ödediği paralardır. Ayrıca kırsal bölgelerde infaz edilen cadıların bütün mallarına el koyulmuştur. Sadece feodal sınıf değil, aynı zamanda kentlerdeki mülk sahibi sınıflar da cadıların mallarına el konulmasını sermaye birikim aracı olarak görmüştür. Mies (2012: 173) cadı avından gelen paranın, iflas etmiş prensleri, hukukçuları, doktorları, yargıçları ve profesörleri kişisel olarak zenginleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca bu paralar savaşları finanse etmek, bürokrasinin inşası ve kamu işleri için de kullanılmıştır (Mies 2012: 170-173). Dolayısıyla cadı avları sermaye birikim sürecinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Kadına karşı kötü yaklaşım ve her türlü kötülüğün nedeni olarak kadının görülmesi ortaçağda yaygın bir inanıştır. Bu nedenle cadılık kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Avrupa'da ilk doktorlar bitkileri ilaç olarak kullanmış olan kadınlar olduğu için 13. yüzyılda kilise, eğitimi olmadan tedavi amaçlı bu ilaçları kullanan kadınları cadı olarak nitelendirmiş ve acı içinde ölmeleri gerektiği konusunda vaazlar vermiştir (Genç 2011a: 271). Bu kadınlara efsunculuk, kâhinlik ve şifacılık gibi özelliklerinden dolayı zulüm edilmiştir. Çünkü kadınların bu tür güçlerinin olması, otoriteye karşı bir direnişi başlatabileceklerini ve iktidarın temelini sarsabileceğini düşündürmüştür. Alt sınıf açısından ise bu durum düzeni bozma konusunda kendilerine olan güveni sağlamlaştırmaktadır (Federici 2017: 249).

Şifacılık/ iyileştirme eski çağlardan beri kadına atfedilen ve teknik bilgiden çok düşünsel ve ruhsal bir pratik olarak görülmüştür. İnsan beden – akıl ve ruh olarak bir

bütün şeklinde algılandığından tedavi yöntemleri de buna bağlı olarak sadece bedenin iyileşmesine değil ruha da odaklanmıştır. Hastalığın nedenleri ve tedavisi doğaüstü güçlerle ilişkilendirilir (Kaplan 2015: 190). Şifacı / otacı kadın ak / zararsız büyü temelinde, iyi niyetli tedavi pratiklerini dinsel/ kutsal bir alanın içerisinde sürdürmüştür. Cadı kimliğinin doğuşuna iyileştirici, şifalı otların tanıyıcısı, bilgesi olarak kadının bu yetisi de katkı sağlamıştır. Bitkilerin sağladığı iyileştirici gücün farkına varılmasıyla ak ve kara büyü arasındaki fark ortaya çıkmıştır. Bilge kadın bitkilerin iyileştirici gücünü ve kendi yeteneğini yararlı amaçlar için kullanırken cadı bunları insanlara zarar vermek için kullanmaktadır (Kaplan 2015: 192). Katolik kilisesi büyü yaparak gerçekleştirilen tedavileri günah saymış, bu günahı işleyenleri büyücü olarak kabul etmiştir. Sağaltıcı - bilge kadının tedavi etmeye çalıştığı kişileri kurtaramaması, doz ayarının çok önemli olması ve küçük yanlışlıklar veya dalgınlıklar sonucu ölümlerin meydana gelmesi şifacı-bilge kadının cadılıkla ve büyücülükle suçlanmasına neden olmuştur (Aydın 2001: 121). Başka bir açıdan ise Ortaçağ toplumu üç hiyerarşiyi barındırmaktadır; halk üzerinde kilisenin, kadın üzerinde erkeğin ve köylü üzerinde toprak sahibinin egemenliği. Kadın sahip olduğu potansiyel ve yetenek ile bu hiyerarşi içinde kendi alanını açabilme gücüne sahip olduğu için sistem tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. Kilise cadı kadınların hastalıkları tedavi edemeyeceğinden değil aksine kadınların bu başarısının şeytanla yaptığı işbirliği sonucu mümkün olduğunu iddia etmektedir. Çünkü bu işbirliğinin kadının doğasına içkin bir özellik olduğu düşünülmektedir (Öztürk Türkmen 2011: 24).

Federici, cadı avının, kapitalist toplumun gelişimi ve modern proletaryanın doğuşunda en önemli olaylardan biri olduğunu ifade etmektedir. Erken Ortaçağ'da büyü, gündelik yaşamın her alanında olmasına rağmen, cadıların kitlesel olarak yargılanmasına ve idamlarına rastlanmamaktadır (Federici 2017: 236).

Pelizzon (2009: 331)'a göre cadı avları, cinsiyetler arası bir hiyerarşi kurmanın aracı olarak kullanılmıştır. Cadı avlarında yargılananların çoğunun kadın olmasına karşın bu durum sadece kadınlara özgü değildir. Çocuklar ve erkekler de bu süreçte cadı avlarına maruz kalmıştır. Pelizzon Ortaçağ'da skolastik düşünürlerin, dinsel sapkınlıklar ile kadınları ilişkilendirdiklerini ve bu yüzden de büyücülük ile uğraşanların kadın

olduğunu iddia etmeye başladıklarını belirtmiştir (Pelizzon 2009: 331) Federici (2017: 243) ise cadı avlarının tarihsel sürecini, kurbanların cinsiyetini, bağlı buldukları sınıfı ve katliamın etkilerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular. Bu çerçevede Avrupa'daki cadı avı kadınların kapitalist ilişkilerin yayılmasına karşı direnmelerine ve cinselliklerine, yeniden üretim üzerindeki kontrolleri ve şifacılıkları sayesinde sahip oldukları güce bir saldırı olarak düşünülmektedir. *“Cadı avı ayrıca kadın bedeninin, cinsel güçlerinin ve yeniden üretim yetilerinin devlet kontrolü altında alındığı ve ekonomik kaynaklara dönüştürüldüğü yeni bir ataerkil düzenin kuruluşunun bir aracı olmuştur.”* (Federici 2017: 243).

Aydın (2001: 140), her ne kadar cadılığın gelişimiyle toplumsal ve ekonomik sorunların, salgın hastalıkların artışı arasında dolaylı olarak bir ilişki olduğunu kabul etse de o daha çok cadılık ve heretizm arasındaki ilişkiyi ön plana çıkarmıştır. Ona göre cadılık *“heretizmin boy gösterdiği her yerde, kısa bir gecikmeyle de olsa, kendiliğinden yeşermiştir. Heretik grupların boy göstermediği bölgelerde cadılık, ya hiç var olmamış ya da münferit, yöresel olaylardan öteye geçememiştir. Coğrafi ve kronolojik araştırmalar bu görüşü büyük ölçüde destekler niteliktedir.”* (Aydın 2001: 140).

Heretiklik yeni bir toplum yaratma adına girişilen çaba olarak ifade edilebilir. Dini gelenekleri yeniden yorumlayan belli başlı heretik mezheplerin toplumsal bir programı olmuştur. Buna göre göre yeniden üretimleri, fikirlerinin yaygınlaştırılması ve hatta öz savunmaları gibi konularla ilgilenmişler ve iyi bir şekilde örgütlenmişlerdir. Heretikler feodalizm karşıtı olmuşlardır ve yapılan zulümlere karşı uzun yıllar mücadele etmişlerdir (Federici 2017: 52-53).

Kişi ya da grupların heretik olarak suçlanması Hıristiyanlığın erken dönemlerinde başlasa da cadılık ile olan bağı geç ortaçağa uzanmaktadır. 11. yüzyılın başlarında Avrupa'nın kimi bölgelerinde kâfir, sapkın tarikatların artış göstermeye başladığına dair duyular alan kilise tedirgin olmuştur. Tanrı'nın hâkimiyetini sonlandırıp şeytanın düzenini yerleştirmek isteyen bu tarikatlar hızla yayılmaya, çeşitli ayaklanmalar gerçekleştirmeye başlamıştır. Kilise tarikatların önlenemez yükselişi karşısında çeşitli çözümler düşünmeye başlamış, kitlesel insan avları ve toplu

yakılmalar konuşmaya başlanmıştır. Heretik gruplara karşı girişilen mücadelede kâfir idamları başlamış ve baskılar sonuç vermiştir. Heretik gruplar bir süreliğine yer altına çekilmiştir. Ancak 12. yüzyılın ortalarına doğru daha da güçlenmiş olarak geri dönen sapkınlara karşı kilise daha sert yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Öte yandan heretizm nedir ve heretik kime denir sorusunun sahip olduğu muğlâklık ‘bilinçli heretiklerle’ sınırlı olmayan, engizatörlerin herhangi bir biçimde heretizmle ilişkilendirdiği herkesin acımasızca cezalandırılmasına sebep olmuştur. Herkesin heretik olarak kabul edilmesinin başka bir nedeni olarak kilisenin kurbanların mal varlıklarına el koyması, mal varlıklarını kilisenin hazinesine katma isteği ve mahkemelerin masraflarının buradan karşılanması gösterilebilir (Aydın 2001: 169).

Engizisyon için büyücülük şeytanın gücünün yeryüzünde icra edilmesi, kâfirliğin eylemsel biçimi olmuştur. Papa 4. Alexander engizisyonculara büyücülüğü yargılama izni tanımış ve büyücülük içinde var olduğuna inandığı heretik unsurları işaret ederek büyü ve heretizmin birleştirildiği bir süreç başlatmıştır. Papalık fermanlarıyla birlikte heretizmle ilişkilendirilmeden önce sadece disiplin cezası alan büyücüler artık yakılmaktadır. Geçmişte heretiklere yöneltilen suçlamalarla birlikte cadılığa hayvana dönüşme, uçma gibi yeni suçlar dâhil edilmiştir. Heretik grupların davalarının sonuçlanma şekliyle cadılık davalarının ki benzerlik göstermektedir. Kilise her iki grubun mal varlıklarına da el koymuştur (Yüzgüller Arsal -Yavuz 2014: 172).

1486’da iki Katolik ilahiyatçının yazdığı Malleus Malleficarum adlı kitapta cadıların çoğunlukla kadın olduğunu, cadıların Hıristiyanlıktan çıktığını, şeytanla işbirliği yaptıklarını ve hayvanlara, insanlara, hasada zarar verdiklerini yazmıştır. Bu kitapta tanımlanan kadın, akıl zayıflığı olan ve ahlaken düşük konumda bulunduğundan dolayı cadı olarak betimlenmiştir. Bu kitabın yayımlanmasıyla beraber Kiliseler ve Engizisyon mahkemeleri güç kazanmış ve Protestan ilahiyatçıları da bu doğüstü güçleri olanlara karşı mücadele etmeleri gerektiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda Martin Luther, toplum tarafından cadılıkla suçlanmamak için kadınların ev kadını rolünü üstlenmelerini, doğuştan gelen zayıflıklarını ve kocalarının himayesi altına girmeyi kabul etmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Pelizzon 2009: 333-334).

Antik çağlarda şifacılık/ iyileştirme yetisinden ötürü büyü çoğunlukla kadınla ilişkilendirilmiştir. Ancak bu doğüstü güce kötücül güçlerin dâhil edilmesi, kadının şeytanla işbirliği içinde olduğu fikri Katolik kilisesi tarafından yerleştirilmiştir. Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı yüzyıllarda geliştirilen öğreti kilise adamları, engizisyoncular ve sivil alandan birçok kimsenin teorik ve pratik katkılarıyla pekiştirilmiştir. Ancak kadına atfedilen bu olumsuz imge Hıristiyanlık öncesi mitolojik hikâyelerde de yer almaktadır (Aydın 2002: 157). Mezopotamya kültüründe Lilith erkeklerin rüyalarına girip, onları baştan çıkaran, gebe kadınlara ve çocuklara zarar veren bir dişi demondur. Bu dişi demon Yunan mitolojisinde çocukları kaçırap yiyen Lamia'ya dönüşür. İlk günahı insanların boynuna yükleyip, cennetten kovulmalarına ve ölümlü olmalarına sebep yine bir kadın olan Havva'dır. Bu dişi demonlar doğumda ve sonrasında kadınları korkutan, çocuklara musallat olan, onları kaçırap öldüren varlıklardır. Ana tanrıça kültünün sahip olduğu bereket ve üremenin sembolü ve koruyucusu dişilik yerini erkeklerin üreme gücünü elinden alan, şehvet ve sapkınlık dolu cinselliğe ve çocuklardan nefret eden kötücül bir varlığa bırakmıştır (Yüzgüller Arsal -Yavuz 2014: 173).

Hıristiyanlığın geçirdiği değişime paralel olarak kilisenin ve toplumun öfkesini yönelttiği marjinal grup ve inançlar farklılık göstermiştir. Bu bazen şeytana tapmakla, yamyamlıkla suçlanan Yahudi olmuş, kimi zaman görüntüsünden dolayı ötekileştirilen cüzzamlı olmuştur. Cadı bu kimlikler içerisinde Yahudi, cüzzamlı, dilenci ve serserilerle karşılaştırıldığında dışarıdan bakışla algılanabilecek fiziksel bir aykırılığa sahip değildir. Cadının aramızda bulunan herhangi bir kimse olabileceği, ayırt edilemezliği takip sürecini paranoya vardıran bir çılgınlıkla, cadı avlarıyla, işkence ve yakılmayla sonuçlandırmıştır (Aydın 2001: 141).

Cadı avları Katolik kilisesinin başlattığı bir süreç olsa da Protestan rahipler de bu işten geri durmamıştır. Luther cadıların şeytanla işbirliklerinden dolayı yakılmaları gerektiğini söylemiş, Calvin cadıları inkâr etmeyi İncil'i inkâr etmekle eş tutmuştur. Püritenlik aynı zamanda erkeğin otoritesini güçlendirici ve kadını eve kapatan, rolünü üreme ve ev işleriyle sınırlandıran söylemiyle kadının öteki konumunun pekişmesine katkıda bulunmuştur. Reformasyon döneminde olduğu gibi toplumsal istikrarsızlık

dönemlerinin yaşandığı, otoritenin sorgulamaya açıldığı dönemler, eski sistemlerin çözülmeye başladığı dönemlerde cadı tüm olumsuzluğun yüklendiği başrol olmuştur. Cadı adeta otoriteye karşı çıkışın, isyanın simgesi haline dönüşmüştür (Berktaş 2018: 74).

Hıristiyanlıkla birlikte dişi demon inancı büyücü/ cadı/ ebe gibi kimliklerde vücut bulmuştur. Erkeklerin dâhil olamadığı ve anlamlandıramadığı doğum olayı ebe-şeytan ve kadın ilişkisinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına yol açmıştır. Kilisede önde gelenler, ürettiği yazınlarla ortaçağa kadar kadın karşıtı söylemin önderleri olmuşlardır. Kilise büyüklerinden olan Johannes'e göre *'kadınlar erkeklerin cinsel arzularını tatmin etmek için yaratılmışlardır.'* Martin Luther ise *'kadınların en büyük onurunun erkekleri doğurmuş olmak'* olduğuna inanmıştır. Kadının bulunduğu mekân ve icra ettiği mesleklerde cadılıkla ilgili olarak düşünülmüştür. Cadı mutfağı, cadının şifalı ya da zehirli iksirlerin yapıldığı, vücutlarına süreceklere kremleri hazırladıkları bir alandır. Şifacı kadın hastanın kaybedilmesiyle büyücü olarak suçlanacağı çok ince bir çizginin üzerinde yer almaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere ebeler de erkekler tarafından şeytanla işbirliği içinde olunan bir meslek olarak düşünülmüştür. Ortaçağ'da çok sık yaşanan çocuk ölümleri cadıların vücutlarına süreceklere kremi yapmak için çocuk bedenine ihtiyaçları olduğu ve bu yüzden çocukları öldürdükleri şeklinde açıklama bulmuştur. Ebeler bu yüzden cadı ya da büyücü olarak suçlanmışlardır (Aydın 2002: 160).

Aslında toplumda cadı olarak nitelendirilen kişilerin çoğu üremeye ilgili bilgilerinden dolayı ebe ya da bilge kadınlardan oluşmuştur. Federici, bu ebelerin, kadınların hamileliklerini gizleyip gizlemediklerini ya da evlilik dışı çocuk sahibi olup olmadıklarını kontrol etmek üzere polis kadına dönüştürülmüş olduklarını ifade etmiştir. 16. yüzyılın sonlarında ise artık çok az kadın ebenin çocuk doğurtmasına izin verilmiştir. Böylelikle ilerleyen süreçte erkek ebeler ortaya çıkmıştır. Kısa bir süre sonra da kadın doğum neredeyse tamamen devlet kontrolü altına alınmıştır (Federici 2017: 259-261). Bu nokta da üreme amacı taşımayan her türlü kadın cinselliği şeytani bir etkinlik olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla cadılıkla suçlanan ve yargılanan kadınlardan çoğunun yaşlı ve yoksul olmasına şaşırılmaması gerekir. Çünkü bu yaşlı

kadınlar kısırlığın ve hayata olan düşmanlığın simgesi olarak görülmüştür (Federici 2017: 274).

Öte yandan kadınlar, başarılı bir şekilde yaptığı doktorluk, otlardan ilaç yapma, ebelik gibi işler nedeniyle büyücülükle suçlanmışlardır. 15. yüzyıldan sonra yeni kurulan tıp okullarında eğitim görememişlerdir ancak geleneksel şekilde olan ve uygulamalı bir şekilde öğrendikleri bu mesleklerde erkeklerden daha bilgili olmuşlardır (Michel 1993: 46).

Ebelere cadı olarak zulüm edilmesi ve yakılmaları, tıbbın profesyonelleşmesi, bilimin ve modern ekonominin yükselişi ile ilgili olmuştur. Cadı avlarında işkence yapılan odalar kadın bedeninin anatomisini çözmek ve kadınların bedenlerinin ve dirençlerinin ölçüldüğü laboratuvarlar olarak kullanılmıştır. Modern tıp ve erkeklerin egemenliği, ezilen, sakatlanan, biçimsizleştirilen ve sonunda yakılan milyonlarca kadın bedeni üzerine kurulmuştur. Cadılara yönelik katliamlar Kilise ve devlet eliyle yapılmıştır. Kilise, cadıların tespitinde ve sorgulamaların yapılması konusunda görev almıştır. Devlet ise cadılara işkence yapılması ve cadıların yakılmasında yer almıştır. Mies (2012: 166)'e göre cadılara yapılan zulüm, sanıldığı gibi akıldışı Ortaçağ'ın sonucunda olmamış, yükselen modern toplumun bir sonucu olmuştur. Modern rasyonalizmin savunucularından olan Jean Bodin cadılara devlet eliyle yapılan işkence ve katliamları desteklemiştir. Ortaçağ'da yaşanan tarım krizinden sonra refahın oluşması için modern devlete mutlak egemenlik verilmesi gerektiğini ve devletin ekonomiye işçi sağlamakla görevli olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla kürtajın, çiftlerin kısırlığının ve gebeliğe yol açmayan ilişkilerin sorumlusu olarak gördüğü cadı ve ebelerle savaşılması gerektiğini belirtmiştir. Bodin, cadı avları için danışmanlık yapmış ve cadılara işkence edilmesi ve öldürülmesi gerektiğini savunmuştur (Mies 2012: 166-168). Ortaya çıkan cadı avlarıyla ebelerin hurafeci, cadaloz gibi imgeleri vurgulanmış ve ebelerin çalışmasına müdahale edilmiştir. Ayrıca ebelere hamileliğini ya da doğumunu gizleyen kadınların tespiti görevi de verilmiştir. Dolayısıyla kadın doğum, ebelerden uzaklaştırılarak devletin denetimi altına alınmış ve böylece kadın bedeni üzerinde tahakküm kurulmuştur. Ayrıca zor doğumlarda bebeğin hayatına öncelik verilmiş ve babanın çocuğunun kaybetmesinin mağduriyeti büyük olacağı inancı hâkim olmuştur.

Böylelikle hem babanın egemenliği vurgulanmış hem de devletin istediği gibi nüfus artışı sağlanmıştır (Pelizzon 2009: 298).

Federici (2017:241) cadı avlarının ortaya çıkmasında Kilise'nin yüzyıllar boyu süren kadın düşmanlığının etkisinin büyük olduğunu ileri sürmektedir. Engizisyon, seküler yetkilileri cadıları bulması için papalık bildirimleri aracılığıyla kışkırtmıştır. Bu bağlamda cadı avları en yüksek seviyelerine ulaştığında davaların çoğuna seküler mahkemeler bakmış ve seküler mahkemelerde idamlar oldukça yüksek sayılara ulaşmıştır (Federici 2017: 241).

Suçlanan kadınlar çoğunlukla yaşlı, fakir, çirkin ve tuhaf olan kadınlar olmuştur. Yücel Aksan (2013:359)'ın aktarımıyla *“1590 yılında yapılan ilk büyük cadı avı sırasında kadınların oranı %90 olarak tespit edilmiş ve 1680 yılında güney Almanya’da yürütülen son mahkemede yargılanan hükümlülerin %30’u kadın bunların neredeyse %70’inin 22 yaşından daha genç olduğu kayıtlara geçmiştir. Bu kadınlar tek bir asılsız ihbar ile tutuklanıp, suçsuz olmalarına rağmen işkence ile konuşturularak meydanlarda yakılmışlardır.”* (Aksan 2013: 359).

Pelizzon (2009: 336)’a göre cadıların esas olarak yargılandığı yıllar 1550 ile 1650 yılları arasındadır. Merkezi devletler 1539 yılından itibaren güç kazanmışlardır. Ancak bu yıllardan önce de devlet düzeni yeniden kurmak için seçkin zümreden yana olmuştur. Cadı avlarının ise bu düzeni kurmak için bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. 1560 yılından sonra ise cadı yargılamalarına artık merkezi ve yerel yönetimler katılmıştır. Devlet, cadı olarak yargılanan kadınlara yönelik yasalarını sertleştirmiştir. Ayrıca mağdur davacıların yerine devlet memurları dava açmaya başlamış ve böylelikle kadınları cadı olarak ihbar eden komşuları, akrabaları sorumluluktan kurtulmuşlardır (Pelizzon 2009: 336-339).

Devletin özellikle kadınları hedef almasının sebebi köylü kadınlarının örf ve adetlere hâkim olmasıdır. Köylü kadınları halk kültürünü diğer nesillere aktardıkları için devlet nezdinde köylü kadınlar, gerçek dünya ile ruhlar dünyası arasında aracılık yapmaktadır. Öte yandan yaşlı köylü kadınlar sınırları, tarlaların tarihçesini, örfе göre

kimin ne kadar kira ödemesi gerektiğini, feodal yükümlülüklerin kimin lehine iptal edildiği gibi bilgilere sahip olduğu için tehlikeli görülmüşlerdir. Böylelikle toplumsal düzen yeniden sağlanmaya çalışıldığı için cadı avları Batı Avrupa'nın her yerinde görülmüştür. Pelizzon (2009: 342), devlet yöneticilerinin menfaatleri olduğundan dolayı sözde bir kamu düşmanına karşı toplumsal düzeni koruduklarını belirtmiştir. Avrupa'da kentli soyluların gelirleri düşmüş, arazisini kiraya verenler kazanç elde edememiştir. Bu seçkin zümre gelirlerini kontrol altına almak için serfliği tekrar kurmak istemiş ancak başarılı olamamıştır. Çünkü köylüler bu tahakküme toplu olarak direnmişlerdir. Bu direnişi kırmak için yöneticiler köylüleri yeniden Hıristiyanlaştırmaya girişmişlerdir. Böylelikle seçkin zümre dini kullanarak egemenliğini daha meşru bir zemine oturtmuştur. Devlet cadı avlarını meşru kılmak için kamu düşmanlarını bastıran kurum olduğunu vurgulamıştır. Cadı avının bir diğer nedeni ise hem köylüler arasında hem de Rönesans'ta doğa ve yeryüzü kadınıla ilişkilendirilmiştir. Özellikle de besleyen ana imgesi ile bağdaştırılmıştır. Ancak bu düşünce madencilik, ormancılık, kısmen tarım gibi karlı işlerin önünde engel oluşturmuştur. Dolayısıyla 16. yüzyılla birlikte bu düşünce yapısını değiştirmek için yeni bir değer sistemi geliştirilmiştir. Bu yeni değer sistemine göre yeryüzü nesneleştirilecek, terbiye edilecek ve sınırları keşfedilecektir. Buna göre eğer doğa dışı ise onu da terbiye etmek gerekmektedir. Geliştirilen sistemde cadılar kargaşayı temsil etmektedir. Aralarında hiyerarşi yoktur. Geç Orta Çağ'da halkın inancında kadınlar, doğa ile insanlar arasında bir bağ kurmuşlardır ve doğaya bir kişilik tanımlamışlardır. Dolayısıyla halkın doğayı harap eden ve ondan kar sağlayanlara karşı bir kuvvet oluşturduğu görülmektedir. Cadı avları ile bu gücü ortadan kaldırmak için yeni bir dünya görüşü geliştirmek amaçlanmıştır. Bu dünya görüşüne göre doğa, insanoğlunun onu sömürerek faydalanacağı cansız bir nesnedir (Pelizzon 2009: 342-347).

Cadı avının arka planında ayrıca kırsal kapitalizmin yaygınlaşması görülmektedir. Suçlananların çoğu köylü kadınlar, bunları suçlayanların çoğu ise toplumun zengin ve itibar sahibi kişileridir (Federici 2017: 245). Toprak özelleşir özelleşmez kadınlar hem toprak alıcıları tarafından hem de babaları ya da eşleri tarafından sömürülmüşlerdir (Federici 2017: 298, dipnot: 14). Dolayısıyla bu noktada çifte sömürüye maruz kalmışlardır.

15. ve 16. yüzyıllarda hem Kilise hem de burjuvazi kadınları aileye hapsetme ve toplumdaki konumlarını itibarsızlaştırmak için uyguladıkları yöntemler gittikçe ağırlaşmıştır. Bir yanda cadı avları devam ederken bir yandan da ataerkil aile yapısının kurulması adına hukuki yaptırımlar geliştirilmiştir. Örneğin evli bir kadının kocasının ya da yargıcın izni olmadan yaptığı hukuki işlemlerinin geçersiz olması gibi. Bu durum erkeğin aile içindeki konumunu güçlendirmesine katkı sağlamıştır (Michel 1993: 44).

1580 ile 1630 yılları arasında feodal ilişkiler yerini merkantilist kapitalizme özgü ekonomik ve siyasi kurumlara bıraktığında cadı avlarının en yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. Cadılığın ölümle cezalandırıldığı yasaların uygulamaya konmasıyla Avrupa’da, halkın cadı olduğundan şüphelendiği kadınları ihbar etmeleri istenmiştir. Cadılara yardım eden, onları saklayan kişilerin de cezalandırılacağı söylenmiştir (Federici 2017: 238).

Federici (2017: 264) cadı avının, kadınları alçaltmayı, şeytanlaştırmayı ve toplumsal güçlerini ellerinden almayı amaçladığını belirtmekle birlikte burjuva kadınlık ve eve bağlılık ideallerinin de o dönemlerde şekillendiğini ifade etmektedir (Federici 2017: 264). Ayrıca Federici (2017: 266) cadı avının farklı bir yönünü de ele almıştır şöyle ki;

“Cadı avı, şeytan ve cadı arasındaki güç ilişkisini tersine dönüştürmüştür. Artık kadın hizmetçi, köle, bedene ve ruha sahip bir dişi şeytan haline gelirken, şeytan da onun sahibi efendisi, aynı zamanda pazarlayıcısı ve kocası işlevini görmeye başlar. Şeytan cadıya kendini gösterdikten sonra ondan hizmetkârı olmasını ister, ardından efendi/köle, koca/karı ilişkisinin tipik örneği bu ritüeli takip eder.” (Federici, 2017: 266). Federici (2017: 267) bu noktada kadının nasıl şeytanlaştırıldığını açıklamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda ortaçağda kadının şeytanla cinsel ilişkiye girdiği inancı da yaygındır. Dolayısıyla bu kadınlar toplumsal düzeni sağlamaya çalışanların (!) gözünde bütün kötülükleri yapabilecek durumda olmuşlardır. Hatta erkek cinsini yok edebilecekleri ve erkeğin üreme güçlerini elinden alabilecekleri düşünülmüştür. Böylelikle erkeklerin kadınlardan korkmasını sağlamışlardır (Federici 2017: 267).

Federici (2017: 262) nüfusu bir ulusun zenginliği olarak gören merkantilistler tarafından da cadı avlarının desteklendiğini ifade etmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda nüfus sayımı başlamış ve nüfus bilimi ilk devlet bilimi olarak resmileştirilmiştir. Bu bağlamda çoğalmayı ön plana çıkararak kadınların kendi bedenleri üzerindeki hâkimiyetine son vermek istenmiştir. Federici, bu noktada önemli ve bir o kadar iyi bir benzetme yapmıştır; *“nasıl ki çitlemeler köylüleri ortak topraklardan mülksüzleştirdiyse, cadı avı da kadınları bedenlerinden mülksüzleştirmiştir.”* Dolayısıyla kadınların doğurganlık üzerinde kontrol sahibi olmak için kullandıkları yöntemleri şeytani olarak nitelendirerek, kadınlar üzerinde cinsel bir baskı kurulmuştur (Federici 2017: 262).

Federici (2017: 286)'ye göre cadı avını sona erdiren şey ise cadıların dünyasının yok edilmesi ve kapitalist sistemin gerektirdiği toplumsal disiplinin sağlanması olmuştur. Dolayısıyla cadı avının 17. yüzyılda sona ermesinin nedeni, daha aydınlanmış bir dünyanın ortaya çıkışı değil, o dönemde hâkim sınıfın otoritesini sağlamlaştırmasıdır. Cadı avlarını kendi eliyle başlatan devlet, bunu bitirmek için yeni yasalar yürürlüğe koymuştur. Sonuç olarak toplumsal disiplin yeniden sağlandığında cadı davaları da son bulmuştur (Federici 2017: 286-289).

Kadınların üzerine kurulan bu ataerki tahakkümünden faydalanan sınıf; tüccarlar, maden sanayicileri, hazır giyim kapitalistlerinden oluşan, yükselen protestan kapitalist sınıf olmuştur. Bu sınıf, kadınların kendi cinsellikleri ve üreme kapasiteleri üzerinde sahip oldukları gücün yıkılmasını istemiştir. Çünkü onlara göre kadınlar daha çok işçi doğurmalıydı. Bu yüzden kilise, devlet ve aristokrat sınıfı, kadınların tahakküm altına alınması için birlikte çalışmışlardır (Mies 2012: 175-176).

1.3. Kapitalist Üretim İlişkilerinin Ortaya Çıkışı ve Kadının Toplumsal Statüsü

Kapitalist üretim, 14. ve 15. yüzyıllardan başlayarak Akdeniz ülkelerinde başlamış yavaş yavaş olsa da belirgin olarak 16. yüzyılda kendini göstermiştir. Kapitalist sistemin tarihi, tüm dünyayı kaplayan bir ticari faaliyetin gelişmesi ve piyasa oluşumuyla başlar. Sömürgeler manifaktür üretimine pazar oluşturmuş ve bu pazarı

tekelci bir şekilde elde bulundurmak birikimi artırmıştır. Avrupa dışında kalan yerlerin yağmalanması, sömürge haline getirilmesi, halkların köleleştirilmesi aracılığıyla elde edilen servetler, sermayeye dönüşerek birikimi sağlamıştır (Michel 1993: 50).

1.3.1. 15. yüzyıl Sonrası Kentlerdeki ve Köylerdeki Kadınların Durumu

Yaşanan cadı avlarıyla beraber kadınların ekonomik ve toplumsal yaşam içindeki rolleri gerilemeye başlamıştır. Yaklaşık olarak 1550'li yıllarda başlayan bu gerileme kapitalist üretim tarzının toplum üzerinde egemen olmasıyla birlikte giderek artmıştır. Bu süreçte kadınların erkeklere tabi olduğu yolundaki anlayış devlet, kent yönetimleri ve kurumları ve kiliseler tarafından etkin bir şekilde savunulmuştur. Bu düşüncelerin sonucu olarak kadınlar mirastan, yüksek gelirli ve itibarlı işlerden giderek uzaklaştırılmışlardır (Pelizzon 2009: 258). Bu dönemlerde kadınlar ekonomik olarak tümüyle kocalarına bağımlı bir şekilde yaşamaya başlamıştır. Kocalarının ya da yargıcın izni olmadan yaptıkları hukuki işlemler geçersiz sayılmıştır. Genel olarak 15. yüzyıl ortalarından sonra kadının konumu daha da kötüleşmiştir (Sevim 2005: 26).

İster üst sınıftan ister alt sınıftan kadınların mülke ve gelire zor ulaşması kentteki ticari hayatın genişlemesinden olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmuştur. Kırsal kesimdeki bekâr ve dul kadınların toprak mülkiyetinden dışlanmaları 13. yüzyıldan itibaren kadınların zorunlu olarak kentlere göç etmeye zorlamıştır. 15. yüzyıla gelindiğinde kentli nüfusun çoğunluğu kadınlardan oluşmuştur. Kentte yaşamaya başlayan kadınlar hem yoksulluğa hem de kendilerine yapılan psikolojik, fiziksel ve cinsel istismara maruz kalmışlardır. Bunun yanı sıra Federici (2017: 49) kadınların çoğunun özgürlüklerini satın alacak maddi imkânlara sahip olmaması nedeniyle şehir yasalarının kadınları özgürleştirmek yerine daha bağımlı hale getirdiğine dikkat çekmektedir. Buna rağmen, Federici (2017: 50) şehirdeki kadınlar üzerinde erkek otoritesinin azaldığını belirtmektedir. Kentlerde kadınlar kadınlar yalnız başlarına ya da çocuklarıyla birlikte yaşamışlar ya da diğer kadınlarla bir araya gelerek kendi topluluklarını oluşturmuşlardır (Federici 2017: 49-50).

Kadınların loncalardan ve kent yönetimdeki görevlerinden uzaklaştırılmaları çalışma hayatlarını da olumsuz etkilemiştir. 14. yüzyılda kırsal kesimde ve kentlerde kadınlar erkeklerden daha az ücret almışlardır. İzleyen yüzyıllarda kadın ve erkek arasındaki ücret farklılığı giderek açılmıştır (Michel 1993: 45).

Burjuva sınıfının güçlenmesiyle birlikte 'ev kadını' olgusu yüceltilmiş ve burjuvazi evlilik modeli gelişmiştir. Buna göre kadın aile sorunları ve ev işleriyle ilgilenmeli, kamusal alandan uzaklaşmalı ve özel alanda olmalıdır. Buna rağmen aileyi ilgilendiren bir konu hakkında erkek karar vermelidir (Michel 1993: 45). Dolayısıyla erkekler kadınlara ve çocuklara bakmakla yükümlendirilmiştir. Aile içinde de erkek egemenliği hâkim kılınmıştır. Öte yandan yaşanan bu durumlar, kadınların iş bulmasını zorlaştırmış ve iş bulsalar bile erkeklerin aldığı ücretlerin daha azını almaya mahkûm bırakmıştır. Sevim (2005: 26)'e göre burjuva sınıfı kadınları arasında ev kadınlığı popülerleşmiş ve alt sınıf kadınlarının durumu ise daha da zorlaşmıştır. Alt sınıfa ait kadınlar geçimlerini sağlamak için çalışmak zorundadırlar ve onlara göre çalışmak utanılacak bir durum değildir (Sevim 2005: 26).

Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü burjuva sınıfını ortaya çıkartmıştır. Burjuva sınıfı aileyi özel mülk haline getirdikten sonra kadınları kamusal alandan çekerek evlere hapsedmiştir. Böylelikle kadınların cinsel ve ekonomik bağımsızlıklarını yok etmişlerdir. Burjuva sınıfından nüfus teorisyeni olan Malthus, yoksul kadınların cinselliklerini bastırmaları gerektiğini ve eğer bunu yapmazlarsa hayatları boyunca kıtlıkla mücadele edecek olan çocukların doğacağını belirtmiştir. Ancak burjuva sınıfı kadınları için böyle bir baskı söz konusu dahi olmamıştır (Mies 2012: 202).

Devletin kiliseyle işbirliği yaparak aile kavramını ön plana çıkarması ile aile içi ilişkilere yasalarla karışmaya başlaması paralellik göstermiştir. Ataerki toplumuna yönelik uygulanan tutumlar bir politika aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu politikalar ise dini kurumların devletin ihtiyaçlarını karşılamasına yönelik olmuştur. Dolayısıyla çıkartılan bütün yasalar burjuvaların ve soyluların çıkarına yönelik olmuştur. Ancak yasalar toplumdaki köylülerden kentli zanaatkârlara kadar herkesi kapsamıştır. Burjuva ve soylu sınıftan olmayan genç kızların evlenme dışında bir

şansı yoktur. Aynı zamanda çıkartılan yasalar, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları derinleştirerek erkeklere hâkim olma gücü sağlamış ve kadınları daha da korunaksızlaştırmıştır. Örneğin yasalar, erkeklere evlenecekleri kadını seçme hakkı tanımış (Pelizzon (2009:290). Bu durum özellikle üst sınıftan erkekler için geçerlidir. Kadına kocasını seçme hakkı tanınmamıştır. Alt sınıflarda hizmetçi kızların bir nebze de olsa eşlerini seçme özgürlüğü bulunmaktadır. Ancak kadınların boşanma girişimleri suç olarak sayılmıştır. Bu gibi benzer örnekler cinsiyet ayrımının yasallaştırılmış olduğunu göstermektedir. Uygulanan cezalar çoğunlukla kadınlara ve yoksul ailelere yönelik olmuştur (Pelizzon 2009: 287-290).

Cinsiyet ayrımının diğer bir örneği ise 16. yüzyılın başlarından itibaren sıkı bir şekilde uygulanan bekâr işsiz hizmetçi kadınların kentte ikamet etmesinin yasaklanmasıdır. Hatta kentli kızların dul anneleriyle birlikte yaşamaları bile yasaklanmıştır. Devletin anne, baba ve çocuktan oluşan aile kavramına verdiği önem artmıştır. Bu aile yapısı Protestanlıkla beraber daha da desteklenmiştir. Katolikler evliliği, bekâr hayatından daha değersiz görürken Protestanlık evliliği savunmuştur. Protestan ilahiyatçılar evlilikle ilgili risale yazmakta uzmanlaşmışlardır. Bu belgelerde kadınların, çocukların ve hizmetçilerin erkeğe itaat etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Pelizzon (2009: 282), dönemin tüm ev idaresi kitaplarında ve evlilik üzerine verilen vaazlarında erkek otoritesi ve kadının itaatkarlığının vurgulandığını belirtmiştir. Protestanlığın evlenme teşvikiyle kadınlara özel kurallar da konmuştur. Evlenip çocuk yapmaları yasalaştırılmış ve bunun yanında Tanrının kadınlara asıl olarak verdiği görevin doğurmak olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Protestan anlayışına göre kadınlar zayıf olduğu için erkekler onlara saygılı davranmalı, aynı zamanda kadınlar da kocalarının öz güvenlerini sarsmamalıdır. Kadınların kocalarından daha genç ve daha yoksul olması kocalarına tabii olmalarını pekiştirmiştir. Ayrıca ev işleri ve evlilik kadınların başlıca amacı olmalı algısı yerleşmiştir. Bu algıya göre evli bir kadın ev dışında herhangi bir işle meşgul olmamalı ve siyasi ve toplumsal konularla ilgilenmemelidir (Pelizzon 2009: 278-282).

Kadının toplumsal statüsü farklı olsa da genel olarak erkeğe bağımlı yaşamalarını pekiştirecek uygulamalar geliştirilmiştir. Toplumda erkeklerin kadınlara

karşı örgütlenmesiyle yerleştirilen birçok düşünce yapısı vardır. Erkeklerin 'dünyada şiddet ve kötülükler mevcuttur ve erkeğin görevi kadını bu şiddet ve kötülüklerden korumaktır' düşüncesi, kadınların narin, saf, kendini koruyamaz algısına dem vurarak onları kendilerine bağımlı kılmıştır. Buna bağlı olarak bir baba kızını evlendirene kadar korumalı ve evlendirdikten sonra da bu 'koruma' işini kocasına devretmelidir.

Katolik ve Protestanların dayattığı ahlak anlayışı ile babanın aile içerisindeki yetkisi güçlendirilmiştir. Erdemli ve korkutucu baba figürü sürekli olarak vurgulanmıştır. Çocukların babalarına herhangi bir itaatsizliği suç haline getirilmiştir. İtaatsizliğin cezası, para cezası, sürgün, hapis ya da kamu önünde küçük düşürülme gibi uygulamalar olmuştur. Babanın yetkilerinin güçlendirilmesi ile otoriteye saygı ve itaat amaçlanmıştır (Pelizzon 2009: 295, dipnot: 43).

Kentlerde bütün seçkin sınıflar, aileyi kargaşayı önlemek için bir araç olarak görmüş ve kent yönetimleri anne, baba, çocuktan oluşan aile imgesini anlatmak için anıtlarda bunu tasvir etmişlerdir. Pelizzon (2009: 274)'a göre aile düzenini ilk tanımlayan kent yönetimleri olmuştur. Ayrıca genç kadınlarla yaşlı erkeklerin evlenmesi de teşvik edilmiştir. Çünkü kadın erkeğin hem kızı hem de hizmetçisi olarak inşa edilmiş ve erkek böylelikle daha kolay bir şekilde tahakküm kurabilmiştir Aile hayatının otoriterleşmesiyle skolastikler kadınlığı edilgen bir konumda tutan açıklamalarda bulunmuştur. Skolastiklere göre kadınlar şehvete düşkün, akıl zayıflığı bulunan ve kötülüğü teşvik eden bir varlıktır. Kadınlar hakkındaki açıklamalar sadece skolastikler tarafından değil aynı zamanda tıp alanında, ilahiyat çevresinde ve aydınlar arasında da yapılmıştır. Hatta Juan Luis Vives'in yazdığı 'De institutione foemina christiana' kitabı, kadınlara erdemli davranış şekillerinin ve ev işlerinin öğretilmesi gerektiğini, onların okuması ancak bilgilerini göstermemeleri, dans etmemeleri, ortalıkta sesli gülmeleri gibi düşünceleri içermiştir (Pelizzon 2009: 274-276).

18. yüzyılda evlilik hukukuna göre erkek evin reisidir. Aile ile ilgili kararları almaya yalnızca erkeğin yetkisi vardır. Ayrıca karısının geçimini sağlama görevi kocaya ait olmuştur. Kadın kocasının kendisine sağladığı imkânlarla yetinmelidir ve kocasının statüsüne leke getirmeyecek şekilde davranmalıdır. Bu düzende toplum evli olmayan ve

kendi başına yaşayan kadınları kınamış ve topluma aykırı olarak görmüştür. Çünkü erkek kadına bir yuva ve güvenceli bir hayat teminatı vermiştir. Dolayısıyla kadın çalışsa bile erkek evin geçiminden sorumlu tutulmuştur. Toplumdaki bu düşünce yapısından dolayı kadın ve erkek aynı işte çalışsalar bile kadının ücreti erkeğinkinden düşük olmuştur (Kadioğlu 2001: 57-60).

18. yüzyılda kadınların ücretleri, genellikle bir destek olarak aileye ödenmiştir. Ama birçok kadın aile hayatı yaşamamaktadır. Kilise kayıtlarına göre kendi geçimini sağlamak zorunda olan ya da başkaları tarafından bakılmak durumunda kalan terk edilmiş birçok kadın ve evlenmemiş anneler vardır. Kadınlara çalışmalarını karşılığında ödenen ücretin çok düşük ve kadın emeği arzının da yüksek olması özellikle Londra'da birçok kadını geçimini sağlamak için fahişeliğe yöneltmiştir (Goody 2004: 152).

Dolayısıyla fahişelik sadece genelev sahipleri ve kent babaları için karlı bir yol değil, aynı zamanda en yoksul kadınlar için hayatta kalmanın bir yöntemi olmuştur (Opitz 2005: 290). Köylerde genelev olmadığı için, geçinmek için fahişelik yapmak zorunda kalan kadınlar kentlere göç ederek ve sürekli yer değiştirerek hayatta kalabilmişlerdir. Ama genelevlerde kadınların da bazı hakları olmuştur. Örneğin maaş alabilmişler ve cinsel ilişki için zorlanmamışlardır (Aksan 2017: 99).

Erkeğin cinsel hazzının karşıladığı genelevler kadının bir sermaye olarak kullanıldığı yerlerdir. Kent meclisleri genelev sahiplerine bazen ayrılmak isteyen kadınları zorlamamalarını belirtmiş ve bunu bir koşula bağlamıştır. Bu da kadınların genelev sahibine borcu olmamasıdır. Kadın evlerinde çalışan kadınların bölgenin yerlisi olmaması gerekmiştir. Çünkü aynı bölgeye ait bir kadının genelevde çalışması hoş karşılanmamıştır. Fahişelerin vatandaşlık haklarından yararlanma imkânı yoktur. Fahişeler öldükten sonra normal mezarlıklarda değil genel evlerin iç avlularındaki mezarlara defnedilmişlerdir. Bir tür köle gibi çalıştırılan bu kadınların yaşam süresi genel olarak oldukça kısadır. Çok yaygın olmamakla birlikte borcunu kapatabilen, evlenen ve manastır yaşamını seçen kadınlar fahişeliği bırakmıştır. Genel olarak kadınlar yaşlanıncaya kadar fahişelik mesleğini sürdürmeye devam etmişlerdir. (Aksan 2017: 101-104). Aksan (2017: 108) fahişeliğin kadını cinsel haz nesnesi olarak gören

ve bunun için tüm araçları kullanan ataerkil düzenin sonucunda oluştuğunu ileri sürmüştür. Ona göre ataerkil düzen ve onunla eşzamanlı ortaya çıkan özel mülkiyet sistemi kadını bir mülkiyet ve tahakküm altına alınması gereken bir nesne haline dönüştürmüştür (Aksan 2017: 108).

Diğer yandan Rönesans'la birlikte kırsalda topraksız işgücü ve yoksul köylü sayısının artması şehirlere daha fazla göçe sebep olmuştur. Burjuvazinin gelişmesiyle birlikte ticaret, hizmetler, manifaktür ve profesyonel sektörler olan doktorluk, avukatlık gibi meslekler de gelişmiştir. Bu durum bir yandan orta sınıfın gelişmesi, aile yaşamının gittikçe artan önemine diğer yandan ise, köylü tarımının ekonomideki merkezi rolünü yitirmesiyle işgücünün büyük bir kısmının proleterleşmesine sebebiyet vermiştir (Goody 2004: 146).

Avrupa'da evde yapılan tekstil üretimi, tüccarların kırsal ailelere örgü ve dokuma için verdiği malzemelerle yapılmıştır. Bu üretime 'putting out' diğer bir ifadeyle proto endüstri denilmektedir. Putting out hem sanayileşme hem de kırsal kesimin proleterleşme sürecinin bir parçasıdır. Goody (2004: 147) bu üretim tarzının birçok insanın yaşam biçimini değiştirdiğine ve şehirlerde su gücünü kullanan fabrikaların gelişmesiyle beraber birçok insanın şehirlere gittiğine dikkat çekmektedir (Goody 2004: 146-147).

Goody (2004: 148) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Köylüler, ev üretiminin yaşandığı proto-endüstrileşme koşullarında önce işçilere, sonra da on sekizinci yüzyılın sonlarındaki tam endüstrileşme koşullarında fabrika işçilerine dönüştüler.” (Goody 2004: 148).

Sanayi Devrimi'nden önce evde gerçekleştirilen üretimde dokumacının evi aynı zamanda işyeri olmuştur. Dolayısıyla evde tüm ailesi, karısı ve çocukları da bu üretime dahil olmuştur. Bu üretim yapısı genellikle kırsal bölgelerde, kentlere yakın alanlarda konumlanmıştır. Pazarın kumaş talepleri çok yüksek olduğundan bütün işçilere iş sağlanmış ve böylelikle bu aileler kazandıkları ücretle rahat bir şekilde geçinmişlerdir. Ancak 18. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi'yle beraber insan ve hayvan gücüne

dayanan üretim tarzından makine gücüne dayanan üretime geçilmiştir. Ev ve iş arasında hızlı ve keskin bir ayırım yaşanmıştır. Bu ayrımla beraber kadın ve erkek arasında da işbölümü ortaya çıkmıştır. Erkek dışarda çalışan, para kazanan bir unsur iken kadın evişleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi işlerle görevlendirilmiştir. Bu işlere ek olarak kadın ailenin geçimine destek olmak için ev dışında da çalışmıştır.

Kapitalizmin gelişmesiyle beraber birçok erkek toprağı ve küçük işletmesini bırakıp fabrikalarda ücretli işçi haline gelmiştir. Bu ücretli işçilerin önceden çiftliklerde ve evdeki zanaat işlerinde çalışan eşleri kocalarına bağımlı hale gelmiştir. Erkekler patronlarına bağımlı hale geldikçe kadınlar da kocalarına bağımlı olmuşlardır. Kadınların bu bağımlılıkları, toplumsal konumlarındaki itibarı neredeyse tamamen kaybetmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla kapitalist sistem kadınları iki seçenek arasında sıkıştırmıştır. Buna göre kadınlar ya kendilerine bakacak bir koca bulacak ve bundan sonraki hayatını ev kadını olarak geçirecekler ya da işgücünün en alt tabakasında ve düşük ücretle hayatlarını sürdüreceklerdir (Reed 1985: 83). Birinci seçenekte kadınlar daha fazla çocuk doğurarak bu sisteme daha fazla işgücü sağlamaktadır. Çocuk işgücü bu açıdan ailenin sermayesi olarak görülmektedir.

Daha fazla işgücüne ihtiyaç duyulmasıyla birlikte kadın ve çocuk işçiler piyasaya girmiş ve buna bağlı olarak erkeklerin ücretlerinde bir düşüş yaşanmıştır. Sanayi devriminin ilk zamanlarında kadın, evkadını olarak çocuk ve yaşlı bakımı gibi işlerle ilgilenmiştir. Ancak gelişen sanayide kadın evin dışına çıkmış ve işgücü haline gelmiştir. Kadının çalışma hayatında yer alması erkeklerin ücretlerini düşürdüğü için erkekler tarafından bir rekabet unsuru olarak görülmüştür (Urhan 2009: 85).

Kadınlara yönelik ortaya çıkan davranışlar ataerkinin topluma başarılı bir şekilde nüfuz ettiğini göstermektedir. Gelişen endüstri ve büyüyen ekonomi erkeğin elinde olmuştur. Dolayısıyla toplumun kurumlarını elinde tutan erkek, aile yapısını da kendi çıkarı doğrultusunda yönlendirmiştir. Buna göre erkek ve kadın arasında bir farklılaşma yaratılmış ve kamusal alan-özel alan ayrımı yaşanmıştır. Kadioğlu (2001: 63) bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

“Kadının ev kadını işlevini, erkeğin ise dış işlerde olduğu kadar, ailede de reislik işlevini öngören bu aile modeli 18. yüzyıldan itibaren iyice gelişmiş ve sarsılmaz bir biçimde yüzyıllarca süregelmiştir. Ailenin ve hanenin sorumlusu bir ev kadını kavramı bu yüzyılda yerleşmeye başlamış ve kadının yazgısını kabul eden pasif tutumu ile de daha hızlı bir gelişim göstererek, bugünkü son şeklini almıştır. İki kültür, yani dış dünya ile kadının dört duvar arasında kalan iç dünyası arasındaki tüm bağların kesilmesi için asırlar değil, yalnızca bir kuşağın geçmesi gerekmişti. Erkek bilgisini ve dünyasını genişletirken, kadın giderek daha da bilgisizleşiyor, genellikle ev, çocuk ve koca kısır döngüsü içinde küçük dünyasında, giderek küçülüyordu. Kadının uğraşısı ev kadını olarak azalmıyordu. Tersine, manifaktür alanında çalışan kadınların, o döneme kadar çoğunlukla kocaları ile paylaştıkları, ev idaresi, çocuk yetiştirme, ailevi diğer sorumlulukları gibi görevler bu kez tümüyle kadının omuzlarına biniyordu. Ama kadının bu işleri üretken sayılmıyor, küçümseniyor ve de kurumlar tarafından yerine getirilmesi gereken bir görev olarak işleniyordu. Kadının dış dünyadan kopması ve yabancılaşması vb. konular kesin olarak sorun yapılmıyor, tersine kilise ve ataerkil toplulukları tarafından adeta sevinçle karşılanıyordu. Tüm bunlara ek olarak kadından, aile içerisinde, kocası ve çocukları için içten bir atmosfer yaratması isteniyor ve bu ilerleyen yüzyıllarda daha da idealleştirilerek, kadın ve erkek beraberliğinin en önemli, temel prensiplerinden biri olarak nitelendiriliyordu.” (Kadıoğlu 2001: 63).

Dolayısıyla kadının kamusal alandan dışlanması, eviçinde yapılan üretimi arttırdığı için hem kapitalistler açısından hem de erkekler açısından oldukça yararlı karşılanmıştır. Bu bağlamda kadın evlere hapsedilmiş ve eviçinde yaptığı işlerin onun sorumluluğunda olduğu algısı topluma yavaş yavaş nüfuz etmiştir. Böylelikle kadınlar görevlerinin sanki sadece evbakımı, çocuk ve yaşlı bakımı gibi görevler olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Bu görevleri ise ücretsiz bir şekilde yapmışlardır. Buna rağmen kadınların yaptığı işler aşağılanmış ve ötekileştirilmiştir. Bu ataerkil yapının sonucunda ise kadınlar, dış dünyadan bir kopuş yaşamışlardır.

Öte yandan yoksul kadınlar hem evde çocuk bakmış hem de ailenin geçimine yardımcı olmak için çalışmışlardır. Dolayısıyla çifte sömürüye maruz kalmışlardır. Reed (1985: 85)’e göre bu durum, bir sınıfın bir başka sınıfı, bir ulusun bir başka ulusu

ya da bir ırkın bir başka ırkı ezmesine sebep olan aynı toplumsal güçten kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle kadınların aşağılanması ve sömürülmesinin temel kaynağı sınıflı bir toplumu inşa eden kapitalist sistemin kendisidir (Reed 1985: 85). Bu durumu ispatlar nitelikte Mies (2012: 178), Reddock'un yaptığı çalışmadan yola çıkarak medenileşmiş toplumlardaki kadın ile barbar toplumdaki kadının sömürgeleştirilmesinde benzer rollerin olduğunu ifade etmiştir. Reddock'un Karayiplerdeki köle kadınlara bakış açısı hakkındaki çalışması gösteriyor ki, egemenler köle kadınların hamile kalmasını istememektedirler. Çünkü hamile kalan kadın yüzünden kaybettikleri ürünler ve elde ettikleri zararlar yeni bir köle alımından daha fazla olmaktadır. Aslında satın almanın doğurmaktan daha ucuz olduğu anlayışı yalnızca Karayipler'de değil Protestan ve Katolik mezheplerin yaygın olduğu ülkelerde de geçerli olmuştur. Ancak 17. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın başına kadar küçük plantasyonlara ve birkaç köleye sahip olanlar köle nüfusunun doğal yollardan üremesine bağımlı olmuşlardır. Sonraki dönemde plantasyonların şeker üretimine geçmesiyle, 1760-1800, köle kadınların çocuk doğurması engellenmiştir. Çünkü kadınlar hem gebeyken hem de gebelik sonrasında bir kaç ay çalışamazlar ve iyi bakıma ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla bu köle kadınlar sahibine maddi olarak yük olurlar. Ayrıca bu kadınlar iş kaybına da yol açarlar. Bu uygulamaların sonucunda ise 19. yüzyıla kadar köle kadınların doğurganlığı aşırı düşük olmuştur. Öte yandan köle kadınlar açısından doğum yapmamak kölelik sistemine bir direnişin sembolü olmuştur. Çünkü doğurdukları çocuklar ömürleri boyunca sahibinin zenginleşmesi için çalışmak zorundadır. Dolayısıyla köle kadınlar gebe kaldığında ya düşük yapmak için uğraşmış ya da doğum gerçekleşse bile bebekleri ölüme terk etmişlerdir. Artık sömürgeci ülkeler açısından Batı Afrika köle avı için uygun bir yer olmaktan çıkmıştır. 1807 itibariyle köle kadınların üremesini teşvik eden bir takım yasalar ortaya koyulmuştur. 19. yüzyıl sömürgecilerinin ailenin ve evliliğin önemine dair yaptıkları vurgular hem kadınlar hem de erkekler açısından ilgi görmemiştir. Çünkü köle kadınlar bir erkekle yapılan evliliği, erkek tahakkümüne girecekleri bir kurum olarak görmüşlerdir. Erkekler ise birden çok eş istediği için evliliği reddetmişlerdir. Sömürgecilerin Avrupa'daki gibi bir kadın-erkek ilişkisini o bölgeye uygulaması oldukça zor olmuştur. Bir kilise tarihçisi siyahi ırkın cinsler arasındaki eşitliğe daha fazla önem verdiklerini belirtmiştir. Avrupalılar

açısından ise cinsler arasındaki eşitlik bir ırkın ıllıllığını göstermektedir (Mies 2012: 178-182).

Mies (2012: 185) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Karayıplere köle olarak getirilen Afrikalı kadınların, smrgecilerden "geri" veya daha az "medeni" oldukları için köle yapılmadığı, hatta aksine onları "barbar" yapan şeyin bizzat kölelik ve bu sömürgeciler olduğu gerçeğini, bugün Batı Afrika'daki kadınlar üzerine yapılan tarihsel araştırmalar gün ışığına çıkarmıştır.” (Mies 2012: 185).

Sömürgeci lkeler ve sermaye sahipleri Afrika, Asya ve Latin Amerika'da sahip olmadıkları toprakları, doğal kaynakları ve işgücünü ele geçirerek yerel halkın kurmuş olduğu toplumsal yapıyı bozdular. Ayrıca aile kavramını ve ataerkiyi topluma dayattılar. Ataerkil ailede, erkek hane reisidir ve herhangi bir işte çalışmayan yasal karışıyla ve çocuklarına bakmakla yükümlüdür. Ancak bu burjuva sınıfı bir aile için geçerlidir. Yoksul olan ailelerde kadınlar da çalışma hayatına dâhil olmuşlardır (Mies 2012: 201). Aslında cretli çalışan kadınların çoğunluğu yoksul ve muhtaçtır.

Dolayısıyla kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin yanı sıra ırklar arasındaki eşitsizlik de dikkate alındığında en alt sınıfta yer alanlar çoğunlukla siyahi kadınlar olmuştur. Beyaz ırklı erkekler yarattıkları kapitalist ataerkil toplum yapısını Afrika bölgesine yaymaya çalışmışlardır.

Yeni Dünya'nın ve Hindistan'a giden deniz yollarının keşfiyle yeni pazarlar ve ticaret merkezlerinin açılması Avrupa'nın ekonomisini değiştirmiştir. Giderek daha fazla kadın kentlerde gündelikçi olmuş ve eviçi üretime dâhil olmuştur ve daha az kadın loncalarda dokumacı olarak çalışmıştır. Kırsalda ise daha fazla kadın büyük atyelere vermek adına eğirme işini evinde yapmıştır. Böylelikle kırsaldaki kadınlara yeni iş olanakları fırsatı verilmiştir. Dolayısıyla kentli kadınlar bu ekonomik dnşim sürecinde en büyük zarara uğrayan kesim olmuştur (Opitz 2005: 288).

Federici (2017: 68) şehir hayatının, yeni bir serflik türü ortaya çıkardığını ve bu sefer kumaş tüccarlarının yönetimi altında çalışma zorunluluğunu getirdiğini ifade etmiştir. Tüccarların zorbalıklarına maruz kalan kentli işçilere dernek kurmaları, bir yerde toplanmaları, greve gitmeleri yasaklanmıştır. Federici tüccarları şu şekilde anlatmıştır:

“Bu tüccarlar kent yönetimlerinin kontrolünü elinde bulundurmanın yanı sıra kendilerine ait bir mahkemeye sahiplerdi. Kendileri ceza dokunulmazlığına sahipken, en ufak bir bela tehdidi gördüklerinde bu işçileri ihbar ediyor, tutukluyor, onlara işkence ediyor ve onları asıyorlardı.” (Federici 2017: 68-69).

Kadınlar kapitalistler açısından daha az sorun teşkil etmektedir. Çünkü kadınlar daha önceden loncalardan atılmışlar ve yeni bir örgüt kurmamışlardır. Dolayısıyla kapitalistlerin vereceği herhangi bir ücret düzeyini kabul etmek zorundadırlar. Böylelikle kapitalistler için karlı bir işgücü sınıfını oluşturmuşlardır. Endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle kadınlar daha fazla sömürü aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla ağır ve kötü koşullarda çalışan kadınlar sonraki nesiller için sağlıklı çocuklar da doğuramadılar. Bu proleter kadınlar burjuva sınıfı için tehdit olarak görülmüş ve bu nedenle evcilleştirilmek istenmiştir. Bu bağlamda proleter kadının daha fazla işçi doğurması için devlet, mülksüz insanların evlenmelerini yasaklayan yasayı kaldırmıştır. Böylelikle kadın, evde oturup çocuklarına bakacak ve kocasının getireceği ücrete tabi olacaktır. Ama bu sınıfın üremesini kontrol altına almak için evlilik öncesi cinsel ilişki ve evlilik içinde başka biriyle birlikte olma yasaklanmıştır. Bu yönde üretim araçlarına sahip olan kişilere, işçilerin ahlaksızlık yapmamaları için polis verilmiştir. Bu şekilde proleter kadınlar evkadınlaştırma sürecine girmişlerdir. Sonuç olarak proleter sınıf da burjuva sınıfı gibi bir aileye sahip olabilmıştır. Öte yandan Mies (2012: 203) *“tüketimin bir aracı olarak ev işinin ve ev kadınının yaratılmasınının 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında çok önemli bir strateji haline geldiğini”* ifade etmiştir. Dolayısıyla ev kadını yalnızca işgücü maliyetlerini düşürmekle kalmamış aynı zamanda kendisine evde yeni ihtiyaçlar da doğurmuştur. Örneğin temizlik ve hijyen ürünlerine yönelik talep artmıştır ve böylelikle bu alanda bir pazar oluşturulmuştur. Ayrıca ev kadını erkek işçilerin ücretlerini belirlemede de etkili olmuştur. Çünkü ev kadını elindeki maddeleri

idareli kullanmaya çalışmıştır ve böylelikle kapitalistlerde işçilere geçimlik düzeyde ücretin yeteceği algısı ön plana çıkmıştır (Mies 2012: 203-206).

Kapitalizmde kadının değeri en alt düzeye inmiştir. Ev kadınları piyasa için ürün üretmedikleri ve artık değer yaratmadıkları için kapitalistler açısından merkezi bir öneme sahip değildir. Bu sisteme göre kadınlar çocuk yetiştirme, ev işlerini yapma ve aile için tüketim maddeleri satın alma işlerini yapan kişilerdir. Üst sınıfa mensup kadınlar ev işlerini yaptırmak için uşak tutarken, yoksul kadınlar tüm yaşarnları boyunca bu işlerle ilgilenmişlerdir. Bu süreçte kadınlar ailenin geçimine yardımcı olmak için dışarda da çalışmak zorunda kaldıklarından "çifte ezilenler" haline gelmişlerdir (Reed 1985: 84).

Zenginleri daha da zenginleştiren süreç fakirleri daha da fakirleştirmiştir. Yoksullar sayıca artarken zenginle fakir arasındaki uçurum da derinleşmiştir. Sonuçta nüfusun büyük bir kısmı yoksullaşmış ve bu yoksulların da çoğunluğu kadın ve çocuk olmuştur (Pelizzon 2009: 327-328).

16. yüzyılda yaşanan Reformasyon sonucu Katolik inancı da sarsılmıştır. Martin Luther önderliğinde yeni bir mezhep olan Protestan Kilisesi ortaya çıkmıştır. Protestanlıkla birlikte evliliğe olumlu bakılmış, bekârlık hoş karşılanmamış ve doğurganlığın görev kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca yaşanan reformasyon ile birlikte kadınların evkadınlaştırma süreci hızlanmıştır (Berktaş 1996: 142). Protestan inancına göre evlilik yetişkinler için bir yaşam biçimidir ve rahiplerin eşleri örnek alınarak yeni bir eş kavramı ortaya atılmıştır. Protestan kilisesi kadınların ev kadınlaşmasına destek olmuş ve bu süreci hızlandırmıştır (Kadıoğlu 2001: 101).

Kadınların evlere hapsedilmesi sürecinin hızlandırılması sadece burjuva sınıfı, devlet ve kilise ile olmamıştır. Aynı zamanda işçi proleteryanının da katkılarıyla hızlanmıştır. Mies (2012: 205), proleter sınıfın, mülksüz işçilerin evlenme yasağının kaldırılmasına sevindiklerini ve destek olduklarını belirtmiştir. Burjuva evliliği ve burjuva ailesi "ilerici" olarak görüldüğü için işçi sınıfının ailesinin olması ve evlilik üzerindeki yasakların kaldırılması, işçi sınıfı tarafından ilerici bir hareket olarak

görülmüştür. Öte yandan vasıflı işçiler karısının çalışmayıp çocuklarına bakabilmesi için erkek işçinin aldığı ücretin aileyi geçindirebilecek düzeyde olması gerektiğini savunmuşlardır (Mies 2012: 205-206). Proleter erkeklerin kendi sınıfından olan kadınların evlere hapsedilmesiyle maddi çıkarlar sağladığı görülmüştür. Erkekler iş konusunda bir tekel gücü elde etmişler ve ailenin parasal geliri üzerinde bir hâkimiyet kurabilmişlerdir (Mies 2012: 210). Kadınların evlere hapsedilmesiyle birlikte kadınların politik güçleri ve pazarlık güçleri ellerinden alınmıştır. Bundan böyle evkadınları özgür erkek proleterlere bağlı bir yaşam sürmek zorunda kalmıştır.

Mies (2012: 211) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Evkadını ücret kazanıp aileyi geçindiren kişiye, özgür olmayan bir işçi olarak "özgür" bir proletere bağlı olduğu için, proletaryanın işgücünü satma "özgürlüğü" ev kadınının özgür olmamasına dayanır. Dolayısıyla erkeklerin proleterleşmesinin temelinde kadınların evkadinlaştırılması yatmaktadır.” (Mies 2012: 211).

Böylelikle nasıl ki burjuva sınıfı için proleter işçi sınıfı bir sömürge ise proleter işçi sınıftaki erkekler için de eşleri kendilerinin sömürgesidir. Bu yüzden proleter işçi sınıftaki erkek medeni bir kişi statüsüne yükseldiğini düşünerek psikolojik açıdan kendisini medeni ulusun tam bir üyesi olarak görmeye başlamıştır. Ama bu medenileşmenin sonucunda kendi sınıfına ait olan kadınlar ikinci plana itilmiş ve evkadını olmuşlardır (Mies, 2012: 211).

Michel (1993: 64) 19. yüzyılı "vahşi" kapitalizm çağı olarak tanımlamaktadır. Emperyalizm ile birlikte pazar, dünya pazarı haline gelmiştir. Rekabet artmış ve döngüsel bunalımlara sebep olmaya başlamıştır. Ancak Michel (1993)' e göre kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi için meta üretiminden elde ettiği karı, meta dışı yaptığı üretime eklemesi gerekmektedir. Michel bu durumu aileye yapısına uyarlayarak şu şekilde açıklamıştır; *“erkeğin ve çocuğun emeğinin piyasada meta olarak satılabilmesi için kadınların meta dışı üretim olarak eviçinde yeniden üretim yapması gerekmektedir. Bu aslında temel birikimdir.”* (Michel 1993: 64). Bu bağlamda kapitalist açısından yedek işgücünün yaratılması için aile önemli bir konumdadır ve eviçinde ücretsiz üretim yapan (kadın) birine ihtiyaç vardır.

Kapitalist toplumlarda kadın bedeni ve emeği metalaştırılmıştır. Kadınların kapitalist anlamda sömürülmesi, bedenleri üzerindeki tahakkümle eşgdmldr. Bu bölümde de anlatılmaya çalışıldığı gibi kadın binlerce yıldır erkek egemenliğinin kurduğu sistemde sömürülmüş ve ikincil plana atılmıştır. Ataerkil yapının perinlediği bu durum kapitalist sistemle birleşerek kadının cinselliğini, bedenini, üreme kapasitesini denetlemiş ve emeğini sömürmüştür.

Tarihsel süreç içerisinde ataerkil yapının oluşturulması ve üretim ilişkilerinin farklı dönemlerde farklı biçimlerde olması kadının sömürülmesine neden olmuştur. Bu tezin ikinci bölümünde Veblen'in iktisadi dşnesi üzerinden kadının ekonomik ve toplumsal konumundaki değişme incelenecektir. Bu bağlamda birinci bölümde anlatılan tarihsel süreçle Veblen'in düşünçesinde paralellikler bulunmaktadır. Veblen kadının ekonomik ve toplumsal konumunu tarihsel süreç içerisinde ele almıştır. Öte yandan Veblen'in ortaya koyduğu düşünceler günümüzde kadının ekonomik ve toplumsal yaşam içinde ikinci planda olmasının nedenlerinin anlaşılması açısından oldukça yararlı bir analiz sunmaktadır.

II. BÖLÜM

2. VEBLERİN DÜŞÜNÇESİNDE MÜLKİYET VE KADIN EMEĞİNİN DEĞERSİZLEŞMESİ

Birinci bölümde mülkiyet ilişkilerindeki değişime paralel bir şekilde kadının ekonomik ve toplumsal konumunun nasıl değiştiği incelenmiştir. Bu bölümde ise Veblen'in iktisadi düşüncesi üzerinden mülkiyet ilişkilerinde yaşanan değişimler ile kadının ekonomik ve toplumsal konumu arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Veblen'in iktisadi düşüncesinde, kadınların ekonomik ve toplumsal hayattaki rolleri tarihsel süreç içinde ele alınmaktadır. Bu yüzden bu bölümde tarihsel sürecin Veblen'in düşünce sistemiyle uyumlu olup olmadığı, kadının mülk haline getirilme sürecinin Veblen tarafından nasıl açıklandığı, kadın bedeninin metalaştırılması, kadınların gösteriş tüketimleri, moda gibi konular üzerinden tartışılmıştır.

2.1. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Kurumsal Evrim

Thorstein Veblen hem iktisat biliminde hem de sosyoloji biliminde düşünce dünyası ve kişiliğiyle önemli bir yer tutmaktadır. Evrimci bir iktisat bakış açısına sahip olmasıyla birlikte kapitalizmi Marksist olmayan bir bakış açısıyla eleştirmektedir. Veblen kurumsal iktisat okulunun kurucusu olarak kabul edilir.

Veblen'in iktisadi analizindeki temel kavramlar, kurumlar, içgüdüler ve alışkanlıklardır. Bu kavramlar arasında en çok vurguladığı 'kurum' kavramı olmuştur. Veblen kurumu 'belirli bir zaman diliminde genel olarak uygun görülen düşünce ve davranış alışkanlıkları olarak tanımlamaktadır (Baş Dinar 2013: 47). Sonuç olarak

kurumlar, geçmişten devralınan düşünce ve davranış alışkanlıklarının toplamını oluşturmaktadır. Gürkan (2007: 241), düşünce ve davranış alışkanlıklarını zaman içinde toplumda gelenekselleşmiş olan bireylerin düşünce biçimini ve olaylara verdiği tepkiyi belirleyen toplumsal bir bilinç olarak tanımlamıştır (Gürkan 2007: 241-242). Burada dikkat edilmesi gereken nokta kurumların alışkanlık kavramını da içermesidir. Veblen, kurumların alışkanlığın bir sonucu olduğunu belirtmiş ve değişimin de her zaman düşünce alışkanlıklarında bir değişime neden olduğunu vurgulamıştır (Gürkan 2007: 242).

Alışkanlık kavramı toplumdaki ortak kabul görmüş düşünce alışkanlıklarıdır. Bir kurumun oluşması ve devamlılığını sağlaması için bireylerin ortak bir anlayışla hareket edip bu anlayışı da sürekli olarak devam ettirerek alışkanlık haline dönüştürmesi gerekmektedir. Gürkan (2007: 242) Veblen'in toplumsal değişim kuramında birbiriyle çatışma halinde olan iki farklı kurumun ortaya çıktığını belirtir. Bunlardan ilki değişime direnen geleneksel kurumlar diğeri ise değişimi tetikleyen dinamik teknik kurumlardır (Gürkan 2007: 242).

Veblen'e göre kurumlar geçmişin düşünce alışkanlıklarını yansıttığı için toplumun sosyal yararını geliştirmekte gerekli işlevlere sahip değildir (Baş Dinar 2013: 48). Çünkü kurumlar statik ve tutucu özellikler göstermektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan problemlere ve yeni teknolojik araçlara uyum sağlayamamaktadır. Veblen, kurumların daha çok baskıcı ve değişime dirençli olduğunu belirtmiştir. Ancak burada önemli bir ayırım bulunmaktadır. Kurumlar, bireylerin düşünce ve davranışlarını biçimlendirmekle birlikte bireyler de toplumun düşünce alışkanlıklarını zaman içinde değiştirerek kurumları biçimlendirebilmektedir. Ayrıca kurumlar geçmiş sürecin ürünü olduğu için hiçbir zaman tam olarak bugünün ihtiyaçlarına cevap vermez (Chavance 2019: 35).

Öte yandan *“kurumlar sadece hakim durumdaki manevi yetelik ve davranış tiplerinin belirlediği seçilimli ve uyarlamaya dayalı bir sürecin sonucu değildir; aynı zamanda insan yaşamına ve ilişkilerine dariözgün yöntemlerdir ve bu bakımdan kendileri de güçlü seçim etkenleridir”* (Chavance 2019: 42).

Düşünce alışkanlıkları, evrimin farklı aşamaları ve zamansallıkları arasında birbiriyle etkileşimli bir yapının oluşmasıyla meydana gelmektedir. Veblen'e göre insan doğasına ilişkin güdüler toplumsal evrim sürecini ve bu sürecin hızını belirler. Ayrıca içgüdüler, karşılıklı olarak birbirine bağımlı, toplumun yararına işleyen olumlu eğilimler ile birbirine bağımlı sorunsallar oluşturan, grup çıkarlarına aykırı olan olumsuz eğilimlerden oluşur (Chavance 2019: 35). Bu güdüler barışçıl içgüdüler ve yağmacı içgüdüler olarak ikiye ayrılmıştır. Veblen'e göre "barışçıl içgüdüler" topluma yararlı, hızla evrilen, toplumu ileriye taşıyacak kurumları ifade ederken; 'yağmacı içgüdüler' insanın kurumsal değişim sürecine direnç gösteren ve düşünce alışkanlıklarını korumak için davranışsal eğilimleri ifade etmektedir (Baş Dinar 2013: 57). Veblen, yağmacı içgüdülerin insan doğasında olmadığını, ilkel vahşi toplumdaki barbar toplum aşamasına geçişte ortaya çıktığını belirtmiştir. Barışçıl içgüdüler ise ebeveynlik içgüdüsü, aylak yaratıcılık içgüdüsü ve çalışma içgüdüsüdür. Bu temel içgüdüler aslında 'insan' kavramının içini dolduran öğelerdir ve durağandır. İnsanın yaşadığı kültürel ortama bağlı kalarak bu durağan öğeler çeşitli yaşam becerileri ve düşünce alışkanlıklarını ortaya çıkartır. Veblen'e göre bu alışkanlıklar, kültürden kültüre farklılık gösteren kurumları biçimlendirir (Rutherford 1994: 94 aktaran Özçelik 2007: 214).

Bu içgüdüler arasındaki ikili karşıtlık birbirini izleyen evrim aşamalarında meydana gelmiştir. İlkel yabani aşamada basit teknoloji, çalışma içgüdüsünü teşvik eder ve hayatta kalma mücadelesi nedeniyle üretme olgusu ön plandadır. Ancak teknoloji bir artı değer üretmeye başlayınca toplum barbarlık aşamasına geçerek yağmacılık ön plana çıkar (Chavance 2019: 37-38)

Bu içgüdüler arasında en önemlisi ustalık içgüdüsüdür. Veblen'e göre ustalık içgüdüsü, insanın üretimi, dayanıklılığı ve verimliliği erdem olarak algılaması ve bunun için çabalaması anlamına gelmektedir. Ustalık içgüdüsü, başarıyı ve insanlar arasındaki rekabeti teşvik etmekle birlikte toplumsal ve kurumsal evrimin itici gücü olan teknolojik gelişmenin temelini oluşturur (Baş Dinar 2013: 59). Veblen, ustalık içgüdüsünü kurumsal yapıyı değişime zorlayan dinamik bir unsur olarak ifade etmiştir. Ustalık içgüdüsü kurumlardan, alışkanlıklardan daha eski ve daha güçlüdür. Bu içgüdü insan doğasına ait olduğu için kötü kurumları ya da yıkıcı özellikleri olan yağmacı içgüdülerini

bertaraf edebilecektir (Kızılkaya 2001: 64). Veblen, toplumsal olarak yaşanan refah artışını çalışma içgüdüleriyle bağdaştırmış ve barbar dönemin ortaya çıkmasında çalışma içgüdüsünün bastırılmasının etkili olduğunu belirtmiştir (Kızılkaya 2001: 71).

Ebeveynlik içgüdüğü, aile kavramının ötesinde toplumsal dayanışmayı ve üretilen ürünün paylaşılmasını ifade etmektedir. Bu içgüdülerin tamamlayıcısı olan aylak merak içgüdüğü ise insan davranışlarında hedonizm içermeyen, insanların dünya gerçeklerini anlamaya çalışırken tutarlı ve bilimsel bilgiye ulaşma çabasıdır. Sonuç olarak bireyin davranışsal eğilimleri, kurumlar, içgüdüler, çevresel koşullar, geçmiş tecrübeler arasındaki karşılıklı ve birikimli etkileşim sonucunda oluşmaktadır (Gürkan 2007: 244-245). Bu noktada bireyin beğeni ve seçimleri onun nasıl davranacağını belirler. Geçmişten gelen gelenek-görenek ve maddi koşullar bireyin seçimlerini etkilerken, kurumsal yapılar da onunla birlikte evrilip değişmektedir (Özçelik 2007: 224). Dolayısıyla yaşam biçimleri, eskiden beri var olan toplumsal durum tarafından belirlenir. Zamana ve mekana göre değişim gösteren bu durumun temelinde ise maddi ve teknolojik koşullar yer almaktadır. Böylelikle kurumlar ile bireyler arasında karşılıklı ve sıkı bir bağ bulunmaktadır (Özçelik 2007: 225).

Veblen'e göre içgüdüler insanın davranışlarını şekillendiren ve yönlendiren dolayısıyla toplumun düşünce alışkanlığını ve kurumları belirleyen bir etkidir. Veblen, insanlarda bulunan ustalık içgüdüğü, ebeveynlik içgüdüğü, aylak merak içgüdüğü gibi içgüdüleri insan doğasına özgü olarak kabul etmiştir. Bunun yanı sıra bireylerin zaman ve mekâna göre değişebilen içgüdülerinden de bahsetmiştir. Zamana ve mekâna göre değişebilen içgüdüler ise insanların yaşam becerilerindeki ve düşünce alışkanlıklarındaki farklılıkların kaynağını oluşturur. İnsana özgü olan içgüdüler her zaman var olmaktadır, ancak yaratacağı sonuçlar kültürel çevre tarafından belirlenmektedir (Baş Dinar 2013: 49). Sonuç olarak temel içgüdüler insanı insan yapan özler olarak kabul edilirse kurumlar da kültürlerin özü olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla toplumlar arasında farklı gelişmişlik düzeylerinin ortaya çıkmasının ardında bireylerin verdiği farklı içgüdüsel davranışlar yatmaktadır. Bunun sonucu olarak da farklı düşünce alışkanlıkları gelişecektir. Bu bağlamda kurumların ortaya çıkmasında hem bireylerin

içgüdüsel davranışları hem de içinde buldukları kültürel çevre etkili olmaktadır (Özçelik 2007: 225-226).

İnsan davranışları, insanın mizacından gelen eğilimleri ve toplumda edindiği alışkanlıklar aracılığıyla belirlenir. Bu alışkanlıklara bağlı olarak düşünceler ve eylemler de zaman içinde değişmektedir. Alışkanlıkların değişmesindeki itici güç ise toplumun geçmiş kuşaklardan miras olarak aldığı ortak bilgi stoku olan teknolojidir (Stabile, 2005: 56 aktaran Baş Dinar 2013: 51). İlkel toplum aşamasında teknoloji düzeyi düşük olduğu için hayatta kalabilmek ve beslenebilmek adına insanların endüstriyel faaliyetlerle ilgilenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda insan faaliyetlerindeki temel güdü ustalık içgüdüleri olmuştur (Baş Dinar 2013: 59). Ayrıca ilkel toplumda insan, üretimdeki yetkinliği ile değerlendirilmektedir. Bireyler bu şekilde birbirleriyle karşılaştırılarak çalışma içgüdüleri yüceltilmiş ve insanlar bu şekilde saygınlık kazanmışlardır. Ancak teknoloji artışıyla maddi zenginliğin ortaya çıkması ile birlikte insanlar arasındaki saygınlık kazanma kriteri artık mülkiyetle ilişkili olmuştur (Kızılkaya 2001: 73).

Yağmacı aşamada ise teknolojik gelişme verimliliği artırmış ve üretim düzeyi çalışmayan aylak bir sınıfın geçimini sağlayabilecek noktaya gelmiştir. Barışçıl toplum aşamasından yağmacı toplum aşamasına geçilmesiyle birlikte ustalık içgüdüleri yağmacı içgüdüleri tarafından engellenmiştir. Yağmacı içgüdüleri işler arasında bir farklılık ortaya çıkartarak bazı işlerin erdemli olduğu algısını yaratmıştır (Baş Dinar 2013: 59).

Yağmacı kültürün gelişmesi ile birlikte endüstriyel iş ile endüstriyel olmayan iş arasında bir farklılaşma olmuştur. Endüstriyel olmayan işler savaş, siyaset, kamusal ibadet ve kamusal eğlence gibi meşguliyetlerdir (Veblen 2016: 16).

Veblen'in kurumsal evrim sürecinde barışçıl içgüdüleri, sanayileşmeyi ve üretimi ön plana çıkartmaktadır. Bu içgüdüleri ustalık içgüdüleriyle beraber toplumların ilerlemesini sağlamaktadır. Dolayısıyla barışçıl içgüdüleri etkin özellikler göstermektedir. Yağmacı içgüdüleri ise üretim artışını engellemektedir. Bu içgüdüleri

üretim olmaksızın ticari ve finansal faaliyeti ortaya çıkarmaktadır (Baş Dinar 2013: 60-61).

Veblen (2016: 171)'e göre düşünce alışkanlıkları, insan doğasını etkilemektedir. Dolayısıyla düşünce alışkanlıklarında meydana gelen değişimle insan doğası da değişmektedir. Düşünce alışkanlıkları değişen koşullarla birlikte değişip geliştiği için toplumun gelişimini de sağlamaktadır. Örneğin eğer bir davranış toplumsal açıdan itibarlı hale gelirse, bu durum toplumun düşünce alışkanlıklarını şekillendirerek bireylerin isteklerini ve eğilimlerini yönlendirmektedir (Veblen 2016: 171). Düşünce alışkanlıklarında yaşanan değişimin temelinde bireylerin varoluş mücadelesi vererek çevreye uyum sağlama çabası vardır. Bunun sonucu olarak toplumun düşünce alışkanlıkları değişirken kurumlar ve toplum da değişmektedir.

Veblen'in kurumsal evrim teorisi en geniş ayrıntılarıyla Aylak Sınıfın Teorisi adlı çalışmasında ele alınmıştır. Bu çalışmada Veblen batı tarihini dört aşamaya bölmüştür. Bunlar sırasıyla neolitik dönemin yabancıl barışçıl aşaması, mülkiyet, erkek üstünlüğü ve aylak sınıfın ortaya çıktığı yağmacı barbar aşama, elisi ekonomisinin olduğu modern dönem öncesi aşama ve fabrikaların olduğu modern çağ. Veblen' e göre bu aşamaların ana hatlarını çizen temel unsur, farklı teknoloji düzeyleri olmuştur (Baş Dinar 2013: 55).

Barışçıl aşamadan yağmacı aşamaya geçebilmek için teknik bilgiye ihtiyaç vardır. Bu teknik bilgi edinildikten sonra yağmacı aşamaya geçilebilmiştir. Veblen (2016: 23) alet kullanımında, insanlar ilerleme kaydettikçe yabancıl grupların yaşam alışkanlıklarının değiştiğini belirtmiştir (Veblen 2016: 23). Grupların endüstriyel verimliliği arttıkça ve silahlar geliştikçe, saldırganlıklarının ve başarıya ulaşma şanslarının arttığını vurgulamıştır. Saldırganlık grubun yönlendirici hedefi haline geldiğinde, kahramanlık bireyler arasında haksız ayrıma neden olmuş ve saygınlık da kahramanlıkla elde edilir olmuştur.

Kültürel olarak geriye gidildiğinde ilkel vahşi toplumlarda ekonomik sınıflar yoktur. Bu toplumlar küçük yerleşik gruplardan oluşur ve genel olarak topluluk barışçıl

özelliğe sahiptir. Ayrıca bireysel olmayan, tüm kaynakları kas gücüyle harekete geçiren ve tüm ortak bilgileri kullanan bir üretim biçimi söz konusudur. Bu gruplarda bireysel mülkiyetin ekonomik sistemlerinde önemli bir yeri olmadığı için insanları çatışmaya ve rekabete itecek bir durum da yoktur (Veblen 2016: 13). Bu toplumlarda işler arasında haksız ayırım daha az bulunmakta ve yapılan işlerde etkinlik ve verimlilik ön plandadır. Dolayısıyla bu noktada önemli olan topluma neyin fayda sağlayıp sağlamadığıdır. Bu dönemin en belirgin özelliği barışçıl ortamda insanların üretime yönelik bir düşünce alışkanlığına sahip olmasıdır. İlkel toplumlarda her birey çalışma ile iç içe olmuştur. Dolayısıyla toplulukları ya da kültürü belirleyen temel etken bu dönemde gelenek, göreneklerden ziyade teknolojik ustalık olmuştur (Kızılkaya 2001: 95).

İlkel vahşi toplumlarda insanların yaşamlarını sürdürmek için yardımlaşmaya ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Ancak teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan artı değer yıkıcılığa ve barbarlığa neden olmuştur. Artık insanlar zenginliklerine göre sınıflandırılmaya başlamıştır. Veblen bu aşamada bencilliğin, kabalığın ve taklidin ortaya çıktığını belirtir (Kızılkaya 2001: 95, dipnot 225). İlkel barışçıl aşamadan yağmacı aşamaya geçilmesiyle birlikte rekabetin ortaya çıkması toplumun barışçıl özelliğine ket vurmuştur. Dolayısıyla, gaddarlık, çıkarıcılık, ikiyüzlülük, zorbalık gibi davranışlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Avcı kültürün gelişimi tamamlandığında yapılan işler konusunda daha katı bir ayırım olmuştur. Veblen bu noktada kahramanlık geleneğinin saygın kabul edildiğini belirtmiştir. Toplumda ‘onurlu insan kesinlikle kahramanlık içeren işlerle meşgul olmalıdır’ algısı yer edinmiştir. Onurun kazanılması için kişi zamanını savaşıarak geçirmeli ve barışçıl düzeni bozmak üzere çaba sarf etmelidir. Eğer kişi iri, gaddar değilse bütün angarya işleri yapma görevi ona düşecektir. Barbar kişi, barışçıl endüstriyel işleri bu kişilere ve kadınlara bırakır. Endüstriyel işler, böylelikle alçaltıcı olarak algılanmaya başlamıştır. Dolayısıyla barbar kişi, emek gerektiren aşağılayıcı işlerden kaçınmıştır (Veblen 2017: 37-39).

Veblen (2017: 58), endüstrinin gelişmesiyle yağmacı yaşam koşullarının ortaya çıktığını, yabanıl insanların birbiriyle yiyecek kavgasına girerek düşman olduğunu ve böylelikle avcılığa dayalı bir yaşamın sonucunda da barbar kültürün başladığını söyleyerek, bu yağmacı kültüre uygun kurumların ortaya çıkmasıyla grubun sınıflara

ayrıldığıını belirtmiştir. Toplumdaki bu ayrım dövüşçü olanlar ve barışı koruyanlar şeklinde olmuştur (Veblen 1899: 504-505).

2.1.1. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Aylak Sınıf Kavramı

Barışçıl aşamadan yağmacı aşamaya geçişte aylak sınıf kurumu ortaya çıkar. Aylak sınıf, genel olarak endüstriyel işlerden muaf tutulmuş ve bu sınıfa mahsus işler onurla ilişkilendirilmiştir. Bu onurlu işler, savaşla ve dini hizmetler ile ilgilidir. Aylak sınıfın endüstriyel işlerden muaf tutulması ise ekonomik üstünlüklerinin ispatı olmuştur. (Veblen 2016: 9). Veblen aylak sınıf kurumunun ortaya çıkması için gerekli koşulları aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

- *“Topluluk yağmacı bir yaşam biçimine sahip olmalıdır. Aylak sınıfı başlatacak olan grup baskı ve savaş hilelerinin verdiği zararın sıkıntısına alışkın olmalıdır.*
- *Topluluğun belirli bir kısmı işten muaf tutulacağı için geçinmek kolay olmalıdır. Aylak sınıf kurumu işlerde ayrıma gidilmesinin sonucudur ve bazı işler değerli, bazıları ise değersizdir. Bu eski ayrıma göre değerli işler, içinde kahramanlık ve başarı barındırırken, değersiz sayılan işlerde bu unsurlardan bahsetmek mümkün değildir.”* (Veblen 2016: 14)

Bu bağlamda aylak sınıf barışçıl aşamadan yağmacı aşamaya geçişte ortaya çıkmış ve barışçıl aşamada yer alan ustalık içgüdüleriyle yapılan insan faaliyetleri diğer bir deyişle teknolojik gelişmeye hizmet eden faaliyetler küçümsenmeye başlanmıştır. Bunun üzerine kahramanlık, siyaset, din gibi işler ise yüceltilmiştir. Yağmacı yaşam topluma nüfuz ettikçe yiğitlik, avlanma gibi işler toplum tarafından saygınlık görmüş ve ödüllendirilmiştir. Dolayısıyla yağmacı aşamaya geçilmesiyle beraber öykünme koşulları da değişmiştir. Buna göre emek gerektiren işler artık toplum tarafından onur kırıcı ve değersiz uğraşlar olarak görülmüştür.

Veblen aylak sınıfı aşağıdaki cümlelerle açıklamaktadır:

“Aylak sınıf, soylular, rahipler ve onlara eşlik edenlerden oluşur. Bu sınıfın uğraşları, buna paralel olarak çeşitlendirilmiş olsa da endüstriyel olmama hususunda

ortak bir ekonomik karakteristiğe sahiptirler. Endüstriyel olmayan bu uğraşlar kabaca, yönetim, savaş, dinsel edim ve spor adı altında yapılanları kapsar.” (Veblen 2017: 60).

Veblen'in 'aylak' kavramı kesinlikle miskinlik ya da uyuşukluk anlamına gelmez. Aylaklığı, 'zamanın üretken olmayan tüketimi' ve 'üretken işin değersiz görülmesi' anlamında kullanmıştır. Veblen üretken emeğin sonucunda maddi bir ürün elde edildiğini belirtmiştir. Kahramanlık durumunda da aynı şekilde bir zafer hatırası elde edildiğini, bu zafer hatıralarının da nişanlar, rütbeler, madalyalar olduğunu söylemiştir. Böylelikle Veblen, aylak yaşamı kahramanlıkla ilişkilendirerek bu yaşama uygun başarılar ve kahramanlığın zafer hatıraları, herhangi bir üretken emekle ilişkili olmadığını ispatı niteliğinde kullanılmıştır. Sonuç olarak aylak, maddi bir ürün üretmediğini konumunu sağlamlaştırmak adına böylelikle çevresine ispat etmektedir (Veblen 2016: 45-46). Veblen (2017: 60) aylak sınıfın toplumda egemen olduğunu ve bu sınıfın toplumda geçerlilik kazanan davranış kurallarını biçimlendirdiğini vurgulamıştır. Bu davranış kuralları ise her yerde ve her koşulda doğru ve iyidir (Veblen 2017: 60).

Veblen (2016: 192)'e göre aylak sınıf, kültürel evrimin zenginliğin eşitsiz dağılımına neden olacağını düşünmektedir. Bu yüzden aylak sınıfın kendine özgü hareketsizliği, gösterişsel israfı ve tutuculuğu ile kültürel evrimi engellediğini ifade eder. Bu bağlamda, aylak sınıf sürekli olarak sosyal gelişmenin çevreye uyumunu geciktirmektedir. Dolayısıyla aylak sınıf kurumu, gösterişçi boşa harcama ve endüstriyel muafiyet kavramlarıyla kültürel gelişmeyi etkiler ve böylelikle kurumların gelişimini denetim altında tutarak insanların düşünce alışkanlıklarını biçimlendirir. Sonuç olarak bu sınıf, toplumsal yapı ve bireyler üzerinde etkiye sahiptir (Veblen 2016: 192).

Veblen aylaklığın bir saygınlık aracı olarak görülmesinin soylu ve soylu olmayan işler ayrımının yapıldığı arkaik döneme kadar gitmekte olduğunu belirtmiştir. Aylaklık onurlu bir şeydir ve angarya işlerden kaçındığı için de buyurucu bir nitelik taşımaktadır. (Veblen 2016: 85). Dolayısıyla arkaik dönemlerden itibaren üretken etkinliğin aşağılanması dolayısıyla büyük bir aylak sınıf ortaya çıkmıştır.

Veblen, çalışma içgüdüsünün, gösterişçi boşa harcamayla çeliştiğini ve herkeste mevcut olan bir güdü olduğunu ifade eder. Ancak bütün emek gerektiren işler köleler tarafından yapıldığı için, üretken olan çaba insanların zihninde sefilliği canlandırmış ve böylelikle çalışma içgüdüsüne ket vurmuştur. Yarı barışçıl aşamadan, endüstrinin barışçıl aşamasına geçildiğinde çalışma içgüdüsünün daha etkili olduğu görülmüştür (Veblen 2016: 85-87).

Veblen'e göre, düşük sınıflar ne olursa olsun emek harcamaktan sakınmazlar ve emek bu sınıflar için küçük düşürücü bir eylem olarak görülmez. Emek harcamak, alt sınıfların yaşam tarzı olduğundan işlerindeki verimliliğe bağlı olarak saygınlık kazanmak için öykünmecî bir tavır takınırlar. Ancak üst sınıflar için durum bu şekilde değildir. Üst sınıfa mensup kişiler özellikle de üretken olan emek harcanması gereken işlerden kasten kaçınırlar. Bu durum özellikle barbar kültürün farklı aşamalarında görülmüştür (Veblen 2016: 39).

2.1.2. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Mülkiyet İlişkilerinin Ortaya Çıkışı ve Emeğin Değersizleşmesi

Zaman içinde toplumsal evrimde yaşanan değişmelerle ve teknolojinin gelişmesiyle insanların büyü ve dine bakış açısını değiştirmesi ve yine teknolojiyle birlikte toplumsal refahın artmasıyla mülkiyet kavramı ortaya çıktı (Kızılkaya 2001: 95). Veblen'e göre vahşi aşamada insanlar hayatta kalabilmek için birbirleriyle yardımlaşmak zorunda kalmışlardır. Ancak teknoloji artı değer yaratmaya başlayınca yıkıcılık ve barbarlık başlamıştır. Bu aşamada çıkarıcılık, bencillik ve kabalık ortaya çıkmıştır. Endüstrinin büyümesiyle birlikte zengin olmak saygınlık ve itibarın dayanağı haline gelmiştir. Veblen'e göre mülk sahibi olmak toplumda kişinin saygınlık kazanmasının en önemli yoludur (Veblen 2016: 32).

Endüstriyel olarak gelişmiş toplumlarda toplumun çıkarı artık bireyin öykünmecî çıkarıyla örtüşmez ve bu toplumlarda bireyler birbirlerine rakip olur. Aylak sınıfın ekonomik çıkarları maddî işlere, alt sınıfın çıkarları ise endüstriyel işlere dayanmaktadır. Emek gerektirmeyen meşguliyetler ise yağmacı özellikleri muhafaza etmek ve daha da ileri götürmek amacını taşır. İnsanların düşünce alışkanlıkları ne

kadar rekabetçi olursa, ekonomik yaşamdaki yağmacı tutum o kadar ön plana çıkmaktadır (Veblen 2016: 202-205).

Veblen'e göre mülkiyetin temelinde öykünme olgusu vardır. Bu öykünme durumu mülkiyet kurumunun bulunduğu toplumsal yapının gelişmesinde etkili olmuştur. Mal varlığı toplumda yüksek statüye sahip olmayı sağlamıştır. Bütün malların özel mülkiyete tabi olduğu toplumlarda geçinmek için para kazanma işi toplumun yoksul kesimine düşmüştür. Mülkiyet kavramı yaşam için gerekli olan gelirden daha fazlasını ifade etmektedir. Örneğin bir savaş kazancının başarılı bir zafer hatırası olabilir. Mülkiyetin başlangıç aşaması diğer düşman topluluklarla yapılan savaşlar sonucu elde edilen ganimetlerdir. Ancak özel mülkiyet savaşlarda tutsak edilen kölelerle ortaya çıkmıştır. İşte mülkiyetin başlangıç aşamasından özel mülkiyete geçen süreçte endüstriyel organizasyon ortaya çıkmış ve göçebe yağmacı topluluk kendine yeten bir topluluk haline gelmiştir. Sonrasında mülk, başarılı bir yağmanın sonucu olarak mal sahibinin toplumda nüfuzunu arttırmıştır (Veblen 2016: 30-31). Sonuç olarak mülkiyet belirli toplumsal sınıfların güçlenmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Belirli toplumsal sınıfların içinde din adamları ve askerler de mevcuttur. Dolayısıyla barbar dönemde din adamlarının ve askerlerin toplumsal yetkinlikleri ve rolü artmış, idari ve dini anlamda bir merkezileşme ortaya çıkmıştır. Kızılkaya (2001: 110) bu noktada insanların içgüdülerinin de etkilendiğini belirtmiş ve ebeveynlik içgüdüünün vatanseverlik biçimine dönüştüğünü ifade etmiştir. Veblen'e göre bu aşamada toplum ataerkil bir yapıya bürünmüş, zenginlik belirli bir kesimde toplanmış, kölelik ve serfliği içeren refahta ve toplumsal tabakada ciddi bir kayıp yaşanmıştır. Toplumsal, dini, politik amaçlara hizmet eden ataerkil-baskıcı liderlik biçiminde savaşçı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çocukların ve kadınların bağımlılığı da artmıştır (Kızılkaya 2001: 110).

2.2. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Kadının Ekonomik ve Sosyal Statüsündeki Değişim

Veblen kendisini feminist olarak hiçbir zaman nitelendirmemiştir. Ancak eserlerinde erkeklerin ve kadınların toplumsal olarak farklı dönemlerde, farklı

konumlarda yer aldığını ifade etmiştir. Veblen evrimsel bir bakış açısına sahip olması nedeniyle ilkel vahşi toplumdan, modern topluma uzanan süreçte kadının toplumsal konumundaki gerilemeyi eleştiren kişilerden biri olmuştur.

Veblen kadınların bir metadan ya da objeden daha fazlası olduğunu dile getirmiştir. Veblen'in kadınlara bakış açısındaki bu tutumu kadınların özgür olduğu bir ailede yetişmiş olmasının da etkisi bulunmaktadır. Max Lerner, Veblen'in annesinin sınırlı topluluklarında amatör bir doktor olarak görev yaptığını ve babasının da sadece erkek kardeşlerini değil kız kardeşlerini de köyde ilk kez koleje gönderen kişi olduğunu ifade etmektedir (Lerner 1948 aktaran Gilman 1999: 691).

Gilman (1999:691)'a göre bir feministin asgari tanımının yapılabilmesi için şu üç unsurun içermesi gerekli, *ilk olarak erkek ve kadının eşit olduğu inancı, ikincisi erkek ve kadınların sosyal statülerindeki farklılıkların toplumsal olarak oluşturulduğu inancı ve üçüncüsü kadınları aşağı bir sosyal statüye koymanın ahlaki açıdan yanlış olduğu'dur*. Bütün bu fikirler aslında Veblen'in düşüncesinin temelini oluşturmaktadır (Gilman 1999: 691).

Bu bölümde Veblen'in Aylak Sınıfın Teorisi adlı eserinde, Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi, Çalışma İçgüdüğü ve Emeğin Usandırıcılığı, Mülkiyetin Başlangıcı, Kadınların Barbar Statüsü adlı makalelerinde cinsiyetin konumu üzerine yaptığı tartışmalar ele alınmıştır.

2.2.1. Özel Mülkiyetin Ortaya Çıkışı ve Emeğin Değersizleşmesi Sürecinde Kadının Değişen Konumu

Daha önceki bölümde ifade edildiği gibi barışçıl toplum yapısından yağmacı toplum yapısına geçişte işler arasında katı bir ayrımın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu toplumlarda kadınlar ve erkekler arasında, iş bölümü konusunda belirgin ve haksız bir ayrım belirmiştir. Veblen'e göre daha düşük barbar kültürdeki erkek işleri, grup yaşamı için kadın işlerinden daha üstün tutulmuştur. Çünkü erkek işleri, hem gruba gıda teminini sağlamakta hem de grubun diğer tüketimi için gerekli olan unsurları

sağlamaktadır. Erkekler genellikle savaş, avlanma, spor ve dinsel edimler gibi işlerle meşgul olmaktadır (Veblen 2016: 11). Veblen'e göre geleneksel iktisat yazınında aslında erkeğin yaptığı bu işler üretken işler ve endüstrinin ilk örneği olarak kabul edilir. Barbar toplumdaki erkek bakış açısına göre erkeğin kendisi emekçi değildir. Sonuç olarak barbar kültür aşamasında erkek için yaptığı iş, 'kadının emek gerektiren uğraşlarının bulunduğu sınıfa mensup olamaz' algısı ortaya çıkmıştır (Veblen 2016: 12). El işçiliği, endüstri, geçimi sağlamakla bağlantılı her türlü günlük iş aşağı sınıfın tek meşguliyeti olmuştur. Bu aşağı sınıf ise köleleri, diğer muhtaç kimseleri ve aynı zamanda kadınları kapsamaktadır (Veblen 2016: 10).

Kahramanlık gerektiren işler, üstün fiziksel yeteneklere sahip olan erkeklere, toplumsal açıdan saygın görülmeyen günlük işler de kadınlara bırakılmıştır. Barbar dönemdeki erkeğe göre dayanıksızlık bulaşıcıdır. Dolayısıyla üstün fiziksel özelliklere sahip erkek anlayışına göre, zayıf olan cinsiyetle mümkün olduğunca az temasa geçilmesi gerekmektedir. Erkeklerin, bu yersiz endişesi sebebiyle kadınların tercih ettiği yemeklerden bile yemediği ve bu durumun da hoş karşılandığı görülür. Veblen'e göre kadınların güçsüz olduğu ve bu güçsüzlüğün bulaşıcı olduğu görüşü, sonraki kültür aşamalarında kadınların yetersiz olduğu düşüncesini temellendirmiştir. Bu bağlamda kadınların erkeklerle aynı unvanlara sahip olması, din hizmetlerinde bulunması ya da toplumu temsil eden üst düzey görevlerde yer alması istenmemiştir (Veblen 1899: 504-505). Sonuç olarak erken dönem kültürel gelişimde barbar topluluklarda bulunan meşguliyetler iki farklı gruba ayrılmıştır; kahramanlık gerektiren saygın işler ve çok çalışma gerektiren, erdemlere sahip olmanın gerekmediği küçük düşürücü işler. (Veblen 1899: 503).

Veblen, kahramanlık gerektiren meşguliyet ve küçük düşürücü endüstriyel meşguliyetler arasındaki ayrım ile cinsiyetler arasındaki ayrımın birbiriyle örtüştüğünü belirtmiştir. Bu kahramanlık gerektiren işler, iri, kuvvetli ve saldırganlık eğilimi olan erkeğe kalmıştır. Bu durumda erkeğin görevi dövüşmek ve avlanmak olmuştur. Kadınlar ise emek gerektiren endüstriyel işlerle meşgul olmaktadır. Yağmacı yaşam biçimi grup içine yerleştikçe, erkeğe verilen kahramanlık gerektiren işler soylu ve onurlu olarak görülmüş, kahramanlık gerektirmeyen hizmet ve itaat etmeye yönelik olan

işler ise alçaltıcı ve saygın olmayan işler olarak görülmüştür. Örneğin kahramanlık ve angarya işler arasındaki ayrıma sadık kalan birçok avcı kabiledede erkek, öldürdüğü avı eve getirmez, bu değersiz vazife için karısını görevlendirir (Veblen 2016: 20). Barbarlık döneminde kahramanlık ve cesaret isteyen iş ile alçaltıcı ve saygın olmayan iş arasında yapılan ayırım, çağdaş kapitalizm toplumlarında endüstriyel olmayan iş ile endüstriyel iş ayrımının temelini oluşturmuştur (Baş Dinar 2013: 56).

Veblen'e göre kültürel evrim sırasında aylak sınıfın ortaya çıkışı ile mülkiyet sahipliğinin başlayışı aynı zamana denk düşmektedir. Veblen, yağmacı aşamada kadın mülkiyetinin kadın esirlerin himaye altına alınmasıyla başladığını ileri sürer. Bu kadınların himaye altına alınması, erkeklerin kadınları zafer hatıraları olarak kullanışlı görmelerinden kaynaklanır. Sonuç olarak bu durum erkeğin lider olduğu hanede, mülkiyet evliliği olgusunu ortaya çıkartmıştır. Yağmacı yaşam, bir yandan evliliğin zora dayalı hale getirilmesine öte yandan da mülkiyetin alışkanlık haline gelmesine yol açmıştır. Bu önemli iki durum birbirinden ayrılmaz. Çünkü her ikisi de erkeğin kahramanlığını teşhir etmesinde kullanılır ve erkek böylece üstünlüğünü ispatlamış olur. Dolayısıyla kadınların toplumdaki güçlü erkeklerin mülkiyeti olması, mülkiyetin erken biçimini göstermektedir (Veblen 2016: 27-28). Tarihsel süreç içerisinde de kabile toplumlarında yapılan savaşlar sonucunda esir edilenler genellikle kadınlar olmuştur. Esir edilen bu kadınlar köle olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda kadın köleler hem tarım işlerinde çalıştırılmış hem de daha fazla köle olması adına çocuk yapmaya zorlanmıştır. Ayrıca kadın köleler efendisinin cinsel ihtiyaçlarını gidermekle de görevlendirilmiştir. Dolayısıyla birinci bölümde birçok tarihinin belirttiği gibi özel mülkiyet sahibi olanlar ilk olarak erkekler olmuştur. Veblen de bu görüşü savunanlardan biri olarak mülkiyet kavramını şu şekilde ifade etmiştir,

“Mülkiyet kavramı, kadının mülk haline getirilmesine istinaden, kadınların endüstri ürünlerini de kapsayacak biçimde genişlemiş ve böylece insanların yanı sıra ‘şeyler’ de mülk haline getirilmiştir.” (Veblen 2016: 28). Özel mülkiyetin olduğu sonraki durumda bu sefer, erkekler arasında mallar üzerinden bir mülkiyet mücadelesi söz konusu olmuştur (Veblen 2016: 28-29).

Veblen'e göre; zor kullanma ve hâkimiyet altına alma eğilimi, mülk edinilen kişilerin sahiplerinin yiğitliklerini ispatlaması açısından olan faydaları ve mülk edinilen kişilerin hizmetlerinin faydaları kadınları mülk haline getirmeyi cazip hale getirmiştir. Kadınlar ve diğer köleler, mal varlığının ve mal varlığı birikiminin bir aracı olarak oldukça yüksek bir değere sahip olması nedeniyle karlı bir yatırım olarak görülmüştür. Yarı barışçıl kültürde kadın bir değer yaratarak ekonomiyi düzenlemiştir. Veblen endüstriyel sistemin temelini menkul bir mal olan kölelik olduğunu vurgulamış ve bu açıdan kadınların da genellikle köle olarak görüldüğünü belirtmiştir. (Veblen 2016: 53).

Yağmacı yaşamın ilk zamanlarında olan kölelik kavramında, kadın köleler, erkek kölelere göre daha kullanışlı olarak görülmektedir. Toplumda kadınlar ortaya çıkardıkları emekten ötürü ve efendinin kendisini yüceltmesi adına daha değerlidirler. Dolayısıyla erkek, alıkoyduğu kadın üzerinde bir hâkimiyet kurmuştur. Kölelik toplumda yaygınlaştığında, artık köle kadınlar efendisiyle bir evlilik ilişkisine de girmiştir. Veblen bu bağlamda erkeğin efendi kabul edildiği evlilik türünün, mülkiyet evliliğinin ve ataerkil toplumun temelini oluşturduğunu belirtmiştir (Veblen 1898: 364-365).

Avcı yaşam disiplini, erkeklerin kadınlarla olan ilişkilerini yönetmelerini sağlamıştır. Grup içerisindeki kadınlar, baskıyı ve sadece kadın oldukları için yaşadıkları değer kaybını paylaşmışlardır. Düşman gruplarından esir alınan kadınlar ise bu değer kayıplarının yanı sıra bir de efendisiyle özel bir ilişkiye tabi tutulmuşlardır. Esir alınan kadınlar, kahramanlığın bir sembolü olmuştur. Efendi-köle arasındaki özel ilişkiye, esir alınan kadınların alt sınıfa mensup olması dolayısıyla toplumda bir değer kaybı yaratmayacağı için, toplumun diğer üyeleri açısından itiraz edilmemektedir. Bu kadınların toplumla uyumlu hale getirilmesi baskıyla yapılan bir evliliğe dayanmaktadır. Topluluk içinde saygın bir konumda olmak için erkeğin 'mülkiyet-evlilik' gibi erdemli bir ilişkiyi kurması gerekmektedir. Esarete dayanmayan ve topluluk tarafından kabul görmeyen bir evlilik ilişkisi ise üstün fiziksel yeteneklere sahip erkek için değersiz görülmektedir (Veblen 1899: 507-509).

Grubun genişlemesiyle artık esaret yoluyla eş edinme durumu da zorlaşmıştır. Bu nedenle özgür kadınlar asimile edilerek evlilik yoluyla bir efendiye bağlanır. Ortaya çıkan evlilik ilişkisi ise bir meşruiyet kazanır. Veblen, özgür kadınların bu yolla onurlu üst sınıfa bağlı kadınlar haline dönüşmesinin, kadınların konumunu iyileştirmedeğini vurgular (Veblen 2017: 61-63). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, toplumun aylak sınıfa mensup kadınlara ve alt sınıfa mensup kadınlara bakış açısının farklı olmamasıdır. Her iki sınıfa mensup kadınlar erkek himayesi altında kalmışlardır. Toplumun yerleşik düzene geçtiği dönemlerde, düşman kabilelerden esir alınan kadın en üst rütbede olan kişiyle evlenince asil kana sahip olmuş ve bu durum onu emek gerektiren işlerden muaf tutmuştur. Bu bağlamda, toplumsal açıdan kadın hâlen erkeğin menkul malı olarak görülmeye devam etmiştir. Bu dönemde kadın satın alımından önce babasının menkul malı olduğu düşünülür. Ancak kadın babasının asil kanına da sahiptir. Bu asaletin devredilmesi kadını sıradan kölenin üstüne yerleştirmiştir. Sonuç olarak asaletle birlikte kadın, alçaltıcı hizmet işlerinden ve zanaat işlerinden muaf edilmiş ayrıca kadına aylaklık imtiyazı da tanınmıştır (Veblen 2016: 54).

Nüfusa geçirme kabullenmenin bir unsuru olarak değerlendirildiğinde, özgür kadınların aslında özgür olmayan kadınlar sınıfına dâhil edilmiş olduğu fark edilebilir. Bu yüzden hane içerisinde erkeğin reis olduğu toplumlarda yapılan evlilik, kadın açısından bir bağlılık yemini olarak görülmüştür. Sonuç olarak evlilik aslında köleliği kabul etme anlamına gelmektedir. Kadınları mülk edinip, kontrol altında tutmak, kahramanlığın ve yüksek statünün bir sonucu olarak görülür. Bu nedenle kadınların sayısı arttıkça efendilerinin tatminleri ve saygınlıkları da toplumda artmıştır. Bu bağlamda bütün toplumlarda birçok kültürel aşamada çok eşlilik görülmüştür. (Veblen 1899: 509-510).

Köle tarzı evlilik ilişkisinde olan kadınlar, yalnızca efendilerine kişisel hizmet sunmakla kalmayıp aynı zamanda kullanılan eşya üretiminde de bulunmuşlardır. Savaşmayan ve alt sınıfa mensup olan tüm üyeler, bu şekilde istihdam edilmiş ve bu durum alışkanlık haline dönüşmüştür. Böylece efendi erkek, kadının emeği ile ürettiği eşyalara da kolaylıkla el koyabilmiştir (Veblen 2017: 54-55).

Veblen'e göre yağmacı kültürün erken safhalarında bulunan ekonomik farklılaşmada güçlü erkeklerin oluşturduğu onurlu üst sınıf bir tarafta, emekçi kadınlara dayanan sefil alt sınıf ise diğer tarafta bulunmaktadır. Buna bağlı olarak erkekler, kadınların üretimini tüketmiş ve kadınlar ise üretimleriyle ilgili olmayan, kendi konfor ve yaşamına yönelik bulunmayan bir tüketim yapmışlardır. Veblen bu durumu şu şekilde açıklar:

“Endüstrinin yarı barışçıl aşamasına, menkul bir mal olarak kölelik temel kurumuyla birlikte ulaşıldığında az çok sert bir şekilde uygulanan genel ilkel, sefil, çalışkan sınıfın sadece yaşamlarını idame etmeleri için gerekli olan neyse onu tüketmeleri olur. Şeylerin doğasında, yaşamın konforu ve lüksleri aylak sınıfa aittir.” (Veblen 2016: 68).

Dolayısıyla aylak sınıfa mensup kişiler üretmeden tüketmektedir, ancak serflik ve kölelik sisteminde çalışanların ise bir şeye sahip olmak hakkı yoktur. Bir şeye sahip olanlar çalışmamalıdır ve yalnızca evin reisi mülk sahibi olabilir anlayışı vardır (Veblen 1898: 360).

Kahramanlık yoluyla elde edilen kullanım hakkının bulunduğu barbar kültürde nüfus iki iktisadi sınıfa bölünmüştür; endüstriyel meşguliyetlerle uğraşanlar ve savaş, yönetim, spor ve dinsel edimler gibi işlerle uğraşanlar. Barbarizmin erken aşamalarında ilk grup herhangi bir mal varlığına sahip olmazken; ikinci grup gasp ettikleri ya da atalarının gasp yoluyla elde ettiği varlıkların kendilerine kalmasıyla malların kullanım hakkına sahip olmuştur (Veblen 1898: 361)

Yağmacı kültür aşamasında kadın emeği, zayıflık ve efendiye tabi olmayla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla emek harcanan işlerle meşgul olmak üst sınıftaki erkek için alçaltıcı bir durumdur. İşte bunun sonucu olarak kadının ürettiği ürünlere, hanenin reisi olan erkek el koymuştur. Erkeğin saygınlık kazanması için mal varlığına sahip olması ve iktidarda bulunmasının yanı sıra bunların görünür olması da çok önemlidir. Veblen, aslında görünürdeki mal varlığı ve iktidarın erkek için daha önemli bir husus olduğunu vurgulamıştır. Bütün düşük kültür aşamalarındaki erkekler, saygınlık için 'vasıf gerekmeyen işler' den kaçınmışlardır ve 'nezih muhitler' aracılığıyla kendilerini

memnun etmişlerdir. Pahalı olmayan evler, alt sınıftan kişilerin yaşadığı muhitler ve sıradan işlerle meşguliyetler her zaman kınanmıştır (Veblen 2016: 40-41).

Veblen, bu durumu şu şekilde açıklar,

“Yunan filozoflardan günümüze kadar düşünürler, insan yaşamının gündelik amaçlarına hizmet eden endüstriyel süreçlerle ilişkiden bir parça muaf olmayı ve biraz da aylaklığı, her zaman için, değerli veya güzel ve hatta kusursuz erkek yaşamının ön koşulu olarak kabul etmişlerdir. Aylak yaşamın kendisi ve sonuçları bütün medenileşmiş insanların gözünde güzel ve ulvidir.” (Veblen 2016: 40-41).

Veblen’e göre aylak sınıf tarihte birçok toplumda mevcuttu. Para ekonomisinin gelişmediği durumda aylaklığın temel özelliği üretici işlerden kaçınmaktır. Ancak para ekonomisi ortaya çıktığında ve geliştiğinde aylak sınıf için para biriktirmek en anlamlı uğraş haline gelmiştir. Böylelikle toplumsal konumunu sağlamlaştırmış ve saygınlığını arttırmıştır. Veblen bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“Endüstriyel gelişmenin devam etmesi ve mülkiyetin görece daha az insanın elinde toplanmasıyla birlikte yüksek sınıfların mal varlığı standardı artmıştır. Zanaattan ve vasıfsız ev içi meşguliyetlerden muafiyet eğiliminin aynısı, daha sonra (eğer varlarsa) diğer eşler ve efendisinin bakımıyla ilgilenen diğer hizmetçiler arasında da ortaya çıkmıştır.” (Veblen 2016: 55).

Veblen, buradaki efendisinin bakımıyla ilgilenen hizmetçileri ‘uzmanlaşmış hizmetçiler’ olarak tanımlamıştır. Bu uzmanlaşmış hizmetçiler efendisinin toplum önünde saygınlık kazanmasının aracı olarak görülmüşler ve bu anlamda efendinin gösteriş tüketiminin bir parçası olmuşlardır (Veblen 2016: 55).

Veblen, uşak ve hizmetçi pozisyonundaki erkeklerin -özellikle de gürbüz ve yakışıklı olanları- kadın hizmetçilerden daha değerli olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. Çünkü zamanın ve insan enerjisinin daha çok boşa harcanmasını göstermesi açısından uygun bulunmuşlardır. Veblen, hane halkı sorumlusunun diğer bir ifadeyle erkeğin yönetimi altında bulunan ev hanımları ve hizmetçilerin yaptığı temsili aylaklığı angarya olarak belirtmektedir. Özellikle saygınlık yarışının olduğu yerlerde ve

modern yaşamda hizmetçi sınıfının ev içi hizmetleri temsili aylaklıktan ziyade boşa harcanan bir çaba olarak vurgulanmaktadır. Temsili aylaklık, ev içi görevlerin faydasının temel ekonomik dayanağını gösterdiğinden bu işler zamanın ve çabanın boşa harcandığını gösterdiği için efendiye maddi saygınlık kazandırır. Dolayısıyla meşru aylak sınıfın menfaati için temsili aylaklık edimi olan, bağımlı bir aylak sınıf ortaya çıkar (Veblen 2016: 56-57).

Veblen, temsili aylak sınıfın, yaşam tarzı bakımından aylak sınıftan farklılaştığını şu cümlelerle açıklamıştır:

“Efendi sınıfın aylaklığı en azından görünüşte, emekten sakınma eğilimine müsamaha gösterir ve bu aylaklığın efendinin yaşam bolluğunu ve refahını artırdığı varsayılır; ancak üretken emekten muaf tutulan hizmetçi sınıfının aylaklığında, bu sınıfa mensup olanlar, üretken emek ediminden sakınmaya mecbur bırakılırlar ve bu durum normal bir şekilde konforlarını etkilemez.” (Veblen 2016: 57-58).

Buradaki hizmetçinin aylaklığı kendisine ait bir aylaklık değildir. Tamamen efendisinin refahını artırmaya yönelik belirli bir hizmeti yapma amacını taşır. Dolayısıyla hizmetçi konumunda bulunan kadınların emeği boşa harcanan üretken olmayan bir emektir. Veblen, benzer bir durumun eş içinde geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda eşin yaptığı gösteriş tüketimi ile aslında kocasının hizmetçisi konumunda olduğuna vurgu yapar (Veblen, 2016: 58). Dolayısıyla eşin yaptığı her tüketim erkeğin -efendisinin- saygınlığını artırmaya yöneliktir.

2.2.2. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Kadının Tüketimi ve Gösteriş Tüketimi

Temsili aylaklık, malların temsili tüketimini de ortaya çıkarmıştır. Bu tüketime evlerde hizmetçi olarak çalıştırılan kişilere üniforma giydirilmesi örnek olarak verilebilir. Temsili tüketimin diğer bir çeşidi ise ev içi yaşamın geri kalanları tarafından yapılan yemek, giysi, mobilya vb. şeylerin tüketiminde görülür. Veblen iktisadi evrimde leydinin ortaya çıkışından çok daha öncesi malların belirli bir amaç için tüketiminin maddi gücün bir delili olarak anlaşıldığını ifade etmiştir (Veblen 2016: 67).

Veblen, beslenme konusunda da farklılaşma yaşandığını ileri sürmüştür. Bu farklılaşma özellikle alkollü içeceklerde ve uyuşturucularda görülmüştür. Bu uyarıcıların pahalı olması, onların, onurlu ve soylu olarak algılanmasına neden olmuştur. Ataerkil yaşam süresince kadının görevi bu malları hazırlamak ve idare etmek olmuştur, erkek ise bunların tüketicisi olmuştur. Uyarıcılar ve bu tarz tüketimler aşırı bağımlılığa sebebiyet verse bile bazı toplumlarda erkeklik ile özdeşleştirilmekte ve onurlu olarak görülmektedir (Veblen 2016: 69).

Ataerkil yaşamın bulunduğu koşullarda, alt sınıfa ailt olan kadının tüketimi yalnızca yaşamı için gerekli olan kısmı kadardır. Lüks tüketim ise büyük ölçüde erkekler tarafından yapılır. Veblen'e göre ekonomik gelişmenin erken aşamaları boyunca, kaliteli malların tüketimi aylak sınıfa özgü olmuştur. Ancak bu kısıtlama daha sonraki barışçıl endüstriyel dönemin ücretli emeğe dayanmasıyla birlikte kısmen de olsa ortadan kalkmıştır. Veblen yarı barışçıl konumda bulunan aylağın, yaşamak için gerekli olan malları tüketmekle yetinmeyip aynı zamanda tüketeceği mallar konusunda da uzmanlaşmış olmasının zorunlu olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla aylak centilmen her türlü malın en iyi olanlarını tüketmelidir. Aylak sınıfın tüketimindeki amaç bir saygınlık kazanmaktır. Mal varlığının bir ispatı olan '*en iyi mal tüketimi*' aylak centilmenin saygınlığını pekiştirir. Aylak centilmen malların niteliklerinde uzmanlaştığı gibi kendi beğenilerini de estetik açıdan geliştirmelidir. Hangi malların soylu olup olmadığı konusunda uzman hale gelmelidir. Ancak bu şekilde gösterişçi asil yaşam koşullarına uyum sağlamış olur. Aylak centilmen, mal varlığı birikimiyle yapmış olduğu tüketimi balolar, davetler, pahalı hediyeler aracılığıyla arkadaşlarına ve rakiplerine sunarak saygınlığını artırmaktadır (Veblen 2016: 71-72).

Mal varlığının birikmesiyle aylak sınıfın kendi içerisinde de bir farklılaşma görülmeye başlanmıştır. Burada daha çok rütbe ve kademe sistemi vardır. Bu rütbe sistemi mal varlığı ve asalet mirasıyla daha da ilerler. Asalet mirasıyla birlikte gerekli aylaklık da miras kalır. Asil aylaklığı sürdürmek için gerekli olan bir mal varlığına sahip olmasada aylaklığı sürdürebilir. Asil kan, kişinin rahat hisetmesi için, özgür tüketim saygınlığı için gerekli maddi güce sahip olunmasa bile aktarılabilir. Dolayısıyla parasız ama aylak sınıftan olan bir grup ortaya çıkar. Bu durum aylak sınıfın da kendi

arasında da hiyerarşik bir derecelendirmenin ortaya çıkmasına neden olur. (Veblen 2016: 73).

Veblen'e göre gösterişçi aylıklık zamanın boşa harcanmasına gösteriş tüketimi ise malların boşa harcanmasına neden olmaktadır Dolayısıyla her iki olgu da maddi varlığa işaret ederek saygınlık kazanmayı sağlar. Veblen'e göre toplumsal farklılaşma arttığında tüketim, aylıklıktan daha etkin olmaya başlar. Bu durumun ise özellikle daha sonraki barışçıl ekonomik aşama için geçerli olduğunu belirtir. Veblen, modern endüstriyel zamanlarda kişinin gündelik yaşamının diğerleri tarafından gözlemlendiğini vurgular. Dolayısıyla kişi kilise, tiyatro, balo salonu, dükkân vb. yerlerde oldukça sık bulunur. Böylelikle kişi, onu gözleyen kişiler tarafından maddi gücünü ispatlamış ve gösteriş tüketiminin faydasını da oldukça yükseltmiş olduğunu düşünür (Veblen 2016: 80-81).

Sonuç olarak Veblen'in eleştirisi insanın temel ihtiyaçları üzerine yaptığı tüketim değil, gösteriş tüketimine yönelik olmuştur. Veblen, tüketimin çoğunun insani ihtiyaçların yerine getirilmesini amaçlamadığına dikkat çeker. Bu açıdan tüketim üst sınıflar açısından aynı şekilde tüketmeye gücü yetmeyenler üzerinde üstünlük kurmanın bir aracıdır. Gösteriş tüketimi esas olarak, yaşamı sürdürmek için yararlı bir amaca hizmet etmeyen "lüks" mallara odaklanır, ama karşılığında tüketicinin üstün zenginliğini ve yararlı olmayan tüketiminde bulunma yeteneklerini gösterir. Veblen, "maddi gücü göstermek ve iyi bir isim elde etmek kullanılan araçların boş zaman ve gösterişçi bir mal tüketimi" olduğunu açıklamaktadır (Gilman 1999: 692). Dolayısıyla insanları birbirinden ayıran şey, yaptıkları gösteriş tüketiminin miktarı ve kalitesi olmuştur.

Ayrıca Veblen, gösteriş tüketiminin arkasında yatan olgusunun öykünme olduğunu belirtmiştir. Buna göre, zenginler toplumun fakir kesiminden kendini farklılaştırmak için gösteriş tüketimi yapmaktadır. Veblen bu noktada kadınların gösteriş tüketiminde merkezi bir rol oynadığını belirtmiştir. Kadınların erkeklerden daha az kazanmasına rağmen kadınların gösteriş tüketimi erkeklerinkinin çok üzerindedir. Ataerkil değerler, kadınların yalnızca beslenmeleri için gerekli olan şeyleri

tüketebildiklerini varsaymasına rağmen, kadınların gösteriş tüketimleri ön plandadır. Veblen, bu noktada kadınların gösteriş tüketiminin erkeğin zenginliğini sergilemesinin bir aracı olduğuna dikkat çeker. Böylece erkeklerin ekonomik güçlerini kanıtlayabilecekleri büyük hizmetkâr sınıfın azalmasıyla birlikte gösteriş rolü kadınlara verilmiştir (Gilman 1999: 693).

Hizmetkâr sınıfının azalmasıyla birlikte, centilmene bağlı temsili tüketici sayısı da düşmüştür. Veblen, toplumsal sınıflarda aşağı doğru inildiğinde temsili aylaklığın ve temsili tüketimin sadece eşe devredildiğini belirtmiştir. Düşük orta sınıftaki erkek, eşinin temsili aylaklık yapabilmesi için endüstriyel özelliklere sahip işlerde çalışmıştır. Erkeğin, eşinin temsili bir aylaklığı ortaya çıkarması için endüstriyel işlerde çalışması pek alışık olunan bir durum değildir (Veblen 2016: 77).

Veblen bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Evrimin çağdaş neticesi, başlangıçta ağır işte çalışan ve erkeğin menkul bir malı olan eşin (kadının) -erkeğin tüketmesi için mallar üreten kişi- hem gerçekte hem de teoride erkeğin ürettiği malların tüketicisi haline gelmesidir. Ancak teoride kadın açıkça, erkeğin menkul malıdır; çünkü temsili aylaklığı ve tüketimi alışıldık şekilde icra etmek, özgür olmayan hizmetçinin değişmez işaretidir.” (Veblen 2016: 78).

Örneğin bir kadının geniş bir nişan yüzüğü görünüşte onun ayrıcalığını ve zevkini ispat ediyorken, o aslında kocasının maddi gücünün bir göstergesi olarak kullanılır. Pek çok çağdaşının yaptığı gibi (örneğin Balzac ya da Dreiser) kadınların doğal olarak erkeklere göre gösterişe daha eğilimli olduğu sonucuna varmak yerine Veblen, kadınların tüketimlerinin, kadınlara tüketmesi için araç-gereç sağlayan erkekleri övmek ve onları yüceltmek adına kullandığına dikkat çekmiştir. Genellikle ‘erkeğin menkul malı olan kadın’ anlayışı bulunan patriarkal bir toplumda tüketim davranışlarını kadın sergilemesine rağmen, bir kadın tarafından yapılan her tüketim davranışı sahip olduğu erkeğin itibarını artırmaya hizmet etmektedir. Tüketimi özendirme, kadınları özgürleştirmemiştir. Aksine tüketim dünyası üzerinden erkeklere bağımlı olduklarını tekrar göstermiştir. Cinsiyete dayalı iş bölümünde erkekler üretici rolünü üstlenirken kadınlar hane reisi için tüketmişlerdir (Gilman 1999: 693-694).

2.3. Veblen'in İktisadi Düşüncesinde Moda Kavramı

1894'de yazdığı Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi adlı makalesinde Veblen, modanın, tüketimi özendirmesinin en temel yönünü araştırmıştır. Bu eserde giyinme ve kıyafet arasında ayırım yapan Veblen (2017: 13) , insan giyiminin büyük bir kısmının hem fiziki konfora hem de kıyafete yönelik olduğuna dikkat çekmiştir. Bu çerçevede ilk önce giyinme amaçlanırken kıyafet unsuru sonradan giyim kuşama dahil edilmiştir. Veblen giyinme ile kıyafet arasında yaptığı ayırımı aşağıdaki sözlerle açıklamaktadır:

“Giyim kuşamın evrimi, başlangıç aşaması boyunca, dışarıdan tamamlayıcı ilavelerle insanın en basit şekilde süslenmesi kavramından, hem insanı hoş hale getirme hem de yalnızca güzel bir insan olmanın erdemlerinden ziyade, başka erdemlere de sahip olduğunu gösterme işlevi görmesi gereken bir süslenme -gipta edilecek bir görünüş- kavramına doğru yol almıştır. Kıyafete evrilmesi gereken şey de işte bu ikinci hatta yer alır.” (Veblen 2017: 13-14).

Başlangıçta süslenme saf estetik anlamda neredeyse hiç ekonomik öneme sahip değildi. Ancak ilerleyen zamanda süslenme bir servet gösterişi olarak önemli bir ekonomik işleve sahip olmaya başlamıştır. Bu bağlamda böyle bir işlev görebilmesi için kullanıcı ile sahibinin aynı kişi olması şart değildir. Veblen'e göre ataerki dönemlerde kadının kıyafeti, mülkü olduğu erkeğin mal varlığı olarak görülmektedir. Birimin hane halkına evrildiği dönemlerde artık hane halkının bir mal varlığı olarak görülmeye başlanmıştır. Kadın kıyafeti teorisi, kadının kişisel bir eşya olduğu imasını barındırmaktadır. Dolayısıyla erkek giyimi ile kadın giyimi de farklılaşmıştır (Veblen 2017: 15). Toplumsal birimde üretken olmayan bir biçimde tüketen kadın, maddi bir mülk olarak algılanması dolayısıyla, üyesi olduğu üst sınıfın maddi gücünün sembolü haline gelmiştir. Veblen (2017: 16)'e göre bu durum *toplumsal sistemimizin ideal düzenine göre kadının, gösterişçi, üretken olmayan harcamanın bir aracı haline geldiğini* göstermektedir. Böylelikle kadın kıyafetinin müsrif harcama ile ekonomik açıdan aynı anlama geleceğini vurgulamıştır. Aslında buradaki amaç, para harcamaya güçlerinin yettiğini ispatlamaktır (Veblen 2017: 16-17). Dolayısıyla kıyafetin birinci ilkesi gösterişçi pahalılıktır. İkinci ilke ise modası geçmiş hiçbir şeyin giyilmemesidir. Yani hiçbir kıyafet bir defadan fazla giyilmemelidir ki müsrif harcama yapabilmeye

kabiliyeti yansıtılabilsin. Örneğin balo kıyafetlerinde ya da törensel etkinliklerde giyilen kıyafet ikinci defa giyilmez.

Mülk temelde sosyal açıdan tanınmanın bir yolu olarak işlev görülmüştür; bu yüzden fakir insanlar bile modayı takip etmeye zorlandıklarını hissetmişlerdir. Veblen'e göre, vahşi koşullar altında öykünmecî tavır animist dini dürtünün temelini oluşturmaktadır. Ancak bu içgüdü çağdaş koşullar altında, erkekleri, maddi olanaklarının kanıtlarını sağlayacak olan tüketici ve kadına özgü alışkanlıklara itmiştir. Böylece, modern yaşamda, gösteriş tüketimi teşvik etmek için yırtıcılık ve öykünme bir araya gelmiştir (Gilman 1999: 701)

Veblen (2016: 119), herhangi bir malın güzellik algısına hitap edebilmesi için o malın aynı zamanda pahalı olması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu pahalılık algısı güzellik algısını etkileyerek, kişilerde pahalı olan malların güzel olduğu düşüncesini uyandırmıştır. Veblen (2016: 119) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Pahalılık ve güzellik unsurlarının bu şekilde harmanlanıp karışmasına belki de en iyi örnek giyim eşyaları ve ev mobilyasıdır. Giyim konusundaki saygınlık kuralı, hangi kalıpların, renklerin, malzemelerin ve genel etkilerin zamana uygun görüldüğünü belirler ve bu kurala aykırı olan şeyler, estetik hakikate aykırı olduğu varsayıldığı için, bize kötü ve çirkin gelir.” (Veblen 2016: 119).

Sonuç olarak kişi, pahalı olmayan şeyleri güzel olarak da algılamaz. Toplumsal sınıflar arasında beğeni konularındaki farklılaşmanın temelinde pahalılık kavramının yattığı görülür. Aslında bu kavram da saygınlık olgusu için tüketilen onurlu sayılan pahalı olan mallara işaret eder. Tüketici itibarını sarsmamak için onurlu ya da pahalı olan mallara yönelir (Veblen 2016: 119-120).

Veblen (2016: 79)'e göre farklı sınıflarda bulunan kişiler, kendinden sonraki daha yüksek zümrede moda olan yaşam biçimlerini, kendi yaşam biçimlerine, özsaygısını kaybetme pahasına uygulamışlardır. Bu yaşam biçimlerini tamamen taklit edemeseler de en azından görünüşte bu durumu ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Daha önce de bahsedildiği gibi üst sınıflara mensup kişiler için saygınlık maddi güce dayanır

ve maddi gücün ispatı da gösterişçi aylaklık ve gösteriş tüketimi tarzıyla yapılır. Gösterişçi aylaklık ve gösteriş tüketimi alt sınıflarda moda olduğunda, bunları yerine getirmek eşe ve hanenin çocuklarına düşmüştür (Veblen 2016: 79). Bu bağlamda aslında toplumun hiçbir zümresi, en fakirler bile, gösteriş tüketiminden vazgeçmezler. Burada dikkat edilecek nokta, parasızlık çeken erkek ve çocuklar dış görünüş için yapılan tüketimden vazgeçerler ve geriye bu tüketimi gerçekleştirecek kişi olarak yalnızca kadın kalır.

Veblen'in alt sınıfta bulunan kişilerin, üst sınıfta moda olan yaşam biçimlerini uyguladıkları görüşü Simmel (2017: 105)'in "Modern Kültürde Çatışma" adlı kitabındaki Moda Felsefesi bölümüyle uyumaktadır. Simmel taklidi bir tür psikolojik kalıtım ve grup hayatının bireysel hayata indirgenmesi olarak tanımlamıştır. Taklit kavramı aynı zamanda Simmel'e göre düşünülmeden ortaya konmuş olan bir düşünce ürünüdür. Taklit, bireyleri toplumda yalnız olmadığı duygusuyla rahatlatmaktadır. Böylelikle bireyler taklit ettiğinde yaptığı işin sorumluluğunu almaktan da kaçınmış olur (Simmel 2017: 105). Başkaları gibi olma arzusu bireysel anlamda özgünlüğü bastırır. Bu noktada da moda kavramı ortaya çıkar. Moda, bireyleri herkes gibi olma güdüsüne sevk eder. Ancak yüksek tabakanın modası alt tabakanın modasından ayrılmaktadır. Zaman ilerledikçe alt tabaka, üst tabakanın modasını uygulamaya başlayınca o zaman üst tabaka moda olan 'şey' den uzaklaşır. Sonuç olarak moda sınıf bölünmesinin bir simgesi olur. Simmel (2017: 106)'e göre modanın ikili bir işlevi vardır; moda hem belirli bir toplumsal çevreyi bir arada tutmaktadır, hem de o çevreyi diğerlerine karşı kapalı hale getirmektedir. Örneğin giyinme nesnel açıdan ihtiyaçları karşılamak için yapılır ama moda olan giyim, ihtiyaçları karşılamaktan ziyade gösteriş ve giyinenler çirkin olsalar bile 'moda' olduğu için yapılır. Simmel'e göre modaya ilk önce belirli bir grubun içinde küçük bir kısım uyar. Daha sonra moda genel bir şekilde benimsendiğinde artık onu moda olarak tanımlamaz ve modanın böylelikle kendini yok ettiğini belirtir. Çünkü moda yaygınlaştıkça ayırt edici özelliklerini kaybetmeye başlar. Kısacası moda, toplumsal bir eşitleme ile bireysel farklılaşmanın ve değişimin tek bir eylemle gerçekleşme eğilimidir (Simmel 2017: 106-107).

Veblen (2016: 130), beğeni kurallarının maddi saygınlık kurallarınca şekillendirilmiş olmasının yalnızca tüketilebilir mallarda geçerli olmadığını; aynı zamanda insanlara ilişkin güzellik algılarını da şekillendirebileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda kadının hizmetlerinden ötürü değer gördüğü ilkel ekonomik gelişme aşamasında gürbüz, iri yarı bir bedene sahip olan kadın ideal kadın olarak görülür. Ancak sonraki gelişme düzeylerinde ideal kadın anlayışı değişmiştir. Değişen ideal kadın artık aylaklık kavramıyla örtüşen karakteristik özelliklere sahip olmuştur. Kadınların yüz güzelliklerine önem verilen bu aşamada, eller ve ayakların küçük, narin ve özellikle de belin ince zarafeti üzerinde durulmuştur. Veblen (2016: 131)'e göre endüstriyel gelişme aşamasından daha ileri düzeyde bulunan modern toplumlarda, üst aylak sınıfın mal varlığı birikimi öylesine büyümüştür ki kadınların, üretken emeğe dâhil olmalarına gerek kalmayacağı bir konum yaratılmıştır (Veblen 2016: 130-131)

İktisadi gelişimin gösterişi aylaklığının itibarlı olduğu algısı bulunan toplumlarda, ideal kadınların 'minik el ve ayaklara ve ince bir bele sahip olması' gerektiği düşüncesinin sonucu olarak, kadın düşkün bir konuma sokulmuştur. Kadının ince narin bir vücuda sahip olması yararlı bir çaba ile uğraşmadığının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Veblen 2016: 130-132).

Veblen (2016: 133) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Kadın yararsız ve pahalıdır ve nihayetinde bir maddi güç bulgusu olarak değere sahiptir. Bunun sonucunda da söz konusu kültürel aşamada kadınlar, zamanın eğitilmiş beğenilerinin gereklerine daha fazla uyum sağlamak amacıyla vücut yapılarını değiştirmeyi düşünürler ve maddi edep kuralının kılavuzluğunda, erkekler, yapay olarak telkin edilen nihai patolojik nitelikleri çekici bulurlar. Bu yüzden Batı kültürüne mensup olan toplumlarda sıkıştırılmış bel çok geniş çapta ve sürekli rağbet görmüştür.” (Veblen 2016: 133).

Veblen (2016: 149) malların gösterişi boşa harcamasına dair yapılan tüketimin bir diğer kısmının da giyime ait olduğunu söylemiştir. Tüm sınıfların, giyimine ilişkin yaptıkları harcama evrensel olup korunmadan ziyade saygıdeğer bir görüntüye sahip olmak için yapılır. Veblen (2016: 150) giyimde pahalılığın düşünce alışkanlıklarına

yerleştiği ve pahalı olmayan kıyafetlerin değersiz olduğu algısının yerleştiğini vurgular (Veblen 2016: 149-150). Gösterişçi boşa harcama alışkanlıklarının bulunduğu toplumlarda, kişinin toplumsal değerinin artması için giyiminin sadece pahalı olması yetmemektedir. Aynı zamanda giyinen kişinin üretken emeğe dâhil olmadığını da ispat etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kadınların giyimi, üretken emekten uzak olduğunu göstermesi açısından erkeklerinkine göre daha belirgin bir ayrımı yansıtır. Örneğin kadınların yüksek topuklu ayakkabı giymesi, kadının her türlü bedensel işi yapmasının çok zor olduğunu gösterir ya da kadının etek giymesi bütün yararlı çabaları sergilemesi için kadına engel olur. Bu örneklere ek olarak, iktisadi teorideki korse kavramını ele almak daha açıklayıcı olacaktır. Korse, kişinin rahat hareket etmesini kısıtlayacak ve daha önce bahsedildiği gibi ince bel olgusunun yaratılmasına yardımcı olacak bir eşyadır. Dolayısıyla korsenin kadına özgü yararlı çabaların önünde engel olduğu görülür. Sonuç olarak ortaya çıkan durum, giyimin gösterişçi boşa harcamayla, gösterişçi aylıklık ile yakından ilişki olduğudur. Yapılan giyim kişiye, üretken emekle yakından uzaktan ilişkisinin bulunmadığı ya da bulunamayacağı ispatlama olanağı tanır (Veblen 2016: 153-154). Daha yoksul sınıfların kadınları ise korse kullanmazlar. Çünkü bu sınıfa özgü kadınların çok çalışması gerekir. Dolayısıyla günlük yaşamda korse giymeleri çalışmalarını engellediği için mümkün değildir. Ancak sadece tatillerde korse kullanırlar. Bu durum ise üst sınıfların yaşamlarını taklit ettiklerini gösterir (Veblen 2016: 163).

Veblen (2016: 154), moda kavramının gösterişçi, müsrif harcamaya sebep olduğunu ve kişilerin moda olgusunu bu amaçla yakından takip ettiğini belirtir. Çünkü moda olan yeni sezon ürünler insanlar tarafından çekici bulunur. Bunun nedeni ise Veblen (2016: 154) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“Eğer her bir elbisenin, sadece kısa bir dönem için giyinene hizmet etmesine göz yumulursa ve eğer son sezon çıkan kıyafetlerin hiçbiri ertesi sezona devredilmezse ve söz konusu sezonun geri kalanında bu kıyafetler daha fazla kullanılmazsa, giyime yapılan müsrif harcama fazlasıyla artar.” (Veblen 2016: 154).

Dolayısıyla moda kavramı gösterişçi boşa harcamaya hizmet etmektedir. Bu hizmet ise kadınlar aracılığıyla olmaktadır. Edinilen elbiseler sadece kısa bir dönem için

modaya uygun bir şekilde giyinmeli ve sonra atılmalıdır. Böylelikle kadınlar efendisinin maddi gücünü ispatlayabilir. Modadaki her bir değişim müsrifliğe işaret etmektedir. Öte yandan moda ekonomik olmayan başka bir güdü olan süslenme isteğine de dayanır. Ancak bu istek gösteriş biçimine uygun olarak pahalı ve moda olan mallara yönelik olmalıdır (Veblen 2016: 154). Veblen (2017: 20), aslında modanın sürekli bir akış ve değişim halinde olmadığına dikkat çeker. Ancak değişim ve yenilik ihtiyacı gösterişi boşa harcama ilkesi tarafından ortaya çıkar (Veblen 2017: 20).

Simmel (2017: 114) ise modayı içsel özelliklerden yoksun, kişinin kendi benliğini ortaya koymasına adına yaptığı biricikliği esas alan kişilerin faaliyet alanı olarak belirtir. Bu bağlamda moda, en önemsiz bireyi bile bir bütünlüğün temsilcisi olarak öne çıkarır (Simmel, 2017: 114). Aslında Veblen de Simmel de aynı noktada birleşirler.

Veblen (2016: 159), kadının giyiminin, erkek giyimiyle bir noktada farklılaştığını söylemiştir. Ekonomik gelişme aşamasında erkek adına temsili tüketim yapmak kadının görevi haline gelmiştir ve üretken emek, üst sınıf kadınları için aşağılayıcı bir durumdur. Bu yüzden kadın, sadece hane halkını güzelleştirmeli ve onun süs eşyası olmalıdır. Ataerkil bir geçmişten gelen toplumda, kadının işlevinin hane halkının ödeme gücünü ispatlamak olduğu algısı yer almaktadır. Kadınlar toplumsal gelişmede halen erkeğin mülkiyetinde olduğundan, yaptıkları harcama ve aylıklık da efendilerinin takdir edilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla hane halkının kadınları daha pahalı ürünler aldıkça ve üretken olmayan konumda yer aldıkça erkeğin saygınlığı artmıştır. Hatta yalnızca aylıklık yeterli olmamış, kadının kendi başına yetersiz olduğu düşüncesinin de yaygınlaştırılması için kadınlar araç olarak kullanılmışlardır. Bu noktada kadın giyimi ve erkek giyimi farklılık göstermektedir. Erkek giyimi kadının giyiminin gerisinde yer almıştır. Yüksek topuklar, etekler, korseler, leydi şapkaları kadının erkeğe bağımlı olduğunu belirten olgulardır. Kadınların bu gösterişi aylıklığı ve giysinin asıl nedeni, ekonomik işlevlerin ayrıştırılmasında, erkeğin ödeme gücünü ispatlama olgusudur. Buna bağlı olarak Veblen (2016: 161), kadınların kıyafetiyle hizmetkârların giysileri arasında benzerlik bulunduğunu belirtmiştir. Öncelikle her ikisinde de gereksiz bir pahalılık gösterisi söz konusudur. Ancak leydinin kıyafeti hizmetkârınkine göre daha çok aylıklık unsuru barındırır (Veblen, 2016: 159-161).

Veblen (2017: 21), modern kadının kıyafetiyle aylaklığını ispatlamaya çalıştığını ve içinde bulunduğu kıyafetiyle hiçbir üretken emek sergileyemeyeceği gerçeğini belirtmiştir. Bu kıyafetlerde algı şöyledir, giyen kişiye rahatsızlık vermesi hatta sakatlaması gerekir ki, kişi aylaklığını ve fiziki yetersizliğini göstererek maddi yeterliliğe sahip olduğunu kanıtlayabilsin (Veblen 2017: 21). Veblen (2017: 22)'e göre pahalılık, yenilik ve beceriksizlik kavramları kadın kıyafeti teorisinin temel ilkelerini oluşturur. Pahalılık kavramıyla kişinin giyim kuşamında savurgan olduğu, yenilik kavramıyla kişinin moda olan şeyleri satın aldığı ve kıyafeti bir kereden fazla giymediği, beceriksizlik kavramıyla da kişinin aylak olduğu açıklanmıştır (Veblen 2016: 22).

Veblen (2016: 75) üniforma ve uşak elbiselerinin bir bağımlılık işareti olduğuna değinmiştir. Bu elbiseleri giyenler soylu olanlar ve soylu olmayanlar olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Aylak sınıfın meşguliyetlerine uygun olan işler soyludur. Diğer taraftan çalışan sınıfa özgü olan, vasıfsız işler ise soylu değildir. Ancak üst bir görev için yapılan sefil bir iş, onurlu olarak görülmektedir. Veblen (2016: 76), barışçıl endüstrinin sonraki gelişiminde üniformalı askerlerden oluşan teşkilatların zamanla ortadan kalktığını belirtmiştir. Yüksek mevkilerde ise özel üniformanın kulluk ve kölelik işareti olduğunu vurgulamış ve bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Onurlu karakterlerin herhangi bir unsuru daima silahlı uşağın özel üniformasına bağlanır, ancak onurlu karakter, özel üniforma vasıfsızlığın biricik işareti olduğunda ortadan kaybolur. Özel üniforma onu giymek zorunda olan neredeyse herkes için rahatsız edici bir hale gelir.” (Veblen, 2016: 75-76).

Veblen (2016: 162) aynı şekilde rahip elbiselerinin de gösteriş tüketimine dikkat çekmiştir ve kadın giyimi ile hizmetkârın giyimiyle aynı amaca hizmet ettiğini belirtmiştir:

“Rahip elbiseleri, alçak bir statü ve temsili bir yaşamın bulgusu olarak gösterilmiş olan tüm nitelikleri vurgulu bir biçimde sergiler. Rahip elbiseleri, şatafatlı, elverişsiz ve en azında görünüşte sıkıntı yaratacak kadar konforsuzdur. Rahibin, hem yararlı çabalardan uzak durması hem de iyi talim edilmiş bir ev içi hizmetkâr tarzının çok ötesinde halkın gözünce sakin ve acıklı bir çehre ortaya koyması beklenir. İktisat

teorisinde rahip bir hizmetkârdır, üzerine elbisesini giydiği ilahi kişinin yapıcı hizmetkârıdır. Yüce efendisinin itibarını ona yakıştır tarzda ortaya koymak adına rahibin elbisesi, olması gerektiği gibi, oldukça pahalı niteliktedir; ancak, bu elbise temsili tüketimin bir unsuru olduğu için, giyinenin fiziksel konforuna çok az katkı yapar ya da hiç yapmaz. Tüketimden ortaya çıkan saygınlık hizmetkâra değil, namevcut efendiye atfedilir. Kadın giyimi, rahip giyimi ve hizmetkâr giyimi ile erkeğin giyimi arasındaki sınır çizgisi, uygulamada her zaman kalıcı biçimde gözlenmez, ancak, popüler düşünce alışkanlıklarında az çok belli bir şekilde her zaman var olduğuna pek itiraz edilmez.”(Veblen, 2016: 162).

2.4. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeğinin Değersizleşmesi

Veblen (2010: 310) maddiyat kültürünün daha gelişmiş bir aşamasında kişinin toplumsal ayıptan kaçınmak için insan yararına olan bütün endüstriyel süreçlerden uzak durduğunu belirtmiştir. Bu tür bir uzaklaşma daha çok üst sınıfa mensup kadınlar için geçerli olmuştur. Üst sınıf kadınlarının faydasız bir yaşam üzerinde durmalarının sebebi, kadınların hem üst düzey aylak sınıfına hem de temsili bir aylaklık grubunda yer almalarıdır. Veblen (2016: 311) kadınların hayatının sivil, ekonomik ve toplumsal açıdan temsili bir hayat olduğunu ifade eder. Bu temsili yaşamın erdemleri ve kusurları ise kadınla bir mülkiyet ilişkisine sahip olan erkeğe atfedilir. Kadının herhangi bir hareketi, onu mülk edinen erkeğin onuruyla ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede kadının toplum içinde kabul gören davranışlara ters düşen herhangi bir hareketi, o kadına sahip olan erkeğin onuruna fiilen yansıdığı düşünölmektedir (Veblen 2016: 310-311).

Veblen (2016: 312) yaşadığı toplumun bakış açısını ele almış ve o dönemde çok az erkeğin kadınlar üzerindeki haksız tahakkümünü sorgulayacağını belirterek, toplumun kadına bakış açısını şu şekilde açıklamıştır:

“(kadının) kendisinin yönlendirdiği ve ben-merkezli bir yaşam istemesi kadını değildir ve yaygın kanımız bize, kadının toplum meselelerine doğrudan katılımının, toplumsal düzen için bir tehdit olduğunu söyler ki bu toplumsal düzen, maddiyat

kültürünün geleneklerinin kılavuzluğunda biçimlendirilen düşünce alışkanlığımızı yansıtır.” (Veblen 2016:312).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğası gereği değişmeyeceğini ve buna bağlı olarak medeniyetin kökeninde bulunan ‘ev’ olgusunda, hanenin reisinin erkek olduğu bakış açısının sadece erkekler tarafından değil aynı zamanda kadınlar tarafından da kabul edildiğini belirtmiştir. Veblen kadınların görgü ve ahlak kurallarının bilincinde olduğuna dikkat çeker. Bu kurallar sonucunda ortaya çıkan dayatmalardan kadınların rahatsız olduğunu vurgulamıştır. Çünkü kadınlara öğretilen iyi, güzel, ahlaklı davranış biçimlerine toplum tarafından katı bir şekilde uyulması beklenirken erkekler açısından bu davranış biçimleri esnetilebilir (Veblen 2016: 312).

Veblen (2016: 313), artık modern kadınların, gençlik, eğitim veya tutumları sayesinde yavaş yavaş daha az yönlendirildiğini, barbar statüden kalan geleneklerden uzak kaldığını belirtmiştir. Bu çerçevede kadının çalışma içgüdüğü ve kendini ifade etme becerisinde bir artış yaşandığını öne sürmüştür. Bu yeni kadın hareketi özgürleşme ve çalışmayı ön plana çıkartmıştır. Bu değerler daha çok gelişmiş toplumların kadınları tarafından savunulmaktadır. Veblen (2016: 313) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Tüm statü ve vesayet ilişkisinden veya temsili yaşamdan, az çok ciddi bir özgürleşme talebi söz konusudur ve bu tepki, statü rejiminden miras kalmış olan yaşam tertiplerinin, en az ihtilafla, temsili bir yaşam dayattığı kadınlar sınıfında ve ekonomik gelişmesi bu geleneksel tertibin uyarlandığı koşullarla bağlantılı olarak olabildiğince koparan toplumlarda özellikle kendini gösterir. Bu talep, itibar kurallarınca tüm etkin işlerin dışında bırakılan ve kendilerine, aylıklık ve gösteriş tüketimi ile yaşam tahsis edilen kadınlardan gelir.” (Veblen 2016: 313).

Veblen (2016: 314-315), maddiyat kültürünün erken aşamalarında kadının devamlı olarak emek gerektiren işlerde çalıştığını ve bu yüzden de yazgısından memnun olduğunu belirtmiştir. Ancak bu aşama sona erdiğinde, aylıklık saygın bir meşguliyet olarak algılanmaya başlamıştır. Toplumun ekonomik yapısının statüye dayalı bir yaşama dayanmadığı yerlerde ise, insan hayatının faydasızlığı ya da üretken olmayışı da artık kabul görmemeye başlamıştır. Böylece modern toplumların çalışan sınıfında aylak

yaşam stili, statü açısından artık bağlayıcılığını önemli ölçüde yitirmiştir. Dolayısıyla modern toplumlardaki hissiz erkekte güç, kendi çıkarını gözetme, efendilik, sahtekârlık gibi olgulardan ziyade barış, iyi niyet ve ekonomik verimlilik gibi olgular ön plana çıkmıştır (Veblen 2016: 314-317).

Veblen (2016: 330) kadınların eğitimi konusunda da, yüksekokulların ve öğrenilen işlerin onlar için tabu olduğunu ileri sürmüştür. Kadınlar eğer yükseköğrenime dâhil olursa toplum öğrenilmiş olan bilgilerin saygınlığının azalacağını düşünmüştür. Bu sebeple endüstriyel açıdan gelişme yaşandıktan sonra kadınlar yükseköğrenime dâhil olabilmişlerdir. Toplum algısı genellikle, kadının ya ev içi alanda daha iyi hizmet etmesi için bilgi edinmesini ya da temsili aylıklık olarak görülen yarı-akademisyen veya yarı sanatsal öğretiler hakkında bilgi edinmesini meşru saymıştır. Toplum, kadınlar açısından bilgi edinmek eğer efendisinin itibarını ve rahatını artırmıyorsa bu bilginin kadına özgü olmadığına inanmıştır. Dolayısıyla kadının kendi bilişsel merakına yönelik bir bilgi edinmesi hoş karşılanmamıştır (Veblen 2016: 330-331).

Görüldüğü gibi, Veblen toplumsal cinsiyetin kökenlerini açıklarken oldukça faydalı bir analiz ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda Veblen'in feminist yazımına katkısı önemli olmaktadır. Ancak Veblen'in bu yönü yapılan çalışmalarda genellikle göz ardı edilmiştir. Veblen, kadın ve erkek arasındaki haksız ayrımı kendi kavramları aracılığıyla açıklayarak tarihsel bir süreç içinde incelemiştir. Hatta kavramlarını oluştururken dayanağı toplumsal cinsiyet, diğer bir ifadeyle kadın ve erkek arasındaki haksız ayrım olmuştur.

III. BÖLÜM

3. SONUÇ

Toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerki kavramları ilkel toplum aşamasında var olmamıştır. Kabile toplumlarının olduğu ilkel toplum aşamasında kadın ve erkek eşittir. Kadının ikinci plana atılması süreci anaerki toplumun çözülmesiyle birlikte başlamıştır. Özel mülkiyet ve devlet kurumlarının ortaya çıkışı toplumsal dönüşüme sebep olmuş ve kadının toplumsal konumunu geriletmiştir.

İlkel toplumlarda hayatta kalmak en önemli şey olduğundan işler arasında haksız ayırım yapılmamaktadır. Bu bağlamda kadınlar ev işleri, bitkilerin yetiştirilmesi, giysi yapımı, ürünlerin toplanması gibi işler yapmışlardır. Erkekler ise avcılık, avlanma için gerekli aletlerin yapımı gibi işlerle uğraşmışlardır. Bu dönemde toplumda kadın ve erkeğin yaptığı işler arasında bir farklılık görülmemektedir. Hatta kadının üretkenliğine ve doğurganlığına toplum tarafından saygı duyulmuştur. Veblen'in ilkel vahşi dönem olarak belirttiği ve işler arasında haksız ayırımın bulunmadığı dönem ilkel göçebe döneme denk düşmektedir. Bu dönemde kadın ve erkek arasındaki işlerde herhangi bir ayırım bulunmamakla birlikte önemli olan yapılan üretim olmuştur. Dolayısıyla yapılan her iş toplum nezdinde önemlidir.

Kadının toplumsal konumundaki değişikliğe sebep olan temel olgular, avcı-toplayıcı üretimden tarım, hayvancılık ve kentsel zanaat üretimine geçilmesiyle birlikte meydana gelmiştir. Böylelikle ilkel toplumlardaki cinsler arası doğal iş bölümü yerini daha karmaşık bir toplumsal işbölümüne bırakmıştır. Tarımda ve hayvancılıkta yaşanan teknolojik ilerlemelerle ortaya çıkan toplumsal iş bölümü ataerkilliği de beraberinde getirmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte mızrak, saban gibi aletler ortaya çıkmış ve bu aletler erkeklerin kullanımında olmuştur. Böylelikle tarımsal faaliyetlerdeki

etkinliklerini kaybeden kadınlar ekonomik olarak güçsüzleşmiştir ve erkekler bu ekonomik gücü ellerinde bulundurmuştur. Ekonomik gücün erkeklere geçmesiyle birlikte kadının toplumsal konumunda gerileme yaşanmıştır. Ev işleri, çocuk bakımı, küçük ev aletlerinin yapımı gibi işler kadınlara verilmiştir. Böylelikle kadınlar kamusal alandan özel alana çekilmiştir. Toplumsal üretim faaliyetlerinde genellikle erkeklerin yer alması ve tek eşli aile kurumunun gelişmesiyle birlikte kadınlar kocalarına ve ailelerine bakmakla görevlendirilmişlerdir.

Kadının toplumsal ve ekonomik konumu tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, anaerkil toplumlardan ataerkil toplumlara geçilmesiyle birlikte kadın, büyük ölçüde ikincil planda yer almıştır. Siyaset, din, savaş gibi konulardan uzak tutulmuştur. Devlet ve Kilise işbirliği ile kadın ötekileştirilerek toplumdan dışlanmıştır. Ataerkil yapının gelişmesiyle birlikte kadına belli başlı görevler verilmiştir. Feodal toplumda malların üretimi ile işgücünün yeniden üretimi arasında bir ayırım olmaması nedeniyle yapılan her iş değerli olarak görülmüştür. Ancak feodal toplumda asıl ayırım aristokrat sınıf ile serf sınıfı arasında olmuştur. Bedensel çalışma kötülenmiş ve emek gerektiren işler aşağılanmıştır. Örneğin, bahçe ekimi, tarladaki hasatın toplanması, tarla ekimi gibi işler küçümsenmiş ve genellikle kadınlara yüklenmiştir. Kişinin konumunu yükselten asıl olgu 'çalışmamak' ilkesi üzerine kurulmuştur. Öte yandan serflerden alınan ağır vergiler büyük bir öfke uyandırmış ve sınıflar arasındaki mücadeleyi artırmıştır. Kentlere kaçınsın başlamasıyla birlikte köyde çalışanların çoğu kentlerde proleter sınıfını oluşturmaya başlamıştır. Üretim ilişkilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte artı değer yaratılmaya başlanmıştır. Bu artı değer erkeklerin yönetiminde üretilmiş ve bölüşülmüştür. Toplumda oluşan sınıflaşmayla birlikte özel mülkiyet de gelişmiştir. Özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte toplumun düşünce yapısı da değişmiştir. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin gelişmesi hem insan üzerindeki hem de mallar üzerindeki hakimiyeti ortaya çıkarmıştır. Mızrağın ve sabanın kullanılmasıyla avlanma ve tarımın gelişmesi insanların yaşam biçimlerini de dönüştürmüştür. Bu dönemde kahramanlık gerektiren işler yüceltilmiştir. Kadınlar eviçinde kaldığı için yaptığı işler aşağılanmıştır. Dolayısıyla siyaset, askeri ve dini görevlerde erkekler ön plana çıkmıştır. Veblen topluluklar arası yaşanan mücadele sonucu kazanılan ganimetler ve elde edilen kölelerin mülkiyet kavramını ortaya çıkarttığını belirtmektedir. Ayrıca

esir edilen kölelerin çoğunluğunun kadın olduğunu ve aslında özel mülkiyetin oluşum sürecinin köle kadınlarla başladığını ifade etmektedir. Öte yandan kültürel evrim sırasında mülkiyet sahipliliğinin başlamasıyla birlikte Veblen'in aylak sınıf olarak nitelendirdiği bir sınıf oluşmuştur. Bu sınıf endüstriyel işlerden muaf olmuştur. Onlar daha çok yönetim, savaş, siyaset, dinsel edim gibi onurlu işlerde yer almışlardır. Veblen aylak sınıfın soylular, rahipler ve bu kişilere eşlik edenlerden oluştuğunu belirtmiştir. Aylak sınıfa mensup kişiler her ne olursa olsun endüstriyel işlerden uzak durmuşlardır.

Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte kadının ekonomik ve toplumsal yaşamdaki konumu gerilemekle kalmamış aynı zamanda kendisi de bir mülk haline gelmiştir. Öte yandan işler arasında yapılan ayırım ile emek gücü gerektiren işler aşağılanmıştır. Veblen, bu tarz işlerin kadınlara verildiğini belirtmiştir. Kadınların siyaset, savaş, din gibi konularda görev almalarına izin verilmemiştir. Çünkü Veblen'e göre toplumda kadının ev işleri ve çocuk bakımı gibi görevlerle ilgilenmesi gerektiği düşüncesi hakim olmuştur. Veblen toplumun bakış açısını düşünce alışkanlıkları ile açıklamış ve bundan yola çıkarak kurumların düşünce alışkanlıklarına sıkı sıkı bağlı olduğu için değiştirilmesinin zor olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Veblen'e göre kadının ikinci planda yer alması ve genel olarak emek gerektiren işlerle özdeşleştirilmesi toplumdaki egemen düşünce alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tarihsel süreç içinde kadınlar hem ötekileştirilmiş hem de yapmak zorunda bırakıldığı işler yüzünden aşağılanmışlardır.

Feodalizmin farklı aşamalarında kadınlar önce feodal beylere sonra baba ya da kocaya tabi olmuşlardır. Ayrıca bu dönemlerde loncalardan dışlanmaları, yaşanan cadı avları gibi olaylar kadınların evkadınılaşma sürecini başlatmıştır. Öte yandan ailede babanın rolünün kuvvetlendirilmesiyle kadınlar erkeklerin tahakkümü altına alınmıştır. Kapitalizmle birlikte feodal üretim yapısı yıkılmış olsa da ataerkil yapı kendisini korumuştur.

Feodal üretim yapısında kadınlar kentlerde genellikle hizmetçi, işportacı, alt loncaların üyesi, eğirci ve fahişe gibi işlerde düşük ücretlerle çalışmışlardır. Yaşanan doğal felaketler ve salgın hastalıklarla işgücünün azalması nedeniyle işgücü talebi

artmış ve bu durum ücretleri yükseltmiştir. Bunun sonunda alt sınıfın durumu bir nebze iyileşmiş olsa da, devlet ve kilise yaşanan istikrarsızlıktan dolayı bir otorite oluşturmak istediğinden kadınların daha fazla doğum yapması için yeni uygulamalar geliştirmiştir. Bu bağlamda aile kavramı ön plana çıkartılarak daha fazla çocuk yapımı teşvik edilmiştir. Aynı zamanda doğum kontrol yöntemleri ve kürtaj gibi uygulamalar yasaklanmıştır. Bu durum, kadını bedenine yabancılaştırmış ve kendi bedeni üzerindeki hâkimiyetini sarsmıştır. Kapitalist ilişkilerin gelişmesi ile birlikte kadın bedeni hızla metalaştırılmış ve ataerki düşünce yapısı kökleşmiştir. Bu bağlamda devlet, kilise ve üst sınıfın yürüttüğü politikalar ve çıkarttığı yasalar kadınların konumunu daha da kötüleştirmiştir. Bu durumun altında yatan güdü ise kapitalist sistemin kökleşmesini ve çıkar gruplarının kazancını daha da artırmasını sağlamaktır. Bunu yaparken toplumun diğer yarısı olan kadınlar kullanılmıştır. Meta haline getirilen kadın gösteriş tüketiminin bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Veblen'e göre kadın gösteriş tüketiminin mücevherler ve kıyafetler aracılığıyla kocası adına gerçekleştirmektedir. Böylelikle kocasının toplumsal ve ekonomik anlamda gücünü ispat etmektedir. Alınan kıyafetlerin gösteriş tüketimine hizmet etmesi için kıyafetlerin hem pahalı hem de birden fazla giyilmemiş olması gerekmektedir. Bu noktada ise moda kavramı devreye girmektedir. Modaya uygun kıyafetlerin tercih edilmesi ve hızla değişen modaya uyum sağlanması gösteriş tüketiminin ana unsurlarından biri olmuştur.

Kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle birlikte erkek ve kadın karşıt iki cins olarak nitelendirilmiştir. Erkekte akılcılık; kadında ise duygusallık ön plana çıkartılmıştır. Bu yüzden kadının erkeğe boyun eğmesi gerektiği yolundaki düşünce hâkim olmuştur. Çünkü ataerki yapı kadınların kişiliklerini kibar, narin, iyi, duygusal, uysal, sevecen, alçak gönüllü, çekingen gibi kavramlarla tanımlamıştır. Bu tanımlamaya ise daha çok soylu kadınlar girmektedir. Veblen'in ifadesiyle aylak sınıfa mensup bu kadınlar tanımlandıkları kavramlar gereği emek gerektiren işlerde çalışamazlar. Ancak alt sınıfa ait kadınlar endüstriyel işlerde çalıştıklarından ve emek gerektiren işler yaptıklarından dolayı kaba ve hantaldır.

Veblen'nin kurumsal evrim teorisinde belirttiği gibi kurumlar geçmişin düşünce alışkanlıklarına sahip olduğu için tutucu bir yapıya sahiplerdir. Düşünce ve davranış

biçimleri birikimli bir şekilde oluştuğu için kurumlar daha çok baskıcı ve değişime dirençlidir. Bu bağlamda düşünce alışkanlıklarının oluşturduğu ataerkil yapının getirileri yüzyıllar boyunca ortadan kaldırılamamıştır. Ancak burada önemli bir nokta bulunmaktadır. Kapitalist sistem ataerkil yapıyı, ataerkil yapı kapitalist sistemi beslemektedir. Günümüzde hala ataerkil sistem evlilik ve aile üzerinden cinsiyete dayalı iş bölümü üzerinden varlığını korumaktadır. Bu bağlamda kadınların doğurganlıkları ön plana çıkartılmış ve buhran dönemlerinde işe en son alınan ve işten ilk çıkartılan olarak sistemde yedek işgücünü oluşturmaktadır. Öte yandan kadınının bedenine ve cinselliğine yönelik çıkartılan kürtaj yasağı gibi uygulamalarla sisteme entegre edilecek daha fazla işgücü üretilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle kapitalistler açısından daha fazla ucuz işgücü, daha fazla üretim sağlanmaktadır.

Kadının toplumda alçaltılması, ötekileştirilmesi, özel alanlara hapsedilmesi kölecilikten feodalizme, feodalizmden kapitalizme bütün toplumsal dönüşümlerde ve toplumsal yapılarda var olmuştur. Ancak kadın bu yapıyı değiştirmek için üretim araçlarını diğer bir ifadeyle üretken emeklerini, bedenlerini, bilgilerini kapitalistlerden geri almayı başarabilirse her anlamda bağımsız bir hayat sürdürebilir. Kadınlar bir taraftan sınıf sömürsüne karşı direnirken diğer taraftan da cinsler arası eşitsizliğe ve tahakküme dayalı ilişkilere karşı mücadelelerini sürdürmelidirler.

KAYNAKLAR

- Acar Savran, Gülnur (2003). “Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx’tan Delphy’ye Bir Ufuk Taraması”. *Praksis Dergisi 10*: 159-210.
- Acar Savran, Gülnur ve Tura Demiryontan, Nesrin (drl.) (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Acar Savran, Gülnur (2013). *Beden, Emek, Tarih*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Adak, Nurşen (2007). “Kadınların İkilemi: İş ve Aile Yaşamı”. *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay’a Armağan özel Sayısı (Hakemsiz)*: 137-152.
- Aksan, Yücel (2013). “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”. *Tarih İncelemeleri Dergisi XXVIII / 2*: 355-368.
- Aksan, Yücel (2017). “Ortaçağ Avrupası’nda Fahişelik”. *Edebiyat Fakültesi Dergisi 4 (2)*: 95-111.
- Arslan Karaküçük, Suna (2010). “Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi 2*: 41-64.
- Avrupa Demokratik Kadın Hareketi. “Kadının Cins Olarak Bedenine Yabancılaşması”. (<http://www.adkh.org/arsivler/305>, 08.08.2019 tarihinde erişildi).
- Aydın, Haydar (2001). *Ortaçağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı*. Ankara: Dost Yayınları
- Aydın, Haydar (2002). “Cadının Cinsiyeti Kadındır”. *Kebikeç Dergisi 13*: 157-165.

- Aydiner Boylu vd. (2016). "Toplumsal Cinsiyet ve Ev Teknolojilerinin Kullanımına Etkisi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5 (4): 955-965.
- Badinter Elisabeth (1992). *Biri Ötekidir*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Baş Dinar, Gülenay (2013). "Kurum, İçgüdü ve Alışkanlık Kavramları Temelinde Veblen'in Kurumsal Evrim Teorisi". *Amme İdaresi Dergisi* 46 (4): 45-65.
- Başak, Suna vd. (2013). "Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya". Anka Kadın Araştırma Merkezi. Ankara: Ames Matbaacılık.
- Berktaş, Fatmagül (1996). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları.
- Berktaş, Fatmagül (2018). "Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı: Çok Katmanlı Bir Karanlık Tarihsel Olgu". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 84: 57-84.
- Berktaş, Halil (1989). *Kabilelerden Feodalizme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bilgin, Rıfat (2015). "Tüketim Kültüründe Kadın Bedeninin Cinsel Kurgu Olarak Konumlandırılması ve Sunumu". *The Journal of Academic Social Science Studies* 36: 309-329.
- Bilican Gökkaya, Veda (2014). "Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet". *The Journal of Academic Social Science Studies* 26 Summer II: 371-383.
- Bloch, Marc (1983). *Feodal Toplum*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Savaş Yayınları.
- Bock, Gisela (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Casagrande, Carla (2005). “Korunan Kadın”. Çev. A. Fethi. *Kadınların Tarihi: Ortaçağ’ın Sessizliği- II. Cilt*. Ed: Duby, Georges; Perrot Michelle. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları: 75-105.
- Chant, Sylvia (2014). “Kadın Hane Reisliği ve Yoksulluğun Kadınsılaşması: Olgular, Kurgular ve Gelecek Stratejileri”. Çev. Mina Furat. *Yoksulluk ve Kadın*. Der. A. Topçuoğlu, G. Aksan ve D. Alptekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları 34-88.
- Chavance, Bernard (2019). “Kurumsal İktisat”. Çev. Tuba Akıncılar Onmuş. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coontz, Stephane ve Henderson, Peta (2012). “Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği. *Kadının Görünmeyen Emeği*. Der. G. Acar-Savran, N. Tura Demiryontan. İstanbul: Yordam Kitap: 29-88.
- Çakır, Özlem (2008). “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 31*: 25-47.
- Çamur Duyan, Gülsüm (2010). Yoksulluğun Kadınsılaşması: Altındağ Örneği. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi 6 (22)*: 19-29.
- Duby, Georges (1991). *Şövalye, Kadın, Rahip/ Feodal Fransa’da Evlilik*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Ecevit, Yıldız (2003). “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?”. *Sivas 8. Halk Sağlığı Günleri*. Halk Sağlığı ve Sosyal Bilimler.
- Eco, Umberto (2014). *Ortaçağ- Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*. Çev. Leyla Tonguc Basmacı. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

- Engels, Friedrich (2017). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları.
- Federici, Silvia (2017). *Caliban ve Cadı*. Çev. Öznur Karakaş. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Genç, Özlem (2011). “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”. *Tarih Okulu X*: 123-150.
- Genç, Özlem (2011a). “Ortaçağ Avrupasında Kadın”. *Ortaçağda Kadın*. Ed. Altan Çetin. Ankara: Lotus Yayınevi. 241-296.
- Gilman, Nils (1999). “Thorstein Veblen's Neglected Feminism”. *Journal of Economic Issues* 33 (3): 689-711.
- Goff, Jacques Le (2005). “Orta Çağ’da Batı Avrupa”. Çev. N. Uluç. *Doğu-Batı Dergisi* 33: 39-68.
- Goody, Jack (2004). *Avrupa’da Aile*. Çev. Serpil Arısoy. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Göze, Ayferi (1989). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul : Beta Yayınları
- Gül, Muammer (2013). *Ortaçağ Avrupa Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güler Aydın, Derya ve Araz Takay, Bahar (2017). “Janus’un İki Yüzü: Yabancılaşma ve Gösteriş Tüketimi”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35 (1): 1-18
- Gürkan, Ceyhan (2007). ‘Veblen, Schumpeter ve Teknoloji’. *Kurumsal İktisat*. Ed. Eyüp Özveren. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.237-281.
- Gümüş, Tolga (2011). “Avrupa’da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (1): 139-164.

- Hartmann, Heidi (2012). "Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği". *Kadının Görünmeyen Emeği*. Der. G. Savran ve N.Tura. İstanbul: Yordam Kitap: 157-206.
- Heritier, Françoise; Perrot, Michelle; Agacinski, Sylviane; Bacharan, Nicole (2014). *Kadınların En Güzel Tarihi*. Çev. Yonca Aşçı Dalar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Himam Er, F. Dilek (2009). "Modanın Yaratılım Nesnesi Olarak Tasarı Bedenler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi 2*: 17-24.
- Ilgaz Büyükbaykal, Ceyda (2007). "Medyada Kadın Olgusu". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 28*: 19-30
- Kadıoğlu, Süheyla (2001). *Bitmeyen Savaşım. Kadın Hareketleri Tarihi I*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Karaca, Yasemin ve Papatya, Nurhan (2011). "Reklamlardaki Kadın İmgesi: Ulusal Televizyon Reklamlarına İlişkin Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 16 (3)*: 479-500.
- Karaimamoğlu, Tolgahan (2016). "Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngilteresine Etkileri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 37 (4)*: 591-610.
- Karapehlivan Şenel, Funda (2012). "Tarihsel ve Toplumsal Süreçte Kadın". *Toplum ve Hekim 27 (4)*: 246-255.
- Kaplan, Melike (2015). "Geleneksel Tedavi Pratikleri ve Uygulayıcıları: Kadın Şifacılar". *Milli Folklor Dergisi 108*: 189-196.
- Kılıç, Ramazan ve Demirçelik, Mine (2011). "Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform Hareketi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 30*: 181-190.

- Kılıçbay, Mehmet Ali (2005). “Orta Çağın Orta Malı Olmadığına Dair”. *Doğu-Batı Dergisi* 33: 69-80.
- Kızılkaya, Ertuğrul (2001). *Thorstein Bunde Veblen’in İktisat Düşüncesi: Kapitalizmin Ruhuna Farklı Bir Bakış*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Köse, Hüseyin (2011). “Tüketim Toplumunda Bir Sosyal Beden Kurgusu Olarak Kadın”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi* 6 (4): 76-88.
- L' Hermite-Leclercq, Paulette (2005). “Feodal Düzen”. Çev. A. Fethi. *Kadınların Tarihi: Ortaçağ'ın Sessizliği- II. Cilt*. Ed: Duby, Georges; Perrot Michelle. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları: 196-230.
- Michel, Andree (1993). *Feminizm*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul. İletişim yayınları.
- Mies, Maria (2008). *Son Sömürge Kadınlar*. Çev. Yıldız Temurtürkan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mies, Maria (2012). *Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim*. Çev. Yıldız Temurtürkan. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Omay, Umut (2011). “Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar”. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 3: 137-166.
- Opitz, Claudia (2005). “Kadınların Tarihi”. Çev. A. Fethi. *Kadınların Tarihi: Ortaçağ'ın Sessizliği- II. Cilt*. Ed: Duby, Georges; Perrot Michelle. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları: 255-300.
- Özçelik, Emre (2007). “Kurumlar, Kurumsal İktisat ve Avusturya Okulu”. *Kurumsal İktisat*. Ed. Eyüp Özveren. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları 2007.201-235.
- Özdemir, Özlem (2016). “Moda Programlarında Kadın Bedeninin Metalaşması”. *Akdeniz İletişim* 25: 245-270.

- Özden, Kemal ve Özmat, Mustafa (2014). “Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları”. *İdeal Kent Sayı 12*: 60-87.
- Özdoğan, Fatih (2010). “Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme” *Yardım ve Dayanışma Dergisi 1*: 97-115.
- Özkaplan, Nurcan (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum Dergisi 2*: 15-24.
- Özkaplan, Nurcan ve Serdaroğlu, Ufuk (2010). “İktisat ve Toplumsal Cinsiyet- İktisatta Kadın Kimliği”. *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet”. Ed. Ufuk Serdaroğlu. Ankara: Efil Yayınevi. 18-29.*
- Öztürk Türkmen, Hafize (2011). “Tarihsel Olarak Kadın Şifacılık ve Tıbbın Değerleri”. *Lokman Hekim Dergisi 1 (2)*: 21-27.
- Pelizzon, M. S. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme. Çev. Cem Somel, İhsan Ercan Sadi. İstanbul: İmge Kitapevi.*
- Pirenne, Henri (2013). *Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi. Çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.*
- Reed, Evelyn (1985). *Kadın Özgürlüğünün Sorunları. Çev. Zeynep Saraçoğlu. İstanbul: Yazın Yayıncılık.*
- Reed, Evelyn (2012). *Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye I. Çev. Şemsa YeğİN. İstanbul: Payel Yayınevi.*
- Sander, Oral (2003). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e. İstanbul: İmge Kitapevi.*
- Serdaroğlu, Ufuk (2010). “Kişisel Olan Sadece Politik DeğİL, Aynı Zamanda İktisadidir! (Feminist İktisat)”. *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet”. Ed. Ufuk Serdaroğlu. Ankara: Efil Yayınevi. 3-17.*

Sevim, Ayşe (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Simmel, George (2017). *Modern Kültürde Çatışma*. Der. A. Altun. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şen, Mustafa (2018). “Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye Kapsamında Değerlendirilmesi”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 18 (41): 295-324.

Şenel, Alaeddin (1982). *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik, Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ulutaş, Çağla (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 2: 25-40.

Urhan, Betül (2009). “Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri”. *Çalışma ve Toplum* 2: 83-110

Veblen, Thorstein Bunde (1898). “The Beginning of Ownership”. *American Journal of Sociology*: 352-365.

Veblen, Thorstein Bunde (1899). “The Barbarian Status of Women”. *American Journal of Sociology*: 503-514.

Veblen, Thorstein Bunde (2016). *Aylak Sınıfın Teorisi*. Çev. E. Kırmızıaltan. Ankara: Heretik Basın Yayın.

Veblen, Thorstein Bunde (2017). *Seçilmiş Makaleler*. Der. E. Kırmızıaltan. Ankara: Heretik Basın Yayın.

Wallerstein, Immanuel (2015). *Modern Dünya Sistemi- I*. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları.

Yaman Öztürk, Melda (2012). “Ataerkil Kapitalist Toplumda Kadının Bedeni”. *Toplum ve Hekim* 27 (4): 274-281.

Yüzcüller Arsal, Serap vd. (2014). “The Portrait of the Spacegoat Woman as Witch”. *Synergies Turquie* 7: 167- 178.

Zubritski, Mitropolski, Kerov (1979). *İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*. Çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Ceren Songül TAMKOÇ

Doğum Tarihi : 29.09.1991

Doğum Yeri : Ankara

Eğitim Durumu : 2009-2014 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Lisans Eğitimi**

2005-2009 **Adana Ticaret Borsası Lisesi**

2002-2005 **Gazi İlköğretim Okulu (Adana)**

1997-2002 **Adana Celalettin Sayhan İlköğretim Okulu**

Yabancı Diller : İngilizce

Deneyimler : 06.08.2018 tarihinde Garanti Bankası Müşteri Danışmanı olarak göreve başlayıp 11.01.2019 tarihinde bankadan ayrılmıştır.

04.02.2019 tarihinden itibaren sivil toplum kuruluşu olan Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma Dayanışma ve Destekleme Derneği'nde Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet Vaka Yönetim Asistanı olarak görev yapmaktadır.